

ЗЕМЛЕУСТРІЙ, КАДАСТР І МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ

науково-виробничий журнал

№ 1-2

щоквартальник

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до розміщення статті в журналі та на сайті журналу:

- назва статті;
- ім'я та прізвище автора (авторів);
- анотація — 3-6 речень;
- чітка постановка проблеми;
- стислі, але зрозуміло викладені результати інших дослідників;
- мета дослідження;
- виклад дослідження;
- чітко сформульовані та виділені головні думки;
- акцентоване подання наукової новизни, нового знання;
- висновки наприкінці статті (про досягнуті результати, користь від них та про подальші розробки).

По ходу статті має бути переклад англійською (сумарним обсягом не менше 1000 знаків): назви статті; ім'я та прізвище автора (авторів); анотації на 3-6 речень головних думок, важливих тез і формулювань, тексту, що виявляє наукову новизну (нове знання).

Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (роботи не лише вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером цієї роботи за списком використаних джерел.

Рекомендований обсяг статті — 16-28 тис. знаків, шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, придатними для сканування.

Додатково надсилаються:

інформація про автора (авторів): ім'я, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада — все це українською та англійською мовами (додатково: адресу з поштовим індексом, телефон); заява з підписами авторів про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань. Бажано також супроводити матеріали рекомендаціями до друку науковців та фахівців у даній галузі.

Категорично не приймаються описові статті (сукупність загальновідомих характеристик та оцінок об'єкту дослідження або сукупність запозичених характеристик і тез).

Редакція залишає за собою право на скорочення, незначне редагування і виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора).

Постановою президії АК Міністерства освіти і науки України від 31.05.2013 р. № 654 науково-виробничий журнал «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» включено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

Журнал включено до бібліографічних баз даних: РИНЦ, Ulrichsweb; індексується Google Scholar, MIAR.

Свідчення про реєстрацію КВ № 17370-6140Р від 10.01.2011 р. Засновники: Державне підприємство «Київський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою»

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 12 від 25.05.16 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Й. М. Дорош, д. е. н.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

В. І. Курило, д. ю. н., проф.

А. М. Третяк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

ВІДПОВІДАЛЬНІ СЕКРЕТАРІ

Є. В. Бутенко, к. е. н., доц.

С. О. Осипчук, к. геол.-мін. н.

ЧЛЕНИ КОЛЕГІЇ

Штефан Бойнець, д. е. н., проф. (Словенія)

В. П. Галушко, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

В. В. Горлячук, д. е. н., проф.

Г. Д. Гуцуляк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

Д. С. Добряк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

О. С. Дорош, д. е. н., доц.

В. М. Другак, д. е. н., проф.

Ш. І. Ібатуллін, д. е. н., доц.

І. П. Ковальчук, д. геогр. н., проф.

І. П. Куріянчик, к. е. н., доц.

П. Ф. Лойко, д. е. н., проф., чл.-кор. РААН (Росія)

А. Г. Мартин, д. е. н., доц.

Л. Я. Новаковський, д. е. н., проф., акад. НААНУ

О. П. Світличний, д. ю. н., доц.

А. Я. Сохнич, д. е. н., проф.

М. Г. Ступень, д. е. н., проф.

М. П. Стецюк, к. е. н.

В. К. Терещенко, д. е. н., проф., акад. НАНУ

М. А. Хвесик, д. е. н., проф., акад. НААНУ

Літературний редактор Н. М. Некрут

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Видавець НУБіП України,

вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.

Свід. ДК № 4097 від 17.06.2011

МАКЕТ, ВЕРСТКА ТА ДРУК

Підписано до друку 03.08.2016.

Формат 70х100/16

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Умовн. Друк. арк.: 8,9. Наклад 100.

При передруку посилання на «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» обов'язкове.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція журналу «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» залишає за собою право на незначне скорочення та літературне редагування авторських матеріалів зі збереженням стилю автора і головних висновків.

ЗМІСТ

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

Дорош Й.М. Методологічні основи встановлення обмежень у використанні земель, обтяжень прав на земельну ділянку в процесі землеустрою.....	4
Дорош О.С., Мельник Д.М., Свиридова Л.А. Реформування системи управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади	16
Третяк А.М., Колганова І.Г. Розвиток видів та форм землеустрою в Україні, як інструментів удосконалення планування землекористування	26
Купріяничук І.П. Концепція розвитку сімейних фермерських господарств в Україні з досвіду зарубіжних країн	32
Мединська Н.В. Публічність містобудівної документації, як передумова ефективного громадського контролю за розвитком урбаністичних систем.....	41

МОНІТОРИНГ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ

Третяк В.М., Гулько Л.А. Проектування землекористування структурних елементів екомережі на місцевому рівні	47
Бавровська Н.М., Боришкевич О.В. Проблеми використання та охорони сільськогосподарських земель в сучасних умовах	53
Барвінський А.В. Агрофізичні аспекти регламентації технологічного навантаження на ґрунтовий покрив в сучасних агроландшафтах	62
Кустовська О.В., Лебедева Є.В. Напрями відновлення сільськогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених землях....	70
Тихенко О.В. Рациональне використання сільськогосподарських земель: проблеми та перспективи їх вирішення.....	76

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Ковальчук І.П., Микитчин О.І., Андрейчук Ю.М., Іванов Є.А. Заплавно – русловий комплекс малої річки: оцінка стану, оптимізаційні заходи.....	82
Бутенко Є.В., Касянчук В.В. Еколого – економічна оптимізація сільськогосподарських землекористувань на регіональному рівні.....	92
Колісник Г.М. Науково – методичні засади трансформації сільськогосподарського землекористування	101
Рафальська Л.П. До питання трансформації деградованих і малопродуктивних земель у системі землеустрою.....	110

РИНОК ЗЕМЕЛЬ ТА ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРА

Мартин А.Г., Аврамчук Б.О. Удосконалення ринку сільськогосподарської нерухомості України на основі міжнародного досвіду.....	116
---	-----

ЗЕМЛЕВПОРЯДНА ОСВІТА

Третьак А.М., Третьак В.М., Пендзей Л.П. Стан та проблеми підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів у сфері землеустрою	128
--	-----

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Баранцов Б.В. Земельна реформа в Україні: історіографічний аналіз.....	136
Деркульський Р.Ю. Проблеми деградації рекреаційних та природоохоронних територій м. Києва та оцінка втрат біорізноманіття в контексті майбутньої інтеграції до мережі ЄС NATURA 2000	146
Капінос Н.О. Окремі аспекти землевпорядного проектування збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад.....	158
Лобунько А.В. Поділ земель за основним цільовим призначенням, як функція управління землекористуванням в Україні.....	165

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

УДК: 332.33:332.5;502.33

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБМЕЖЕНЬ У ВИКОРИСТАННІ ЗЕМЕЛЬ, ОБТЯЖЕНЬ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ В ПРОЦЕСІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ

Дорош Й.М., доктор економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: dorosholgas@ukr.net

Здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правового забезпечення встановлення, реалізації та припинення обтяжень прав на землю, обмежень у використанні земель та виявлено, що механізм правового регулювання цього процесу потребує надання науково-обґрунтованих пропозицій з його вдосконалення, особливо, в частині обмежень у використанні земель та їх реєстрації в процесі землеустрою, як важливого засобу впливу на суб'єктів цих прав з метою забезпечення раціонального використання та охорони земель. Обґрунтовано, що ефективність прийнятих управлінських рішень при встановленні обмежень у використанні земель щодо цільового призначення та режиму використання земель можливе на підставі проведення зонування земель, для чого необхідно прийняти Закон України «Про зонування земель». Крім того, поряд із чинною класифікацією обмежень у використанні земель запропоновано їх класифікацію за типами, а саме: правовими, природоохоронними, еколого-технологічними, санітарними, містобудівними та спеціальними. Результатом проведених науково-практичних досліджень є запропонована модель методологічного процесу землевпорядних дій щодо формування територіальних обмежень та обтяжень у використанні земель, сформованої на принципах забезпечення безпеки держави, поєднання державних і місцевих інтересів, досягнення збалансованого співвідношення економічних та екологічних інтересів суспільства й забезпечення раціонального землекористування.

Ключові слова: правове регулювання, обтяження прав на землю, обмеження у використанні земель, землеустрій, класифікація, методологія.

Постановка проблеми.

Право власності на землю є важливим фактором забезпечення приватних інтересів членів суспільства. Разом з тим, воно також функціонує і як фактор забезпечення інтересів суспільства в цілому, виконуючи соціальну функцію.

Закріплені в Конституції України положення про роль та статус власності на землю у суспільстві носять загальний характер і підлягають конкретизації у законодавчих актах. В основу такої конкретизації має бути поставлене завдання збалансованого закріплення в законодавстві соціально обґрунтованого співвідношення земельних прав та інтересів суспільства в цілому, а також територіальних громад, громадян та створених ними юридичних осіб.

Одним із способів вирішення цього завдання є встановлення обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель. Однак, законодавство України щодо обмеження права власності та інших прав на землю перебуває у стадії формування. Земельний Кодекс України та деякі інші законодавчі акти містять норми, які передбачають встановлення обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель громадян та юридичних осіб і їх реєстрацію. Проте механізм правового регулювання встановлення, реалізації та припинення обмежень прав на землю не є достатньо функціональним і потребує вдосконалення. Чинне законодавство України не містить збалансованого комплексу правових норм, які б визначали сутність і завдання обмежень, в тому числі обтяжень прав на землю, їх види, підстави встановлення та реалізації обмежень права

власності та інших прав на земельні ділянки тощо.

Недоліки земельного законодавства щодо обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель значною мірою обумовлені недостатньою досвідченістю застосування обмежень прав на землю в умовах земельної реформи та приватизації землі як головних напрямів розвитку земельного законодавства України на сучасному етапі. В радянський період дослідження правового регулювання переважно стосувались обмежень права користування земельними ділянками в межах зон з особливими умовами землекористування і відбувались за умов існування виключної державної власності на землю. Проведення в нашій країні економічної реформи та впровадження ринкових механізмів регулювання земельних відносин в суспільстві викликало необхідність подальшого розвитку існуючих та введення нових правових засобів впливу на власників і користувачів земельних ділянок з тим, щоб використання ними землі гармоніювало з завданнями трансформації українського суспільства. Однак, до цього часу теорію правового регулювання обтяження прав на земельну ділянку, обмеження у використанні земель не можна вважати сформованою.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

У науковій літературі дослідженням обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель приділяли увагу науковці різних галузей права: земельного, екологічного, цивільного, господарського, конституційно-

го, зокрема, Д.І.Бабміндра, Д.В. Бусуйок, Д.С.Добряк, О.С. Дорош, А.В. Малько, А.Г. Мартин, Є.О. Мічурін, А.М. Третяк та ін. Комплексне дослідження правового регулювання обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель, яке б ґрунтувалось на чинному законодавстві України в процесі землеустрою не провадилося.

Мета статті – всебічний аналіз теоретичних і прикладних проблем застосування обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель та надати науково-обґрунтовані пропозиції з вдосконалення правового регулювання обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель та їх реєстрації в процесі землеустрою, як важливого засобу впливу на суб'єктів цих прав з метою забезпечення раціонального використання та охорони земель.

Виклад основного матеріалу.

Проаналізуємо норми чинного законодавства України в частині формування та реєстрації обтяжень прав на земельну ділянку та обмежень у використанні земель.

Положеннями Земельного кодексу України (п.5 ст. 111) передбачено, що відомості про обмеження у використанні земель зазначаються у схемах землеустрою і техніко-економічних обґрунтуваннях використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектах землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгоспо-

дарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів, проектах землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, проектах землеустрою щодо відведення земельних ділянок, технічній документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості). Відомості про такі обмеження вносяться до Державного земельного кадастру [1].

Відповідно до пункту 102 Порядку ведення Державного земельного кадастру [2] до Державного земельного кадастру вносяться відомості (зміни до них) про обмеження у використанні земель на підставі: 1) схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць; 2) проектів землеустрою щодо створення нових та впорядкування існуючих землеводіль і землекористувань; 3) проектів землеустрою щодо забезпечення еколого-економічного обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь; 4) проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок; 5) технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості); 6) іншої документації із землеустрою відповідно до статті 25 Закону України «Про землеустрій»; 7) договору; 8) рішення суду.

Пунктом 23 Порядку ведення Державного земельного кадастру [] визначено, що до Державного земельного кадастру вносяться такі відомості про обмеження у використанні земель:

1) назва та код (номер) обмеження (в цілому і за окремими контурами) згідно з додатками 2 і 6 та пунктом 28 цього Порядку;

2) контури обмеження з координатами їх поворотних точок та довжиною;

3) площа обмеження (в цілому і за окремими контурами);

4) перелік заборонених видів діяльності та обов'язків щодо вчинення певних дій з посиланням на нормативно-правові акти, згідно з якими встановлено обмеження, строк дії обмеження;

5) опис режимоутворюючого об'єкта (за його наявності): найме-

нування; контури меж режимоутворюючого об'єкта з координатами поворотних точок та довжиною; площа (в цілому і за окремими контурами); характеристики, що обумовлюють встановлення обмеження;

6) інформація про документи, на підставі яких встановлено обмеження (назва, дата та номер рішення про затвердження документації із землеустрою, за якою встановлено обмеження, найменування органу, що його прийняв, дата, з якої діє обмеження), електронні копії таких документів.

Додатком 2 вище вказаного Порядку визначений перелік територіальних зон (груп об'єктів Державного земельного кадастру)

Код	Назви територіальних зон (груп об'єктів)
001	Межі адміністративно-територіальних утворень
002	Зони розподілу земель за їх основним цільовим призначенням
003	Економіко-планувальні зони
004	Зони агровиробничих груп ґрунтів
005	Зони дії земельних сервітутів
006	Зони дії обмежень використання земель
007	Зони регулювання забудови (функціональні зони)
008	Зони санітарної охорони
009	Охоронні зони
010	Зони особливого режиму використання земель
011	Водоохоронні зони
012	Прибережні захисні смуги
013	Природно-сільськогосподарські зони
014	Еколого-економічні зони
015	Зони протиерозійного районування (зонування)
016	Ключові території екомережі
017	Сполучні території екомережі
018	Буферні зони екомережі
019	Відновлювані території екомережі
020	Земельні угіддя
021	Інші територіальні зони

**Додатком 6 вище вказаного Порядку визначений перелік обмежень
щодо використання земельних ділянок**

Код	Назва
01	Охоронна зона
01.01	Охоронна зона навколо об'єкта природно-заповідного фонду
01.02	Охоронна зона навколо об'єкта культурної спадщини
01.03	Охоронна зона навколо (вздовж) об'єкта транспорту
01.04	Охоронна зона навколо (вздовж) об'єкта зв'язку
01.05	Охоронна зона навколо (вздовж) об'єкта енергетичної системи
01.06	Охоронна зона навколо об'єкта гідрометеорологічної діяльності
01.07	Охоронна зона навколо геодезичного пункту
01.08	Охоронна зона навколо інженерних комунікацій
01.09	Охоронна зона навколо промислового об'єкта
02	Зона санітарної охорони
02.01.	Зона санітарної охорони джерел та об'єктів централізованого питного водопостачання
02.01.1	Перший пояс зони санітарної охорони джерел та об'єктів централізованого питного водопостачання (суворого режиму)
02.01.2	Другий пояс зони санітарної охорони джерел та об'єктів централізованого питного водопостачання (обмеження)
02.01.3	Третій пояс зони санітарної охорони джерел та об'єктів централізованого питного водопостачання (спостереження)
02.02	Округ санітарної охорони курортів
02.02.01	Перша зона округу санітарної охорони курорту (зона суворого режиму)
02.02.02	Друга зона округу санітарної охорони курорту (зона обмежень)
02.02.03	Третя зона округу санітарної охорони курорту (зона спостережень)
03	Санітарно-захисна зона навколо об'єкта
04	Зона особливого режиму використання земель
04.01	Прикордонна смуга
04.02	Зона особливого режиму використання земель навколо військової частини, інших військових формувань
04.03	Зона особливого режиму використання земель навколо військових об'єктів
05	Водоохоронне обмеження
05.01	Водоохоронна зона
05.02	Прибережна захисна смуга вздовж річок, навколо водойм та на островах
05.03	Прибережна захисна смуга вздовж морів, морських заток і лиманів та на островах у внутрішніх морських водах
05.04	Берегова смуга водних шляхів
05.05	Смуга відведення
06	Інше обмеження
06.01	Зона особливого режиму забудови

06.02	Зона радіоактивно забрудненої території
06.03	Зона надзвичайної екологічної ситуації
07	Земельні сервітути
07.01	Право проходу та проїзду на велосипеді
07.02	Право проїзду на транспортному засобі по наявному шляху
07.03	Право прокладення та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій
07.04	Право прокладати на свою земельну ділянку водопровід із чужої природної водойми або через чужу земельну ділянку
07.05	Право відводу води із своєї земельної ділянки на сусідню або через сусідню земельну ділянку
07.06	Право забору води з природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці, та право проходу до природної водойми
07.07	Право поїти свою худобу із природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці, та право прогону худоби до природної водойми
07.08	Право прогону худоби по наявному шляху
07.09	Право встановлення будівельних розташувань та складування будівельних матеріалів з метою ремонту будівель та споруд
07.10	Інші земельні сервітути
08	Право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій)
09	Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис)

Проведений аналіз вищезазначених норм щодо формування територіальних обмежень та обтяжень у використанні земель і земельних ділянок свідчить, що у практичній діяльності вище зазначеним порядком здійснити неможливо. Для цього потрібно розробити методологію землеупорядних дій процесу формування територіальних обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель.

Документацію із землеустрою умовно можна розділити на два види: 1) документація із землеустрою в якій формуються існуючі територіальні обмеження у використанні земель на основі законів, підзаконних актів, стандартів, встановлених сервітутів та договорів (проекти землеустрою щодо організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного

призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів; технічна документація із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості); 2) документація із землеустрою в якій на підставі проектних рішень крім існуючих обмежень у використанні земель встановлюються нові (схеми землеустрою і техніко-економічне обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проекти землеустрою щодо створення нових та впорядкування існуючих землеволодінь і землекористувань; проекти землеустрою щодо забезпечення еколого-економічного обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь;

проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок) [7].

Слід відмітити, що специфіка земельних відносин полягає в наявності великої кількості обмежень прав власників землі й користувачів земельної ділянки. Зокрема, законодавством передбачено чотири види обмежень: 1) цільове призначення; 2) режим використання; 3) земельні сервітути; 4) екологічні, санітарні та інші вимоги щодо використання й охорони земель (обмеження) [6].

Цільове призначення земель і правовий режим їх використання є визначальними поняттями у земельному законодавстві. В залежності від призначення за Земельним кодексом землі України поділені на такі категорії: землі сільськогосподарського призначення; землі під житловою та громадською забудовою; землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; землі природоохоронного та природо-заповідного призначення, оздоровчого призначення, рекреаційного призначення, історико-культурного призначення; землі лісового фонду; землі водного фонду. Правовий режим – це сукупність правил використання земель визначених категорій. Режим використання земель пов'язаний з їх цільовим призначенням, але не поглинається ним. Наприклад, в ході територіального планування і зонування земель встановлюються види економічної діяльності, які здійснюються довільно, забороняються або вимагають одержання певного дозволу. Якщо будь-яка економічна діяльність «не вписується» в рамки видів діяльності, визначених у відповідності до діючих документів (схем землеустрою, проектів землеустрою, планів земельно-господарського

устрою, генеральних планів, схем зонування тощо), то в таких випадках має прийматися рішення про віднесення такої діяльності до забороненої, дозволеної або такої, що здійснюється довільно.

Обмеження у використанні земель внаслідок встановлення земельних сервітутів зобов'язують власника земельної ділянки або землекористувача надати іншим особам можливість, без їх дозволу, здійснювати певні дії на території ділянки (використовувати її частину для проїзду, проходу, прокладення комунікацій тощо).

Екологічні, санітарно-епідеміологічні, будівельні, протипожежні та інші вимоги встановлюються в спеціальному законодавстві, їх невиконання може спричинити забруднення земельної ділянки токсичними речовинами, погіршення якісного стану ґрунту та інші негативні наслідки. Загальний порядок встановлення і реалізації вказаних обмежень передбачений в земельному та іншому законодавстві.

Законодавством України та відомчими нормативними актами передбачені зони особливого режиму використання земель: охоронні, захисні, санітарні зони і смуги.

Землі у зонах особливого режиму використання земель не вилучаються у їх власників чи користувачів, а використовуються з обмеженнями, передбаченими чинним законодавством. Перехід у власність або надання у користування ділянок в межах зон особливого режиму використання земель здійснюється на загальних підставах відповідно до земельного законодавства з доведенням до юридичних чи фізичних осіб наявних обмежень та умов щодо використання земельних ділянок.

Враховуючи викладене зазначимо, що формування обмежень у використанні земель щодо цільового призначення та режиму використання земель можливе лише на підставі здійснення зонування земель, для чого необхідно прийняти Закон України «Про зонування земель».

Важливе значення також має класифікація обмежень у використанні земель. А.М. Третяк [8] запропонував здійснювати класифікацію обмежень у використанні земель за функціональною ознакою. Д.С. Добряк і Д.І. Бабміндра [5] запропонували здійснювати класифікацію обмежень у використанні земель залежно від їх розміщення по власниках і землекористувачах.

Разом із тим, обмеження (обтяження) бувають загальними, особливими і спеціальними. Загальні обмеження встановлені щодо всіх земель України (наприклад, відповідно до ст. 91 і 96 Земельного кодексу України власники земельних ділянок і землекористувачі зобов'язані дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля). Особливі обмеження стосуються певної групи земель (наприклад, у ст. 81 Земельного кодексу України йдеться про обмеження на відчуження земель сільськогосподарського призначення іноземцям). Спеціальні обмеження стосуються конкретної земельної ділянки (наприклад, встановлена договором оренди заборона передачі даної земельної ділянки в суборенду). Законодавство встановлює переважно загальні й особливі обмеження, а спеціальні обмеження, як правило, визначаються угодами і правовими актами управління.

Враховуючи викладені пропозиції, для більш ефективного практич-

ного використання класифікатора обмежень у використанні земель та систематизації методів оцінки недоодержаних доходів власниками землі або розробки механізмів стимулювання дотримання обмежень нами пропонується їх додатково класифікувати за типами: правові, природоохоронні, еколого-технологічні, санітарні, містобудівні та спеціальні (табл. 1).

Широкий спектр видів обмежень у використанні земель, що використовуються в практиці землеустрою вимагає розробки відповідного методологічного підходу. Базуючись на нормах чинного земельного, цивільного, природоохоронного, містобудівного законодавства, підзаконних актів, держстандартів і ДБНів, принципах формування обмежень у використанні земель, використовуючи запропоновану їх класифікацію нами розроблена логічна модель методологічного процесу землевпорядних дій щодо формування обмежень у використанні земель (рис. 1.).

Також треба врахувати, що інформація про обмеження у використанні земель та обтяження прав на земельні ділянки, яка формується в процесі землеустрою, має включати:

- 1) графічне відображення місця розташування режимоутворюючих об'єктів та зон з особливим режимом використання земель;

- 2) реєстр (перелік) режимоутворюючих об'єктів і зон з особливим режимом використання земель;

- 3) експлікацію земель, включених у зони з особливим режимом їх використання;

- 4) перелік режимів використання земель по кожному виду режимоутворюючих об'єктів, перелік заборонених видів діяльності та обов'язків щодо вчинення певних дій з поси-

Таблиця 1. Класифікація обмежень у використанні земель за їх типами

Тип обмежень	Типи регуляторних документів	Зміст та функціональне призначення обмежень
Правові обмеження	Закони України, підзаконні акти, нормативні документи, держстандарти	Право використання: 1.Зміна цільового використання земель без проекту землеустрою; 2. Дотримання режиму використання земель для охоронних і санітарно-захисних зон; 3. Заборона будівництва об'єктів; 4.Розробка корисних копалин (крім загальнопоширених) 5. Використання особо цінних земель методами і способами, які не погіршують їх якісний стан
Природоохоронні обмеження	Закони України, підзаконні акти, нормативні документи, держстандарти	1.Дотримання граничнодопустимих концентрацій хімічних, радіоактивних та інших шкідливих речовин у ґрунті; 2.Дотримання вимог екологічного зонування
Еколого-технологічні обмеження	Підзаконні акти, нормативні документи, держстандарти	Дотримання агротехнологічних вимог, що використовуються при сільськогосподарському виробництві
Санітарні обмеження	Закони України, підзаконні акти, нормативні документи, держстандарти	Дотримання санітарних вимог у використанні земель
Містобудівні обмеження	Закони України, підзаконні акти, нормативні документи, ДБН	Дотримання вимог містобудівного законодавства
Спеціальні обмеження	Закони України, підзаконні акти, нормативні документи, держстандарти, договори, рішення суду	1.Дотримання режиму використання земель для прикордонних смуг 2.Дотримання вимог визначених договором 3.Дотримання вимог за рішенням суду

ланням на нормативно-правові акти, згідно з якими встановлено обмеження, строк дії обмеження;

5) зміст прав з обмеженого використання земель (земельного сервітуту, договору, рішення суду);

6) інформація про документи, на підставі яких встановлено обмеження (назва, дата та номер рішення про затвердження документації із землеустрою, за якою встановлено обмеження, найменування органу, що його прийняв, дата, з якої діє обмеження), електронні копії таких документів;

7) пропозиції щодо організації, використання й охорони земель у межах зон.

Висновки.

Дослідження питань обтяжень прав на земельну ділянку, обмежень у використанні земель здійснено на основі аналізу норм чинного законодавства, практики його застосування з метою вирішення актуального наукового завдання – удосконалення правової регламентації методології землевпорядних дій формування територіальних обмежень та обтяжень у використанні земель, для забезпечення їх раціонального використання.

Зокрема, зосереджено увагу на тому, що формування обмежень у використанні земель щодо цільового

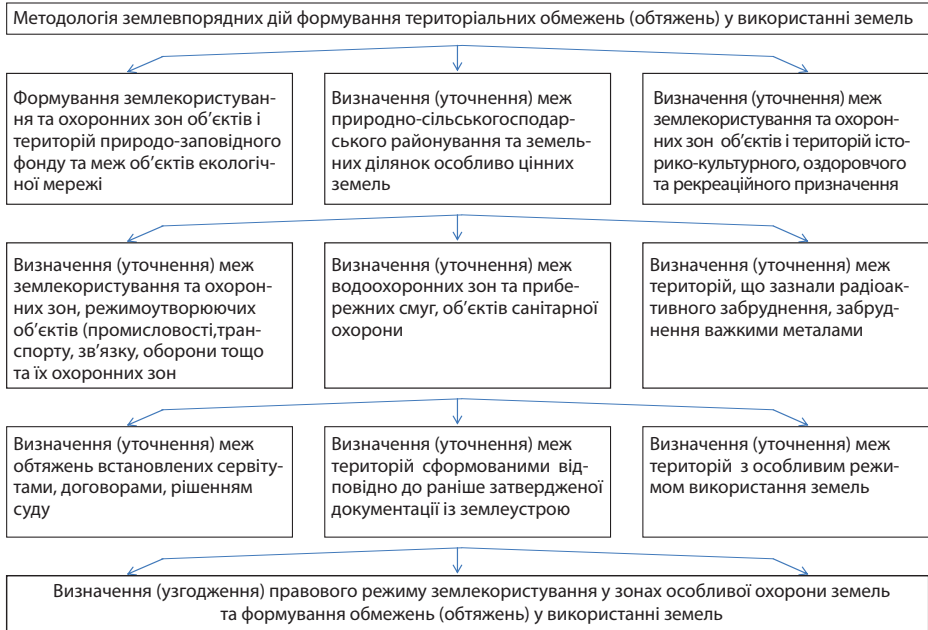

Рис. 1. Структура логічної моделі методологічного процесу землепорядних дій щодо формування територіальних обмежень (обтяжень) у використанні земель

призначення та режиму використання можливе при проведенні зонування земель, для чого необхідно прийняти Закон України «Про зонування земель».

Для більш ефективного практичного використання класифікатора обмежень у використанні земель та систематизації методів оцінки недоодержаних доходів власниками землі або розробки механізмів стимулювання дотримання обмежень запропоновано їх додатково класифікувати за типами: правові, природоохоронні, еколого-технологічні, санітарні, містобудівні та спеціальні.

Розроблено методологію землепорядних дій формування територіальних обмежень та обтяжень у використанні земель, яка має здійснюватися за принципами забезпечення безпеки держави, поєднання

державних і місцевих інтересів, досягнення збалансованого співвідношення економічних та екологічних інтересів суспільства, забезпечення раціонального використання та охорони земель.

Список літератури

1. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення державного земельного кадастру» від 17 жовтня 2012 р. № 1051 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-p>
3. Закон України «Про Державний земельний кадастр» № 3613-VI від 07.07.2011.

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
4. Закон України «Про землеустрій» № 858-IV від 22.05.2003 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
 5. Добряк Д. С. Еколого-економічні засади реформування в ринкових умовах / Д. С. Добряк, Д. І. Бабміндра. – К.: Урожай, 2006. – 334 с
 6. Дорош Й.М. Еколого-економічні основи формування інституту обмежень та обтяжень при використанні земель. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2007. – 236 с.
 7. Дорош О.С. Теоретико-методологічні засади територіального планування землекористування: монографія / О.С. Дорош. – Херсон: Гринь Д.С., 2012. – 434 с.
 8. Третьак А.М. Класифікатор обмежень прав при використанні земельних ділянок. Частина 4. – К.: ЦЗРУ, 2001. – 127 с.
 - and economic bases of formation of the institute of restrictions and encumbrances at land use]. Ltd. «TSZRU», 236.
 7. Dorosh, O.S. (2012). Teoretiko-metodologichni zasadi terstorial'nogo planuvannya zemlekoristuvannya [Theoretical and methodological principles of territorial land use planning]. Grin, D.S., 434.
 8. Tretiyak, A.M. (2001). Klsyfikator obmezhn prav pry vykorystanni zemelnykh dilyanok [Classifier of restrictions and encumbrances at using of land parcels]. Ltd. «TSZRU», 127.

Дорош И.М.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УСТАНОВЛЕНИЯ ОГРАНИЧЕНИЙ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЗЕМЕЛЬ, ОБРЕМЕНЕНИЙ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНЫЕ УЧАСТКИ В ПРОЦЕССЕ ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА

Осуществлен подробный анализ нормативно-правового обеспечения установления, реализации и прекращения обременения, реализации и прекращения обременения прав на землю, ограничений в использовании земель и выявлено, что механизм правового регулирования этого процесса требует предоставления научно-обоснованных предложений по его совершенствованию, особенно, в части ограничений в использовании земель и их регистрации в процессе землеустройства, как важного средства воздействия на субъектов этих прав в целях обеспечения рационального использования и охраны земель. Обосновано, что эффективность принимаемых управленческих решений при установлении ограничений в использовании земель по целевому назначению и режима использования земель возможно на основании проведения зонирования земель, для чего необходимо принять Закон Украины «О зонировании земель». Кроме того, рядом с действующей классификацией ограничений в использовании земель предложена их классификация

References

1. Land Code of Ukraine. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine « On approval of procedure of administration of state land cadastre». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-p>
3. Law of Ukraine «On State Land Cadastre». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
4. Law of Ukraine «On Land Management». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
5. Dobryak, D.S., Babmindra, D.I. (2006). Ekolo-ho – ekonomichni zasady reformuvannya v rynkovykh vidnosynakh [Ecological and economic principles of reforming in market conditions]. Kyiv, Ukraine: Harvest, 334.
6. Dorosh, Y.M. (2007). Ekolo-ho – ekonomichni osnovy formuvannya instytutu obmezhn pry vykorystanni zemel [Ecological

по типам, а именно: правовыми, природо-охранными, эколого-технологическими, санитарными, градостроительными и специальными. Результатом проведенных научно-практических исследований является предложенная модель методологического процесса землеустроительных действий по формированию территориальных ограничений и обременений в использовании земель, сложившейся на принципах обеспечения безопасности государства, сочетание государственных и местных интересов, достижения сбалансированного соотношения экономических и экологических интересов общества и обеспечение рационального землепользования.

Ключевые слова: правовое регулирование, обременения прав на землю, ограничения в использовании земель, землеустройство, классификация, методология.

Dorosh J.

METHODOLOGICAL BASIS IMPOSING RESTRICTIONS IN LAND USE, BURDENED LAND RIGHTS DURING LAND TENURE

Done detailed analysis of the legal provision for the establishment, implementation and termination of encumbrances of land

rights, restrictions in land use and found that the mechanism of regulation of this process needs to provide evidence-based proposals on its improvement, particularly in terms of restrictions on land use and their registration in the land, as an important means of influence on those rights in order to ensure rational land use and protection. Proved that the efficiency of administrative decisions when setting restrictions on land use purpose and usage of land is possible on the basis of land zoning, which is necessary to adopt the Law of Ukraine «On land zoning.» In addition, along with the current classification restrictions in land use classification proposed by types, namely, legal, environmental, ecological, technological, sanitation, urban and special. The result of scientific studies have proposed a model methodological process of land management actions on formation of territorial restrictions and encumbrances in land use, formed on the principles of state security, a combination of state and local interests, to achieve a balanced ratio of economic and environmental interests of society and ensure rational land use.

Keywords: legal regulation, burdening land rights, restrictions in land use, land management, classification methodology.

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Дорош О.С., доктор економічних наук, професор,
Мельник Д.М., Свиридова Л.А., аспіранти,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: dorosholgas@ukr.net

Статтю присвячено проблемам, пов'язаним із реформуванням системи управління земельними ресурсами з часу започаткування земельної реформи і по теперішній час. Така потреба виникла із-за чергової спроби здійснити реорганізацію структури земельних органів. На підставі здійсненого аналізу щодо повноважень центрального органу виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з'ясовано, що новостворена служба Держгеокадастру не сприяє ефективності системи управління, перш за все на національному рівні, оскільки здійснює функції не передбачені як «Положенням про Держгеокадастр», так і іншими нормативними документами. Крім того, на місцевому рівні виявлено відсторонення місцевого самоврядування у вирішенні питань у сфері земельних відносин. В кінцевому підсумку - запропоновано перерозподіл повноважень на системній основі на рівні центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою реформування системи управління земельними ресурсами з врахуванням децентралізаційних процесів в Україні.

Ключові слова: управління земельними ресурсами, Держкомзем, Держземагентство, Держгеокадастр, Мінрегіон, Мінагрополітики, функції, повноваження, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування

Постановка проблеми.

Конституцією України визнано землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14). Цим законодавчим документом (ст. 41) передбачено, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Використання власності не може погіршувати природні яко-

сті землі. Ст. 13 Конституції України декларує, що земля є об'єктом права власності українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

За Земельним кодексом України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про землеустрій», «Про місцеві державні адміністрації», «Про охорону земель» тощо органи державної влади

і органи місцевого самоврядування здійснюють конкретні заходи щодо реалізації державної земельної політики на регіональному та місцевому рівнях. Вказані органи наділені відповідними правовими, економічними, організаційними та контролюючими повноваженнями для забезпечення раціонального і ефективного використання земель. Однак чинним законодавством не в повному обсязі визначено механізми та інструменти цієї особливої охорони.

Відсутність дієвої системи управління земельними ресурсами, перш за все на національному рівні, неузгодженість діяльності місцевих органів влади щодо соціально-економічного розвитку територіальних громад із врахуванням їх інтересів, відсторонення місцевого самоврядування у вирішенні питань у сфері земельних відносин, недостатність бюджетного фінансування розвитку територій ведуть до неефективного використання земельних ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги на селі.

Тому виникла необхідність здійснення перегляду на системній основі концептуальних орієнтирів і пріоритетів розподілу функцій управління земельними ресурсами на рівні центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою їх оптимізації.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні підходи щодо формування цілісної системи управління земельними ресурсами та землекористуванням досліджували такі науковці, як В. Горлачук, Г. Гуцуляк, Ю. Гуцуляк, Л. Новаковський, А. Сохнич, А. Третяк, Н. Третяк та інші. У зв'язку з

черговою спробою здійснити реорганізацію структури земельних органів управління на рівні центральних органів виконавчої влади виникла необхідність у детальному вивченні нормативного документу «Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру» на відповідність його положень функціонування системи управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади.

Мета статті – здійснити перегляд на системній основі концептуальних орієнтирів і пріоритетів розподілу функцій управління земельними ресурсами на рівні центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та запропонувати перерозподіл повноважень на системній основі.

Виклад основного матеріалу.

Ситуація, яка склалася в Україні, диктується недосконалістю економічного та правового регулювання земельних відносин та відсутністю державного регулювання й адміністрування розвитку землекористування, відстороненням чи самоусуненням місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин на селі та відсутністю дієвої системи управління земельними ресурсами перш за все на національному рівні.

Державне регулювання як складова управління – це процес, що поєднує об'єкт, регулятор та орієнтир руху і у земельних відносинах здійснює три основні функції: регулювання, стимулювання та оперативне управління процесом [1]. Тому за ситуації, коли державне управління поетапно витісняється та звужується

ся його функції, воно не відповідає сучасним світовим тенденціям, виникає необхідність здійснення перегляду на системній основі концептуальних орієнтирів і пріоритетів розподілу функцій управління земельними ресурсами системи центральних органів виконавчої влади з метою їх оптимізації.

Із започаткуванням земельної реформи в незалежній Україні та на виконання її завдань, постановою Кабінету Міністрів України «Питання Державного комітету України по земельних ресурсах» від 22 червня 1992 року за № 345 утворено центральний орган виконавчої влади в системі управління земельними ресурсами – Державний комітет України по земельних ресурсах (далі – Держкомзем України). Цією постановою затверджено Положення про Держкомзем України, в п. 1 і 2 якого визначено основні його функції. Держкомзем України вважався підвідомчим органом Кабінету Міністрів України, до повноважень якого віднесено: реалізацію державної політики в галузі земельних відносин, сприяння структурній перебудові економіки, формування системи заходів щодо забезпечення організації раціонального використання земель України. У межах своєї компетенції Комітет організовував виконання актів законодавства України і здійснював систематичний контроль за їх виконанням. Центральний орган виконавчої влади узагальнював практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляв пропозиції щодо його вдосконалення та вносив їх на розгляд Кабінету Міністрів України.

Земельним кодексом України 1992 р. та постановою Верховної Ради України «Про прискорення земель-

ної реформи та приватизацію землі» на 1992-2001 рр. було визначено, що основною метою державної земельної політики, а відповідно, і метою управління земельними ресурсами, є реформування власності на землю, сприяння розвитку різноманітних форм господарювання, утвердження господаря на селі з метою поліпшення її використання та охорони.

За цей період управлінські структури орієнтувались на комплексне вирішення питань організації землекористування та земельних відносин. Надання прав державного управління земельними ресурсами Міністерству сільського господарства було логічним з позиції важливості та землемісткості сільськогосподарської галузі. Функціонування Держкомзему України передбачало дію місцевого самоврядування та інших органів з управління земельними ресурсами, координацію землевпорядних заходів. Адже землеустрій, ведення обліку та оцінка земель, охорона ґрунтів від деградації та рекультивация порушених земель, земельний кадастр та моніторинг земель, контроль за використанням та охороною земель належать до основних управлінських дій на земельні ресурси.

З урахуванням цієї постанови були сформовані управлінські органи Державного комітету України із земельних ресурсів (далі – Держкомзем) в центрі та регіонах (згідно з Указом Президента України від 14 серпня 2000 року № 970/2000) як орган управління земельною реформою і земельними ресурсами. Зміна у назві центрального органу виконавчої влади відбулась таким чином: Державний комітет України по земельних ресурсах змінено на Державний комітет України із земельних ресурсів.

За Основними напрямками земельної реформи в 2001-2005 рр., схваленими Указом Президента України 30.05.2001 року, основною метою земельної реформи було визначено забезпечення ефективного використання та покращення якісного стану земельних ресурсів, створення оптимальних умов для покращення соціального, інвестиційного й виробничого потенціалів землі та перетворення її на капітал. Реалізація цього документу мала забезпечити прискорення завершення в країні земельної реформи та створення ефективного механізму регулювання земельних відносин та державного управління земельними ресурсами. Зокрема, було передбачено забезпечити розмежування повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо управління земельними ресурсами. Через непрофесійний підхід до управління у сфері земельних відносин ні перше, ні друге не було реалізоване.

Уже з прийняттям 25 жовтня 2001 р. нової редакції Земельного кодексу [5] основною метою державної земельної політики, а відтак і управління в галузі земельних відносин, є забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель (ст. 4), створення сприятливого економічного середовища та поліпшення стану природних ландшафтів (ст. 182). Згідно з такою метою управління обґрунтовувалися зміни, спрямовані на удосконалення системи управління земельними ресурсами.

Проте земельна реформа не завершена, не в повній мірі здійснено роздержавлення земель, не завершено земельно-приватизаційні процеси,

не забезпечено ефективного моніторингу за станом земель, не створено належної системи Державного земельного кадастру. У держави для здійснення управління землекористуванням відсутня відповідна землепорядна, містобудівна, екологічна документація.

Такі проблеми в галузі земельних відносин потребують негайного та суттєвого втручання у реформування земельної політики, а отже, реформування органу державного управління земельними ресурсами.

З метою удосконалення системи державного управління земельними ресурсами та контролю за їх використанням й охороною (у зв'язку зі створенням єдиної системи державної реєстрації земельних ділянок, нерухомого майна та прав на них у складі державного земельного кадастру) та державного регулювання у сфері оцінки земель, Указом Президента України від 8 квітня 2011 року № 445 затверджене Положення про Державне агентство земельних ресурсів України, згідно з яким цей орган є правонаступником Державного комітету України із земельних ресурсів.

Державне агентство земельних ресурсів України (далі – Держземагенство України) є центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України (далі – Міністр), входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері земельних відносин і топографо-геодезичної та картографічної діяльності.

Держземагенство України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства аграрної політики та продовольства України, іншими актами законодавства України, дорученнями прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України та Міністра.

Одним із важливих напрямів раціонального поділу праці в управлінні є забезпечення раціонального співвідношення централізації та децентралізації в делегуванні повноважень центральній гілці влади.

Аналіз функцій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в управлінні земельними ресурсами свідчить, що існує певне їх дублювання. Причому виявлено у Держземагенстві України функції, які не властиві державному управлінню, а саме: здійснення землеустрою, заходів з розвитку ринку земель, надання платних послуг та ін.

Частина функцій дублюється Міністерством охорони навколишнього природного середовища (далі – Мінприроди), Міністерством аграрної політики та продовольства України (далі – Мінагрополітики), Міністерством юстиції України (далі – Мінюсту України) та місцевими державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування. Наприклад, розробка і здійснення організаційних, економічних, екологічних та інших заходів із раціонального використання та охорони земель, відтворення і підвищення родючості ґрунтів є функцією Мінагрополітики, а забезпечення правового режиму

земель природоохоронного, оздоровчого і рекреаційного призначення – Мінприроди, реєстрація речових прав на нерухоме майно – Мінюсту України.

На наш погляд, Держземагенство України не може одночасно здійснювати ведення і контроль державного обліку і реєстрації земель, формувати достовірну інформацію про земельні ділянки та їх використання. Також Агентство не може одночасно здійснювати державний контроль за порядком набуття і реєстрації прав на землю та організовувати продаж земельних ділянок.

Згідно з Положенням про Держземагенство України, його основним завданням є підготовка пропозицій з формування державної політики у сфері регулювання земельних відносин та участь у її реалізації.

Ст. 15 Земельного кодексу України чітко визначає завдання центрального органу виконавчої влади в галузі земельних відносин. До них, зокрема, крім зазначеного, належать: координація земельної реформи, здійснення контролю за землекористуванням, ведення земельного кадастру, розробка програм використання й охорони земель, які, згідно з Положенням про Агентство, визначаються як самостійні основні завдання. Однак вони, як і інші види управлінської діяльності, є складовими регулювання земельних відносин (ст. 6-17 Земельного кодексу України).

Фактично Агентство не виконувало вузьких функцій саме щодо земельних ресурсів. Їх здійснювали чинні органи виконавчої влади, сільськогосподарські, водогосподарські, лісогосподарські органи і ін.). Воно є центральним органом виконавчої влади держави з питань регулювання

земельних відносин, що законодавчо унормовано.

Проте трансформаційні процеси в земельній сфері, проведені в Україні не реформаційним шляхом, який передбачав поступовий інституційний розвиток існуючих та створення нових суспільних інститутів, а революційним, коли старі інститути зламани чи переважно просто ліквідовані, вимагають термінового створення нових інститутів та формування сучасного інституційного суспільного середовища.

Саме так відбулося в нашій країні – розгорнулася урядова та суспільна дискусія з приводу ліквідації корупційних вертикалей в органах виконавчої влади, в тому числі в державній землепорядній службі в особі Держземагенства України – аж до їх реорганізації та перетворення.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» утворено Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, реорганізувавши Державне агентство земельних ресурсів України шляхом перетворення.

Таким чином у різні роки з метою «оптимізації» системи центрального органу виконавчої влади зміст діяльності цього органу не змінювався, а постійно змінювалась його назва й підпорядкованість, а саме: Держкомзем – Міністерству екології та природних ресурсів України, Держземагенство – Міністерству аграрної політики та продовольства України, Держгеокадастр – Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру

(далі – Держгеокадастр) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, і який реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності та земельних відносин, а також у сфері Державного земельного кадастру.

Держгеокадастр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Згідно з Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» (ст. 5 ч. 9) та п. 6 Порядку здійснення заходів, пов'язаних з утворенням, реорганізацією та ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 року № 1074, у випадку перетворення органу виконавчої влади права та обов'язки органів виконавчої влади покладаються на новостворений орган виконавчої влади. Тобто на Держгеокадастр покладено виконання повноважень Держземагенства України.

Отже, згідно з ч. 2 ст. 17 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», центральні органи виконавчої влади утворюються як агентство, якщо більшість його функцій відносяться до функцій з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, або як служба – якщо передбачене

надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам.

Однак, положення не враховує зміни основного завдання реорганізованого центрального органу виконавчої влади шляхом перетворення агентства в службу, з залишенням функцій попереднього органу виконавчої влади та без врахування специфіки діяльності органу, до сфери управління якого він входить.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Мінрегіон) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади (відповідно до Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 року № 197), який забезпечує формування та реалізує політику у сфері будівництва, архітектури, містобудування, а також забезпечує формування державної політики у сфері архітектурно-будівельного контролю та нагляду, у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, у сфері земельних відносин, землеустрою, охорони земель (крім використання та охорони земель сільськогосподарського призначення) і з питань Державного земельного кадастру.

Разом із тим, Положенням про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру до повноважень Держгеокадастру включено ряд функцій з управління об'єктами державної власності [5]:

- розпорядження землями державної власності сільськогосподарського призначення в межах, визначених Земельним кодексом України,

безпосередньо або через визначені в установленому порядку його територіальні органи;

- вносить у встановленому порядку пропозиції щодо розпорядження землями державної та комунальної власності;

- бере участь у розробленні та виконанні державних, галузевих, регіональних та місцевих програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання земель, їх відтворення та охорони, встановлення меж області, району, міста, району в місті, села і селища, у проведенні моніторингу земель, територіальному плануванні;

- забезпечує підготовку та здійснення організаційних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання та охорону земель, їх захист від шкідливого антропогенного впливу, дотримання режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, інших територій.

Вказане передбачає здійснення Держгеокадастром функцій з використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, що, у свою чергу, не є предметом діяльності Мінрегіону. Таким чином Держгеокадастр виконує функції, які не будуть координуватись та спрямовуватись Мінрегіоном, а Мінагрополітики не матиме повноважень з контролю за виконанням функцій з використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Положенням про службу Держгеокадастру передбачено, що цей орган реалізує державну політику у сфері Державного земельного кадастру. Згідно зі ст.1 Закону України «Про

Державний земельний кадастр» [6], Державним земельним кадастром є єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну та якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами. Разом з цим, Положення про Держгеокадастр не передбачає повноважень з проведення оцінки земель: бонітування ґрунтів, економічної та грошової оцінки земель, здійснення обліку кількості та якості земель. Тож зазначений орган не наділений необхідними повноваженнями для належного ведення та адміністрування Державного земельного кадастру.

Також Положення про Держгеокадастр не враховує функцію з вирішення земельних спорів, а саме: статтею 158 Земельного кодексу передбачено, що центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, вирішує земельні спори щодо меж земельних ділянок за межами населених пунктів, розташування обмежень у використанні земель та земельних сервітів.

Висновки.

Отже, у відповідності до Положення про службу Держгеокадастру, не зрозумілою є мета реорганізації центрального органу виконавчої влади, до якого переходять всі права та обов'язки агентства.

Тому з метою підвищення ефективності державного регулювання земельних відносин, розмежування функцій державного управління з господарськими, у зв'язку з неза-

вершеністю земельної реформи (не завершено земельно-приватизаційні процеси, не забезпечено ефективного моніторингу за станом земель, не створено належної системи Державного земельного кадастру) доцільно у структурі органів виконавчої влади відновити центральний орган з управління земельною реформою та регулювання земельних відносин з координацією його діяльності безпосередньо Кабінетом Міністрів України або Міністерством аграрної політики та продовольства України та надати такі повноваження:

- розроблення законодавчих актів у сфері земельних відносин для формування та реалізації державної земельної політики;

- координація дій з завершення земельної реформи;

- ведення державного земельного кадастру на національному рівні;

- здійснення землеустрою на загальнодержавному рівні;

- ведення моніторингу на загальнодержавному рівні;

- здійснення державного контролю за використанням та охороною земель.

Службу з питань геодезії та картографії залишити у складі Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України

Органам місцевого самоврядування надати такі повноваженнями:

- 1) реалізація земельної політики на регіональному та місцевому рівнях;

- 2) організація землеустрою; ведення земельного кадастру, охорона земель;

- 3) надати право управління землями сільськогосподарського призначення в межах територій громад за умови створення інституту зонування земель.

Список літератури:

1. Гадзало Я.М. Проблеми завершення земельної реформи // Вісник аграрної науки. - № 8. - 2015. - С. 5-10.
2. Державна земельна політика в Україні: стан і стратегія розвитку (аналітичні матеріали) // Національна безпека і оборона. - 2009. - № 3 (107). - С. 2-31.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1997. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
4. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
5. Положення про Державну службу з питань геодезії, картографії та кадастру, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15 // Землевпорядний вісник. - 2015. - № 2. - С. 60-64.
6. Закон України «Про Державний земельний кадастр» № 3613-VI від 07.07.2011. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
7. Третьак Н.А. Развитие системы управления земельными ресурсами как экономической функции собственности на землю: монография. - Херсон: Гринь Д.С., 2013. - С.178.
3. Law of Ukraine "On Local Government". Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
4. Land Code of Ukraine. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
5. Polozhennya pro Derzhavnu sluzhbu z pytan' heodeziyi, kartohrafiyi ta kadastru, zatverdzhene Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny [The provisions about the State Service of Geodesy, Cartography and Cadastre, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine] (2015). Land Management Journal, 2, 60-64.
6. Law of Ukraine «On State Land Cadastre». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
7. Tretiyak, N.A. (2013). Rozvytok systemy upravlinnya zemel'nymy resursamy yak ekonomichnoyi funktsiyi vlasnosti na zemlyu [Development of land resources management as the economic functions of land ownership]. Grin, D.S., 178.

Дорош О.С.

РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ВЛАСТИ

Статья посвящена проблемам, связанным с реформированием системы управления земельными ресурсами с момента начала земельной реформы и по настоящее время. Такая потребность возникла из-за очередной попытки осуществить реорганизацию структуры земельных органов. На основании проведенного анализа относительно полномочий центрального органа исполнительной власти, органов местного самоуправления установлено, что вновь служба Держгеокадастру не способствует эффективности системы управления, прежде всего на национальном уровне, поскольку осуществляет функции не предусмотрены как «Положением о Держгеокадастр», так и другими норма-

References

1. Hadzalo, Ya.M. (2015). Problemy zaver-shennya zemel'noyi reform [Problems of completion of land reform] Journal of Agricultural Science, 8, 5-10.
2. Derzhavna zemel'na polityka v Ukraini: stan i stratehiya rozvytku (analytychni materialy) [State land policy in Ukraine: Current State and Development Strategy (analytical materials)] (2009). National Security and Defence, № 3 (107), 2-31.

тивними документами. Кроме того, на местном уровне выявлено отстранения местного самоуправления в решении вопросов в сфере земельных отношений. В конечном итоге – предложено перераспределение полномочий на системной основе на уровне центральных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления с целью реформирования системы управления земельными ресурсами с учетом децентрализационных процессов в Украине.

Ключевые слова: управление земельными ресурсами, Госкомзем, Госземагенство, Держгеокадастр, Минрегион, Минагрополитики, функции, полномочия, центральные органы исполнительной власти, органы местного самоуправления.

Dorosh O.

REFORMING OF LAND MANAGEMENT SYSTEM UNDER AUTHORITY OF DECENTRALIZATION

The article is devoted to the problems related to the reform of land management from the beginning of the land reform till the present time. This need has arisen due to making another attempt to reorganize the structure of the land structures. With the launch of the land reform established the State Committee of Ukraine for Land Resources in 1992. To speed up land reform and land privatization in 2001 formed the administrative bodies of the State Committee for Land Resources of Ukraine. In order to improve the sys-

tem of state land management in 2011 created the State Agency of Land Resources of Ukraine, which was reorganized in 2014 into the State Service of Ukraine of geodesy, cartography and cadastre. Over the years, in order to «optimize» the system of central executive body, content of this body has not been changed and constantly was changing its name and subordination, namely: the State Committee for Land Resources – Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, the State Agency of Land Resources of Ukraine – Ministry of Agrarian policy and Food of Ukraine, State Service of Ukraine of geodesy, cartography and cadastre – Ministry of regional development, construction and housing.

On the basis of analysis concerning the powers of the central executive authorities, local authorities found that the newly formed Service State Land Cadastre does not contribute to the effectiveness of the administration, especially at the national level, as these features are not provided by «Regulations on State Land Cadastre» and other regulations. In addition, the local level detected removal of local government in matters of land relations.

In conclusion, proposed system based redistribution of powers on the level of central executive bodies and local authorities to reform the system of land management with regard to decentralized processes in Ukraine.

Keywords: management of land resources, Goskomzem, Goszemagenstvo, Derzhgeokadastr, Ministry of Regional Development, Ministry of Agricultural Policy, functions, powers, central executive authorities, local self-government.

РОЗВИТОК ВИДІВ ТА ФОРМ ЗЕМЛЕУСТРОЮ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Третяк А.М., доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАА України

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

Колганова І.Г., здобувач

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-Mail: tretyak2@ukr.net

Розглянуто питання щодо оцінки видів та форм землеустрою в Україні, яка дозволить забезпечити раціональне планування та оптимізацію структури землеволодінь та землекористувань.

Ключові слова. *землеустрій, види землеустрою, форми землеустрою, земельні відносини, документація із землеустрою.*

Постановка проблеми.

Перетворення, які проходять в даний час в економіці України, і зокрема в сільському господарстві, суттєво загострили проблеми організаційно-правових і організаційно-територіальних форм сільськогосподарських підприємств, захисту прав власності на землю. Трансформація земельних відносин порушила традиційні форми організації сільськогосподарського виробництва, знизила ефективність капіталовкладень у поліпшення, використання та охорону земель.

Тому, з метою підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування в умовах формування ринкової економіки нагальною вимогою часу є проведення глибокого аналізу видів та форм землеустрою, які б знайшли своє закріплення на законодавчому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності землеустрою, його видів та форм зробили такі вчені як С.М. Волков, А.М. Третяк, С.А. Удачин, І.Д. Шулейкін та ін. Однак низка питань все ж залишається недостатньо висвітленою і потребує подальшого опрацювання.

Метою статті є дослідження сучасного розуміння видів та форм землеустрою в Україні як інструментів удосконалення планування землекористування на різних ієрархічних рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Землеустрій здійснюється на всій території країни. Ним охоплені землі незалежно від цільового призначення, форми власності і характеру використання.

Однак цілі і завдання землеустрою, його зміст можуть бути різними. Важливою рисою землеустрою є і його види. Чинний Земельний кодекс України, як і Закон України «Про землеустрій» не містять правових положень щодо поділу землеустрою на окремі види. Між тим слід зауважити, що нормативно-правові акти з питань землеустрою ще радянського періоду (Основи земельного законодавства СРСР та союзних республік 1968 р.). Земельні кодекси 1978 р., 1990 р., 1992 р. вирізняли два окремих його види – міжгосподарський (сучасна термінологія А.М. Третяка територіальний) і внутрішньогосподарський. Сучасна практика здійснення дій у сфері землеустрою також свідчить про існування ще і третього виду землеустрою – зоокремленого. Кожен з них характеризується певною метою, здійснюється на різних рівнях. Тому було б доцільно, щоб самостійні види землеустрою знайшли своє закріплення й на законодавчому рівні.

За допомогою територіального землеустрою держава регулює земельні відносини, здійснює розподіл і перерозподіл земельного фонду між окремими галузями, власниками і конкретними підприємствами та громадянами, здійснюється утворення нових, а також упорядкування існуючих землеволодінь та землекористувань. Відповідно, територіальний землеустрій охоплює різні галузі економіки, різного характеру організації, підприємства, установи. Характерною рисою територіального землеустрою є те, що він одночасно проводиться на території рад або групи землеволодінь і землекористувань, а іноді і на території цілих адміністративних районів [1].

Територіальний землеустрій включає такі види робіт: схеми землеустрою щодо обґрунтування земель адміністративно-територіальних

одиниць, проекти землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних утворень, проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів; проекти землеустрою щодо приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій; проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок; проекти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів та інші [2]. Враховуючи, що в процесі здійснення землеустрою за об'єкт земельних відносин та кадастровий облік взято земельну ділянку, здійснено паювання сільськогосподарських угідь, де власникам земельних часток (паїв) виділені земельні ділянки у власність, система землекористування, особливо сільськогосподарських підприємств, суттєво змінилася. Все це обумовлює пошук нових підходів до землеустрою при організації землекористування. Відповідно і виник новий вид землеустрою - територіальний, який направлений, особливо у сільському господарстві, на організацію землекористування юридичних осіб та громадян, на засадах об'єднання земельних ділянок, що перебувають на різних правах власності. На таких же засадах формується землекористування територій природно-заповідного фонду, рекреаційних територій тощо.

Що стосується внутрішньої організації території землекористування сільськогосподарських підприємств,

то вона після його створення, потребує внутрішнього впорядкування, в частині організації сівозмін, польових доріг, захисних лісових насаджень тощо.

У більшості випадків внутрішньогосподарський землеустрій, або за терміном сформованим А.М. Третьяком [7], «землеустрій щодо внутрішньої організації території», є обов'язковим заходом необхідності проведення якого можна визначити наступними обставинами.

По-перше, сільськогосподарські підприємства часто мають велику територію і складну організаційно – виробничу структуру. Самостійно, без професійної допомоги з боку землепорядних організацій, вони не в змозі вирішити питання раціонального розміщення виробничих підрозділів і господарських центрів, угідь і сівозмін, обґрунтувати систему меліоративних, водогосподарських, протиерозійних та інших заходів щодо поліпшення земель. Допомога кваліфікованих фахівців необхідна господарствам не тільки при проектуванні, але і при здійсненні заходів у процесі виробничої діяльності.

По-друге, внутрішньогосподарський землеустрій є мірою державного регулювання земельних відносин між власниками земельних часток (паїв) та юридичною особою, адміністрування раціонального використання та охорони землі. Тому в його проведенні зацікавлене як саме сільськогосподарське підприємство, так і державні органи, які контролюють використання та охорону земель.

До внутрішньогосподарського землеустрою відносять такі види робіт як, проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь; проекти землеустрою щодо організації

території земельних часток (паїв) та інші. Таким чином внутрішньогосподарський землеустрій досить уніфікований за складом та змістом. Особливості проявляються в зв'язку з конкретними умовами виробництва або територіального розміщення сільськогосподарського підприємства, а також можуть залежати від господарського устрою і форм власності на землю.

В кінці 80-х років Л.І. Подольський обґрунтував необхідність виділення такого виду землеустрою, як зокремлений, який реалізовується через робочі проекти землепорядних заходів на конкретних земельних ділянках. Так, наприклад, заходи щодо поліпшення або охорони земельних угідь і ґрунтів в сільському господарстві, здійснюються на реалізацію проектів землеустрою щодо еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, по окремих ділянках або їхніх групах, на основі робочих проектів. До зокремленого землеустрою відносять робочі проекти землеустрою щодо рекультивациі порушених земель, консервації деградованих та малопродуктивних угідь, поліпшення сільськогосподарських і лісгосподарських угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами.

Оскільки Законом України «Про землеустрій» [3] встановлено, що регулювання проведення землеустрою здійснюється державою, то і сам землеустрій має державний характер. Тому в умовах різноманіття форм власності і господарювання на землі сформувалися і різні форми землеустрою. Це поняття увійшло в зем-

левпорядну науку з кінця 20-х років ХХ ст. Так, професор К.М. Сазонов виділяв такі форми землеустрою [4]:

- Державний землеустрій;
- Територіальний землеустрій;
- Зональний землеустрій;
- Землевпорядкування муніципальних утворень;
- Землевпорядкування колективних підприємств;
- Ініціативний землеустрій.

У 1958 р. професор С.А. Удачин [5] обґрунтував дві форми землеустрою: колгоспів та радгоспів, у зв'язку з тим, що організація їх території сильно відрізнялась одна від одної.

Професор Г.І. Горохов в 1958 р. опираючись на ідею професора І.Д. Шулейкіна (1930 р.) [6], виділяв такі форми внутрігосподарського землеустрою (землевпорядкування): попереднє (спрошене), часткове, повне, експериментальне. Попередній або спрощений землеустрій, що здійснюється найпростішими прийомами, являє собою нарізку клітин або полів, тобто створення тимчасової територіальної основи для проведення польових робіт. Частковий землеустрій, що складається в доповненні або частковій зміні проекту. Повний землеустрій, що полягає в повній розробці комплексного проекту організації території господарства, вирішенні всіх питань організації виробництва, поліпшення земель і ін. Експериментальний, або дослідний землеустрій, метою якого є розробка методики внутрішньої організації сільськогосподарських підприємств в нових умовах (наприклад, на осушуваних землях), з подальшим широким застосуванням її у землевпорядній практиці. Ці форми дійсно мають місце на практиці.

У 1995 р. професор М.А. Гендель-

ман поділив на форми не тільки внутрігосподарський землеустрій залежно від організаційно-правового статусу підприємств, а й виокремив три форми міжгосподарського (сьогодні територіального) землеустрою, орієнтуючись на різне цільове використання земель. Якщо використовувати підхід професора С.А. Удачіна необхідно враховувати різні види сільськогосподарських підприємств. Зміст і обсяги землевпорядних робіт на їх території різні, тому можна вважати, що форма внутрішньогосподарського землеустрою відповідає організаційно-правовій та організаційно-господарській формам сільськогосподарських підприємств та їх виробничому типу.

Підтримуючи думку професора К.М. Сазонова, можна зауважити, такий поділ землеустрою за його формами, є досить актуальний і сьогодні. Так, у систему державного землеустрою входить вирішення питань: розмежування земель за формами власності; встановлення порядку проведення землеустрою; координація діяльності органів виконавчої влади, та органів місцевого самоврядування при проведенні землеустрою; проведення землеустрою на землях, що перебувають у державній власності; узгодження та реалізація генеральної схеми землеустрою території всієї держави в цілому; розробка проектів землеустрою підприємств, організацій та установ державного характеру тощо.

При проведенні територіального землеустрою виконуються наступні види робіт: розподіл і перерозподіл земель в межах адміністративно-територіальних утворень і по територіальних зонах; природно-сільськогосподарське районування земель; розподіл і перерозподіл земель по категоріях земель; утворення нових та впорядку-

вання існуючих об'єктів землеустрою; межування об'єктів землеустрою.

Муніципальний землеустрій вирішує такі питання: розподіл і перерозподіл земель, планування та організація використання і охорони земель комунальної власності та в межах територій територіальних громад. Така форма землеустрою набуває особливої актуальності сьогодні у зв'язку із процесами децентралізації та утворення об'єднаних територіальних громад.

Планування та організація раціонального використання земель та їх охорони в населених пунктах проводяться відповідно проектами землеустрою та планами земельно-господарського устрою із врахуванням вимог містобудівної документації.

Ініціативний (приватний) землеустрій проводиться за заявками і за рахунок підприємств і власників земельних ділянок. Об'єктами землеустрою виступають території суб'єктів господарювання, земельні ділянки, частини зазначених ділянок, а також землекористування і землеволодіння підприємств, організацій та установ.

У всіх видах землеустрою має місце така форма як «експериментальний землеустрій» в процесі якого здійснюється дослідження нових видів робіт із землеустрою та розробляється новий вид (або удосконалюється існуюча) документація із землеустрою. Особливо така форма землеустрою має місце при розробці державних та галузевих стандартів видів документації із землеустрою, її структури та змісту. Також в процесі експериментального землеустрою може здійснюватися апробація нових видів робіт із землеустрою та нових видів документації із землеустрою. Особливо ця форма землеустрою є актуальною у період здійснення зе-

мельної реформи [1], та коли відсутні державні стандарти, норми і правила щодо структури і змісту землевпорядної документації.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Враховуючи, що в процесі здійснення землеустрою за об'єкт земельних відносин та кадастровий облік взято земельну ділянку, здійснено паювання сільськогосподарських угідь, де власникам земельних часток (паїв) виділені земельні ділянки у власність, система землекористування, особливо сільськогосподарських підприємств, суттєво змінилася. Все це обумовило виникнення нового виду територіального землеустрою, який направлений, особливо у сільському господарстві та природоохоронній сфері, на організацію землекористування юридичних осіб та громадян, на засадах об'єднання земельних ділянок, що перебувають на різних правах власності.

Виходячи з цього, слід виділити як вид землеустрою територіальне планування землеволодіння, землекористування, завданням якого є формування їх території, як це має місце в розвинутих зарубіжних країнах.

Стосовно внутрішньогосподарського землеустрою, то в сучасних умовах його тлумачення дещо змінюється у зв'язку з новими підходами до регулювання земельних відносин та введенням інституту адміністрування землекористування.

Введення понять форм землеустрою сприятиме удосконаленню структури і змісту землевпорядної документації, а відповідно і якості інструментів удосконалення планування землекористування на різних ієрархічних рівнях.

Список літератури

1. Третяк А. М. Землеустрій: Підручник / А. М. Третяк – Херсон : Олді-плюс, 2014. – 520 с.
2. Третяк А. М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посіб. / А. М. Третяк – К. : Вища освіта, 2006. – 528 с.
3. Закон України «Про землеустрій» : прийнятий 22 травня 2003 року № 858-IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. – № 36. – Ст. 282.
4. Сазонов К.М. Землевпорядне проектування. / К.М. Сазонов – М.; Л.: Сельхозгиз, 1929. – 230 с.
5. Удачин С.А. Землевпорядне проектування. / С.А. Удачин – М.; Держ. Вид-во с.-г. літ., 1958. – 320 с.
6. Шулейкін І.Д. Землевпорядкування колгоспів і радгоспів. / І.Д. Шулейкін – К. : Урожай, 1985. – 210 с.
7. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: Землеустрій в Україні: впорядкування землеволодінь і землекористувань та організація території сільськогосподарських підприємств: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк. : Херсон, Гринь Д.С., 2016. – 200 с.

References

1. Tretiak A. M. Zemleustriy [Land Management]: Textbook / A.N. Tretiak – Kherson: Oldie Plus, 2014. – 520 p.
2. Tretiak A. M. Zemlevoriadne proektuvannia: Teoretichni osnovi i teritorialnuy zemleustriy [Land Management Design: Theoretical basis of territorial and land management: teach. guidances.] / A. M. Tretiak – K. : Higher Education, 2006. – 528 p.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The law of Ukraine «Pro zemleustriy», Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 36, p. 282.
4. Sazonov K.M. Zemlevoriadne proektuvannia [Land Management Design.] / K.M. Sazonov – M. ; L. : Selhohyzy, 1929. – 230 p.
5. Udachyn S.A. Zemlevoriadne proektuvannia [Land Management Design]. / S.A. Udachyn – M. ; State. Izdatel'stvo agricultural years., 1958. – 320 p.

6. Shuleykin I.D. Zemlevporiadkuvannia colgospiv i radgospiv [Land management collective and state farms.] / I.D. Shuleykin – K Harvest, 1985. – 210 p.
7. Tretiak A.M. Zemleustriy v Ukraini: vporiadkuvannia zemlevolodin' i zemlekoristuvan' ta orghanizatsia terutorii sil'skogospodarskih pidpriemstv [Land Management in Ukraine organizing land ownership and land use and organization of the territory of the farm: monograph] / A.M. Tretiak, Tretiak V.M. : Kherson, Green DS, 2016. – 200 p.

Третяк А.Н., Колганова И.Г.

РАЗВИТИЕ ВИДОВ И ФОРМ ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА В УКРАИНЕ КАК ИНСТРУМЕНТОВ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЛАНИРОВАНИЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ

Рассмотрены вопросы оценки видов и форм землеустройства в Украине, которая позволит обеспечить рациональное планирование и оптимизацию структуры землеуладения и землепользования.

Ключевые слова: землеустройство, виды землеустройства, формы землеустройства, земельные отношения, документация по землеустройству.

Tretiak A., Kolhanova I.

DEVELOPMENT OF KINDS AND FORMS OF LAND MANAGEMENT IN UKRAINE AS A TOOL FOR IMPROVING OF LAND USE PLANNING

The question of assessment types and forms of land in Ukraine is reviewed, which will ensure rational planning and optimization of land tenure and land use.

Keywords: land use, land use types, forms of land management, land relations, land management documentation.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ З ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Купріянич І.П., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України\
E-mail: kupriyanchik@ukr.net

Досліджено передумови створення, функціонування фермерських господарств в Україні та зарубіжних країнах. В ході проведених досліджень виявлено, що упродовж 1990-2015 рр. кількість фермерських господарств збільшилась із 332 до 54 302, що займають 915, 40 тис. га земель. За вказаний період на одне господарство припадало від 12,0 до 78,8 га сільськогосподарських угідь (найбільш помітним зростання розміру відбулось у період із 1990-1995 рр. – майже у 100 разів). Незважаючи на це фермерські господарства так і не стали ефективними виробниками сільськогосподарської продукції. На противагу, у світі понад 500 млн ферм (87,7%) від їх загальної кількості належать сім'ям, які виробляють 56% такої продукції. Крім того, у цих країнах ведеться цілеспрямована політика на підтримку сільськогосподарських товаровиробників за підвищення ефективності виробництва забезпечуючи раціональне землекористування. Конкурентоспроможність цих господарств обґрунтована наявністю розробленої прогнозно-планувальної стратегії їх розвитку. З досвіду зарубіжних країн, для досягнення ефективного, еколого-безпечного сільськогосподарського землекористування у статті запропоновано концепцію розвитку сімейного фермерського господарства.

Ключові слова: фермерське господарство, сімейне фермерське господарство, інститут, концепція розвитку, закордонний досвід.

Постановка проблеми.

Передумовою створення та формування фермерських господарств в Україні, становлення селянина-фермера як повноправного господаря на своїй землі стало законодавче закріплення державної, колективної та приватної форм власності Постановою Верховної Ради України «Про земельну реформу» прийнятою у 1990 році. Проте, фермерські господар

ства, як і інші сільськогосподарські підприємства, не зуміли ефективно господарювати в умовах вільних цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. До того ж не надавалась державна підтримка для розвитку фермерських господарств, не розроблялася стратегія їх розвитку, та, здебільшого, у практиці господарської діяльності використовувалися короткострокові фінансові цілі.

Також, досі не сформовано інститут фермерського господарства. Адже, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства. Законодавством передбачено, що фермерське господарство підлягає державній реєстрації після отримання земельної ділянки у власність або користування. Проте законодавство не обмежує розмір земель, які обробляються та належать фермерським господарствам. Це заважає отримати чітку різницю між фермерськими господарствами та сільськогосподарськими підприємствами, оскільки критерієм такого розмежування може слугувати площа оброблюваних ними земель, ведення сімейного фермерського господарства без залучення найманої робочої сили або залучення її в обмеженій кількості.

Великою проблемою в Україні залишається й дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування. Значна частина фермерських господарств не має тваринницької галузі, або ж тваринництво займає мізерну частку в структурі виробництва. Саме це зумовлює зниження обсягів внесення органічних добрив і дегуміфікацію ґрунтів. До того ж ці господарства не мають проєктів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь – основи дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування (за даними Держгеокадастру упродовж 2015 року в Україні розроблено 3% документації із землеустрою щодо

землеохоронної діяльності, 5% – прогностно-планувальної та 92% щодо посвідчення прав на землю).

З метою оптимізації діяльності фермерських господарств в умовах економічної кризи в Україні доречно запропонувати напрями їх подальшого розвитку, наслідуючи закордонний досвід. Адже зарубіжні країни надають перевагу саме малим, присадибним та фермерським господарствам.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток та розроблення теоретичних, методичних та практичних основ формування стратегії фермерських господарств в Україні зробили: А.Г. Наливайко, П.К. Бечко, А.Ф. Бурик, І.А.Бутило, В.О. Єщенко, А.Ф. Фукрик та інші. Ними розглядався вплив кризи на всю економіку країни, а формування інституту сімейного фермерського господарства як основи їх ефективного функціонування потребує подальших досліджень.

Мета статті – дослідити стан господарської діяльності фермерських господарств в сучасних умовах, з'ясувати причини наявних проблем функціонування інституту фермерського господарства як складової системи сільськогосподарського землекористування та запропонувати концепцію розвитку цих господарств із досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу.

Організаційно-правові основи створення та функціонування фермерських господарств в Україні регулює Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» прийнятий 22 червня 1993 року, який гарантує право громадян України на добровільне створення таких господарств,

самостійність їх господарювання, рівноправність з іншими формами підприємств в агропромисловому комплексі і спрямований на створення умов для розвитку, раціонального використання ними землі, забезпечує їх соціальну та правову захищеність. Відносини, пов'язані з діяльністю фермерських господарств регулюються також Конституцією України, Земельним Кодексом України, Законами України «Про власність», «Про оренду землі», «Про землеустрій», «Про підприємства в Україні», «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України» та іншими нормативно-правовими актами. Нормами ЗК України, зокрема ст. 31-32 встановлено, що землі фермерського господарства можуть належати йому на праві власності як юридичній особі, можуть належати громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності та використовуватися фермерським господарством на умовах оренди.

За даними Держкомзему станом на 1 січня 2014 року селянські (фермерські) господарства займають 915,40 тис. га земель, з яких 641,7 тис. га

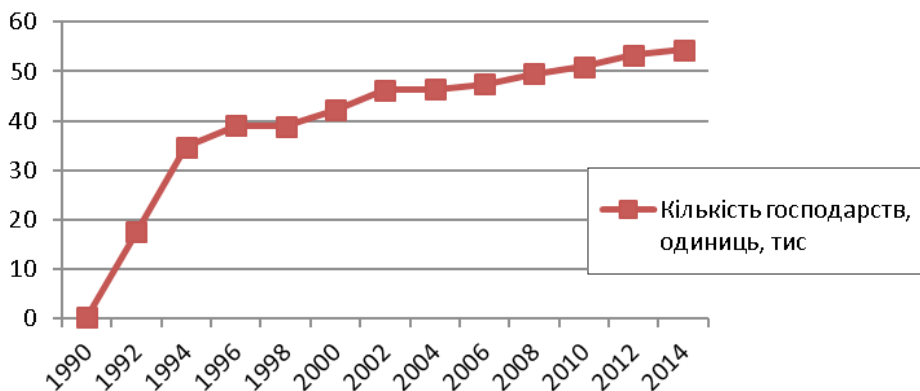
(70,1%) перебуває у державній формі власності та 273,7 тис. га (29,9%) – у приватній формі власності. Разом із тим, фермерські господарства орендують землі державної власності на площі 35,5 тис. га (15,5%) до загальної площі земель, з них ріллі – 29,1 тис. га, що складає 82% до загальної площі земель, що перебувають у власності держави.

Проаналізуємо динаміку змін щодо кількісного показника фермерських господарств та їх середніх розмірів упродовж 1990-2014 рр. (графік 1).

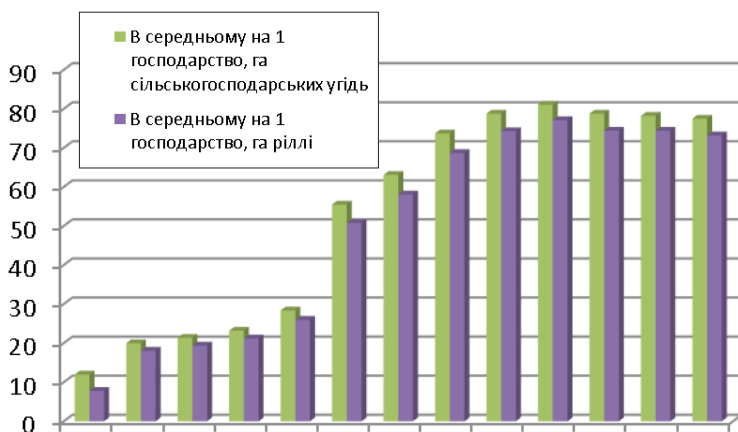
За результатами проведеного аналізу за цей період кількість фермерських господарств стрімко збільшувалась – із 332 господарств у 1990 році до 54 302 у 2014 році. Найбільш помітне зростання фермерських господарств (майже у 100 разів) відбулося із 1990 по 1994 рр.

Динаміку розподілу наявних площ сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі у фермерських господарствах за аналогічний період подано в діаграмі 1.

За проаналізований період в Україні в середньому на одне фермерське господарство у 1990 р. припадало 12,0 га сільськогосподарських угідь,

Графік 1. Динаміка зміни кількості фермерських господарств упродовж 1990-2014 рр.

Діаграма 1. Динаміка зміни наявних сільськогосподарських угідь та ріллі в середньому на 1 господарство упродовж 1990-2014 рр., га

в т.ч. 7,8 га ріллі, в 1994 р. відповідно 21,4 га (19,4 га), у 1998 році – 28,4 га (26,0 га), у 2002 році – 63,1 га (58,1 га), у 2006 році – 78,8 га (74,3 га), у 2010 році – 78,8 га (74,4 га), у 2014 році – 77,5 га (73,2 га) з коливанням від 78,8 га сільськогосподарських угідь на одне господарство до 12,0 га. Тенденція до зростання земельної площі відбувалась до 2008 року, коли вона фактично стабілізувалась, а в період із 2009-2014 рр. – поступово зменшувалася.

Як продовження досліджуваної проблематики, розглянемо досвід Європейських країн та світу. У країнах Північної Америки на одного фермера припадає від 190,0 до 600,0 га, в більшості країн Азії та Африки – 2,0 – 100,0 га земель, в Австралії та Новій Зеландії – від 2 до 20 тис. га тощо. Фермерські господарства у США залежно від коштів, на які реалізується продукція за рік, поділяються на дрібні – менше 40 тис. дол., середні – від 40 до 250 тис. дол. та великі – понад 250 тис. дол. Дослідники із США виокремлюють і ферми-мільйонери, які виробляють і реалізують продук-

цію на суму понад 1 млн дол. Їх кількість сягає 35 тис. (або менше ніж 2% від загальної кількості в країні, але на їхню частку припадає 48% реалізованої продукції) [1]. У країнах ЄС земельні ділянки фермерських господарств сягають від 2,0 – 500,0 га. Ці країни йдуть шляхом підтримки саме малого, присадибного й фермерського господарства.

Таким чином, у світі вже давно цінується сімейна праця у сільському господарстві. Понад 500 мільйонів ферм (87,7%) від їх загальної кількості належать саме сім'ям, які виробляють 56% сільськогосподарської продукції. За інформацією FAO у США сімейні фермерські господарства обробляють 78% сільськогосподарських угідь країни, виробляючи 84% усієї сільськогосподарської продукції на суму 230 млрд доларів.

В країнах ЄС з 129 млн. га земель, на яких ведуть виробництво фермери, 76 млн. га є їх власністю, а 5 млн. га (41 %) орендується [9, ст. 13]. Зокрема, частка земель, які використовуються фермерами у Бельгії на умовах оренди в середньому

щорічно становить 67,6%, у Франції – 52,7%, В Англії – 37,4, у США – 41, у Голландії – 38, у Німеччині – 36, в Італії – 18,8, у Данії – 18,5, в Ірландії – 12,5% [3, с. 46]. До 50 % сільськогосподарських угідь у США обробляється фермерами-орендарями, а виробляють на ній до 70 % сільськогосподарської продукції. Отже, у різних країнах показник орендованих земель у загальному обсязі землекористування значно коливається — від 12,5 % в Ірландії до 67,6 % в Бельгії і обумовлена сукупністю економічних регуляторів.

Крім того, у країнах світу цілеспрямовано ведеться політика підтримки сільськогосподарських товаровиробників за підвищення ефективності їх виробництва забезпечуючи охорону ґрунтів і раціональне використання земель.

У Швеції держава укладає з фермерами контракти на впровадження екологічно чистих технологій при вирощуванні сільськогосподарської продукції. Заохочується добровільне виведення землі з виробництва з компенсаціями втрат фермерам. У випадках виведення 20 % і більше земель з використання на термін не менше 5 років, фермерам надається компенсація [2]. Для підтримки фермерських господарств у Великобританії надаються державні субсидії. Якщо власники земель замість сільськогосподарських культур висаджують лісові насадження, то отримують із державного бюджету дотації [1]. У США діє закон про захист фермерських господарств. Існують різні програми підтримки сільськогосподарського виробництва, в тому числі у вигляді виплат фермерам, котрі не обробляють свої деградовані землі. Фермери, які обробляють сильно еродовані землі, зобов'язані

розробляти план протиерозійних заходів. При невиконанні або порушенні цієї умови фермерів позбавляють головних видів фінансової підтримки і пільг держави. При зниженні якісних показників стану сільськогосподарських земель застосовують економічні санкції щодо відшкодування коштів на відновлення порушеного рівня ґрунтової родючості. Конституцією Польщі надається перевага присадибним господарствам – основи розвитку сільського господарства. Державні субсидії і дотації на їх розвиток надаються через банківський сектор. В Китаї через дрібні відділення державних банків у волостях країни надаються кредити селянам-орендарям [8]. У Німеччині у разі неповернення аграріями кредитів наданих комерційними банками, державні банки дають гарантії на їх повернення. Комерційні банки кредитують аграрний сектор, причому держава частину відсотків фінансує за свій рахунок [2].

Зрештою, країни Євросоюзу (28 держав) на розвиток аграрного сектору завдяки економічній програмі Європарламенту мають допомогу в сумі 52 мільярди євро. Для прикладу, кожен польський сільськогосподарський товаровиробник щорічно, упродовж п'яти років отримував з цього «гаманця» 1200 євро дотацій на гектар орної землі [1].

Отже, фермерські господарства, які є основними виробниками сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах світу, пройшли у своєму розвитку довгий шлях формування та становлення як високоефективні підприємства. До того ж у світовій практиці виокремлюють три основних види стратегій розвитку підприємства, кожний з яких повністю обґрунтований специфікою ви-

робництва: 1) стратегією зростання (розвитку), відображає намір підприємства збільшувати обсяги продажу, прибутку, капіталовкладень; 2) стратегією стабілізації (сталості) характеризує прагнення підприємства зберегти досягнуті обсяги виробництва в умовах істотної нестабільності обсягів продажу і прибутку; 3) стратегією виживання – оборонна стратегія в умовах глибокої кризи діяльності підприємства [5, с.129].

Для сільськогосподарських підприємств України бажано застосовувати стратегію зростання, хоча більшість підприємств використовують стратегію виживання.

Заслуговує на увагу досвід розвинутих країн щодо кооперації фермерів. Найрозвиненішою є сільськогосподарська кооперація в скандинавських країнах, через яку щорічно реалізується 50-80 % загального обсягу сільськогосподарських товарів. Основними формами кооперації вважаються: кредитні кооперативно-державні системи; кооперативи зі збуту й переробки сільськогосподарської продукції та постачання фермерів засобами виробництва; великі кооперативні об'єднання універсального характеру; кооперативні об'єднання на основі вертикальної і горизонтальної інтеграції, які мають регіональне і національне значення; виробничі кооперативи типу КЮМА, ГАЕК, САФЕР у Франції, «Фармек» у Швеції, на основі партнерства в США та в інших країнах. В США близько 80 % фірм користується послугами фермерських кооперативів, які знаходяться у спільній власності. Для прикладу, найбільший у світі — АМРІ, який забезпечує збут 20 % загального виробництва молока у США і налічує 23,3 тис. членів. Широкого

поширення у Франції, Італії, та ФРН набувають кооперативи із спільного використання сільськогосподарської техніки. У Франції добре розвинута кредитна кооперація, а також постачальницько-збутові кооперативи, через які реалізується 56 % обсягу сільськогосподарської продукції [1].

Оскільки організувати фермери в Україні ефективно виробництво сільськогосподарської продукції і тим більше здійснити її переробку на невеликих за розміром господарствах (за вище приведеним аналізом), майже неможливо. Тому кооперування селянських (фермерських) господарств як у виробничій діяльності, так і при переробці виробленої продукції, про що яскраво свідчить світовий досвід – єдиний можливий вихід. Великі за розміром господарства також входять до різних об'єднань, поглиблюючи поділ праці при виробництві та переробці продукції. Отже, сільськогосподарське кооперування – невід'ємна частина раціонального й високоефективного господарювання.

Створення системи управління землями сільськогосподарського призначення в європейських країнах дозволило: створити стійкий соціальний шар фермерів, які мають у власності та користуванні земельні ділянки, права яких на землю гарантовані законом; забезпечити захист і особисту незалежність фермерів, оскільки вони можуть вільно розпоряджатися землею і виробленою продукцією; збільшити продуктивність сільського господарства за рахунок підвищення зацікавленості фермерства в зростанні виробництва; надати фермерам можливість отримання під заставу землі, що знаходиться у власності, кредитів банків; забезпечити фермеру свободу дій відносно використання землі, пе-

редачі її в оренду, у спадок; забезпечило залучення інвестицій в сільську місцевість на основі гарантій державі права земельної власності і т.д.

Франція завдяки фермерам стала найбільшим виробником сільськогосподарської продукції у Західній Європі та одним із найбільших експортерів її у світі, з кожним роком зменшується частка ріллі за рахунок збільшення площ, засіяних травами, що пов'язано з посиленням тваринницької спеціалізації, без агрохолдингів. І все це завдяки французьким фермерам, які століттями культивували особливі специфічні виробництва.

Необхідно пам'ятати, що на малих аграрних підприємствах – фермерських і особистих (селянських) господарствах легше виростити високоякісну екологічно чисту продукцію. На величезних латифундіях такої якості не досягнути. Яскравим прикладом є Ізраїль, в якого обмежені землі сільськогосподарського призначення. Проте їхня харчова продукція за рахунок високої якості, гарантії екологічної чистоти поширена на багатьох ринках Європи, у тому числі й України.

Зрештою, досвід зарубіжних країн свідчить, що наявність стратегії розвитку сімейних господарств сприяє їх ефективному розвитку.

Висновки.

Реформа державного управління, якої прагне Україна, має спиратися саме на фермера, який готовий до життя і праці в умовах децентралізації влади. Важливо, щоб приватні сімейні фермерські і селянські господарства «...стали каркасною основою формування територіальної громади й генераторами комплексного розвитку сільських територій» [7,

ст. 21]. Саме підтримка малих, присадибних і фермерських господарств на рівні держави має стати пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства, ефективність функціонування яких залежатиме від концепції їх розвитку. Тому маємо акцентувати увагу на вирішенні стосовно цих господарств такі завдання:

для досягнення високоефективного та еколого-безпечного сільськогосподарського землекористування відновити інститут фермерського господарства; вважаємо доцільним передбачити мінімальний розмір земельної ділянки для створення фермерських господарств – 2,0 га, максимальний – 500,0 га, з урахуванням перспектив розвитку цих господарств та їх спеціалізації; на законодавчому рівні закріпити обов'язковість розроблення проектів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь – основи дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування; створити в Україні аграрний банк, спеціальним призначенням якого було б обслуговування виробництва, а не обігу земель із структурними підрозділами на рівні регіонів з метою налагодження співпраці з виробниками сільськогосподарської продукції; розширювати довгострокове кредитування товаровиробника, субсидювання відсоткових ставок, встановити пільгове оподаткування, які б сприяли розвитку сімейних фермерських господарств та аграрного бізнесу в цілому; розвивати споживчу кооперацію, яка є ефективним механізмом доведення продукції до споживачів; забезпечити стабільність закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, і тим самим надати їм інвестиційної привабливості; удосконалити меха-

нізм державного регулювання імпорту сільськогосподарської продукції в користь вітчизняного товаровиробника; запровадження фермерських господарств сімейного типу з чітким визначенням його учасників та врегулювання можливості залучення найманої робочої сили цими господарствами; організація навчання фермерів в розвинених країнах світу з метою набуття навичок із управління та господарської діяльності.

Запропонована концепція розвитку сімейних фермерських господарств в Україні сприятиме економічному зростанню діючих та розвиткові новоутворених господарств сімейного типу, що забезпечить їх конкурентоспроможність як в Україні, так і за її межами.

Список літератури

1. Азізова К. Е. Пільги в системі податкового регулювання розвитку аграрного сектору економіки України / К. Е. Азізова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154, ч. 3. – С. 19–26.
2. Бодак Г. І. Зарубіжний досвід розвитку сільськогосподарського виробництва / Г. І. Бодак // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2012. – Вип. 22.6. – С. 164–169.
3. Будзяк В.М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти): монографія / В.М. Будзяк.. – К.: Оріони, 2006. – 386 с.
4. Лановий В. Держава без землі не існує // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 12. – С. 4-8.
5. Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Вип. 2 за наук. ред. д-ра екон. Наук, проф. Є.В. Мішеніна.- Харків: ТОВ «Діса Плюс», 2013. – 444 с.

6. Дорош Й.М. Інститути сільськогосподарського землекористування, проблеми функціонування та шляхи їх вирішення // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, 2014. – №3-4. – С. 4-11.
7. Ковалів О.І. Науково-обґрунтовані за розміром і структурою землеволодіння та землекористування – основа розвитку сільських територій // Землеустрій і кадастр. – 2013. – № 2. – С. 18-24.
8. Милосердов В. В. Опыт формирования земельных отношений в Китае / В. В. Милосердов // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 145–151.
9. Організація виробничої і підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах: підручник / О.В. Шкільов, В.В. Іванишин; за ред. д.е.н., проф. О.В.Шкільова. – К: Камінець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. – 416 с.
10. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003// – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

References:

1. Azizov K.E. Benefits in the tax regulation of the agricultural sector of Ukraine (2010) [Scientific Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine]. № 154, p. 3. – p. 19-26.
2. Bodak G.I. Foreign experience of agricultural production (2012) [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]. № 22/6. – p. 164-169.
3. V.M Budzyak. Agricultural land use (2006) [Economic, environmental and governance aspect]: monograph – 386 p.
4. Vladimir Lanoviy. State without land there is no land management (2012) [Herald] № 12. – p. 4-8.
5. The determinants of socio-economic development of companies: (2013) monograph. Vol. 2 in Science. Ed. Dr. Sc. Science, Prof. E. Mishenina, 444 p.

6. J.M. Dorosh. Institutes of agricultural land use, operation problems and solutions (2014)[Land management, cadastre and land monitoring] №3-4. – p. 4-11.
7. Kuznetsov A.I. Scientific and reasonable in size and structure of land ownership and land use – the basis of Rural Development and Land Management (2014)[Inventory] – № 2. – p. 18-24.
8. Myloserdov V. Experience the formative land relations in China (2009) [Agriculture economy] № 5. – p. 145-151.
9. The organization of production and business activities in the agricultural enterprises.(2014)Textbook. – 416 p.
10. On the farm: Law of Ukraine of 19.06.2003 // Official The website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – [Electronic resource]. – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

Куприянчик И.П.

**КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНЫХ
ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ В УКРАИНЕ ИЗ
ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

Исследованы предпосылки создания, функционирования фермерских хозяйств в Украине и зарубежных странах. В ходе проведенных исследований выявлено, что на протяжении 1990-2015 гг. Количество фермерских хозяйств увеличилось с 332 до 54 302, занимающие 915, 40 тыс. Га земель. За указанный период на одно хозяйство приходилось от 12,0 до 78,8 га сельскохозяйственных угодий (наиболее заметным рост размера состоялось в период с 1990-1995 гг. – Почти в 100 раз). Несмотря на это фермерские хозяйства так и не стали эффективными производителями сельскохозяйственной продукции. Напротив, в мире более 500 млн ферм (87,7%) от их общего количества принадлежащих семьям, которые производят 56% такой продукции. Кроме того, в этих странах ведется целенаправленная поли-

тика в поддержку сельскохозяйственных товаропроизводителей по повышению эффективности производства обеспечивая рациональное землепользование. Конкурентоспособность этих хозяйств обоснована наличием разработанной прогнозно-планировочной стратегии их развития. По опыту зарубежных стран, для достижения эффективного, экологически безопасные сельскохозяйственного землепользования в статье предложена концепция развития семейного фермерского хозяйства.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, семейное фермерское хозяйство, институт, концепция развития, зарубежный опыт.

Куприянчук І.

**CONCEPT DEVELOPMENT OF
FAMILY FARMS IN UKRAINE, FROM THE
EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES**

The preconditions of creation, functioning farms in Ukraine and foreign countries. During the studies found that during the 1990-2015 biennium. Number of farms increased from 332 to 54 302, holding 915, 40 thousand. Hectares of land. During this period, per farm fell from 12.0 to 78.8 hectares of agricultural land (the most notable increase in size occurred in the period from 1990-1995. – About 100 times). Despite that farmers did not become effective agricultural producers. In contrast, the world's 500 million farms (87.7%) of the total number are families who produce 56% of such products. Moreover, in these countries is a deliberate policy to support agricultural producers by improving production efficiency by providing sustainable land use. The competitiveness of farms is justified by the presence of the developed forecasting and planning strategies for their development. The experience of foreign countries, to achieve efficient, ecologically safe agricultural land in the article the concept of the family farm.

Keywords: farm, family farm, college, concept development, foreign experience.

ПУБЛІЧНІСТЬ МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА РОЗВИТКОМ УРБАНІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Мединська Н.В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: natazv@ukr.net

У статті досліджено сутність децентралізації влади та особливості надання органами місцевого самоврядування публічних послуг. Багатьох порушень використання земель населеного пункту можна було б уникнути, якби місцева влада дотримувалась положень Генерального плану, а громадяни знали про їх зміст і також стежили за їх виконанням. Зазначений документ є тією містобудівною документацією, що визначає принципові вирішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту.

Ключові слова: децентралізація, Генеральний план, містобудівна документація, органи місцевого самоврядування, публічна інформація.

Постановка проблеми.

Система адміністративно-територіального устрою дісталася Україні у спадок від колишнього СРСР і характеризується високим ступенем централізації влади по вертикалі, а представницькі органи на місцях так і не стали провідниками ефективної політики в інтересах людини й захисту нагальних потреб територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми доступу громадськості до містобудівної документації досліджують, в більшості, науковці державного управління, такі як: Т. Євтухова, Ю. Легенько, Р. Міщенко, О. Родіонов., О. Руденко, А. Чемерис, О. Рудніцька та ін. Особливості територіального планування вивчали вітчизняні провідні вчені-економісти: О. Дорош, А. Третьак,

М. Хвесик, С. Лизун, Ш. Ібатулін та інші. Проте, у представлений статті досліджено проблему поєднуючи точки зору економіки, державного управління та містобудування.

Результати досліджень.

Надмірна централізація влади, її неефективна організація на регіональному рівні, недієздатність місцевого самоврядування залишаються проблемою українського суспільства [1].

Якщо говорити про зарубіжний досвід, то основою розвитку управління в країнах Європейського Союзу стали ключові для західної правової доктрини поняття демократії та верховенства права, в базисі яких зародилася концепція «належного врядування». Концепція належного

врядування пов'язана з формуванням системи цінностей, політик та інституцій, завдяки яким ефективно управління суспільством здійснюється шляхом взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу. Залучення всіх зацікавлених сторін у процес прийняття рішень сприятиме:

- більшій легітимності рішень;
- ефективності прийнятих рішень;
- поінформованості громадськості щодо інституцій та процедур прийняття рішень;
- підвищенню ініціативності та самостійності громадян та інших не інституційних учасників у процесі прийняття рішень.

Питання взаємодії з громадськістю є одним із ключових в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, до підписання та імплементації якої готується країна [5].

Іншим міжнародним документом є Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 р.), у якій встановлюються загальноєвропейські стандарти щодо визначення й захисту прав територіальних громад і органів місцевого самоврядування з метою забезпечення їх активної участі у вирішенні питань місцевого значення [2].

Також у документах Конференції ООН з питань навколишнього середовища й розвитку «Порядок денний XXI ст.», прийнятих у Ріо-де-Жанейро в 1992 р., де стверджується про необхідність та визначаються основні напрями врахування громадських інтересів у процесі вирішення проблем сталого, самостійного розвитку території зі збереженням її ресурсного потенціалу. Особлива роль у цьому процесі відводиться громадським організаціям та місцевим органам управління, окремим соціальним групам населення [3].

Сьогодні прозорість влади є однією з основних засад функціонування правової держави, в якій забезпечується участь громадськості у формуванні та здійсненні державної політики, її вплив на всі етапи процесу прийняття державних рішень, а також відкритий доступ до повної об'єктивної й достовірної інформації, якою володіють органи влади.

На шляху України до децентралізації основною проблемою є оптимізація структури адміністративно-територіальних одиниць, які характеризуються великим подрібненням, особливо сільські території. Більшість сільських рад неспроможні надавати хоча б основні послуги місцевому населенню, які вирішуються на рівні району. Це призводить до зменшення фінансових ресурсів сільських рад.

Саме децентралізація влади дасть змогу адміністративно-територіальним одиницям стати більш самостійними, забезпечить бюджетну автономію, розподіл доходів і витрат, чітке розділення компетенцій органів влади.

Таким чином, метою децентралізації є розширення потенціалу громад, посилення їх мотивації до саморозвитку на основі формування адекватного інституційного середовища, перерозподілу повноважень і функцій виконавчої влади, підвищення ефективності використання місцевих ресурсів і власних можливостей. Особливо це стосується сільських населених пунктів, котрі нині є переважно депресивними адміністративними утвореннями. Місцеві інтереси набагато краще можуть бути оцінені низовими органами влади, ніж центральними.

Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими

засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Тобто до публічної інформації Законом віднесено:

- всю інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень;
- визначену в статті 13 Закону інформацію, що знаходиться у володінні розпорядників, які не є суб'єктами владних повноважень (інформація щодо використання бюджетних коштів, виконання делегованих повноважень, умов постачання товарів, послуг і цін на них, інша суспільно необхідна інформація).

Участь громадськості – широкий спектр прямих і непрямих форм участі представників громадськості в прийнятті управлінських рішень. Участь громад сприяє цінному обміну інформацією між владою та громадянами, завдяки чому політики й державні службовці більше дізнаються про вплив своїх рішень, зокрема на людей та їх групи, погляди й інтереси яких могли б залишитися непоміченими [4].

Порядок оприлюднення проектів регуляторних та містобудівних актів досить вдало та логічно впорядковано чинним законодавством.

Тому його можна за аналогією застосовувати до всіх інших нормативно-правових актів. Комплекс заходів з публічного обговорення у більшості випадків не регламентований законодавством і може включати:

- збір та аналіз розробником зауважень та пропозицій громадян та

юридичних осіб (обов'язковий для регуляторних актів);

- круглі столи, фокус-групи за участю влади та зацікавлених осіб;
- громадські слухання (обов'язкові для обговорення проектів містобудівної документації, місцевих правил забудови);
- відкриті засідання постійних та тимчасових комісій ради, робочих та дорадчих органів при виконкомі чи міському голові;
- обговорення на загальних зборах громадських та профспілкових організацій, місцевих осередків політичних партій, в органах самоорганізації населення;
- обговорення (форум) на веб-сторінці органу місцевого самоврядування тощо [3].

Територія є надзвичайно важливим та обмеженим ресурсом, її ефективно використання значною мірою впливає на суспільний розвиток. У цьому контексті обов'язковим структурним елементом, фізичною основою реалізації стратегії місцевого розвитку мають стати генеральний план та відповідна містобудівна документація, з чого випливає необхідність тісної ув'язки останніх з положеннями стратегічного плану. У статті 5 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», який прийнято 17 лютого 2011 року, прямо вказується, що програми розвитку регіонів та населених пунктів, програми господарського, соціального та культурного розвитку повинні узгоджуватися з містобудівною документацією відповідного рівня [3].

Закони та інші нормативно-правові акти розроблялись за різних умов соціально-економічного розвитку країни, тому виникає потреба їх удосконалення та взаємоузгодження. У контексті фор-

мування цілісної системи планування місцевого розвитку дуже серйозною проблемою є те, що вимоги документів просторового розвитку дуже рідко враховуються під час розробки соціально-економічних програм розвитку як стратегічного, так і короткострокового характеру. Для прикладу зазначимо, що жодна область України у процесі підготовки регіональної стратегії не спиралась на положення Генеральної схеми планування території України, хоча у ній наведено пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, а також визначено території, розвиток яких потребує державної підтримки з метою забезпечення ефективного використання територій, що мають особливу господарську, екологічну, наукову, естетичну цінність. Така ситуація спостерігається незважаючи на те, що у практичних порадниках з планування наголошується: для прийняття обґрунтованого остаточного рішення щодо визначення стратегічних пріоритетів розвитку області регіональна робоча група має проводити додатковий аналіз загальнодержавних стратегій (регіональної, галузевих тощо), Генеральної схеми планування розвитку території України, схеми планування території області, середньострокових загальнодержавних, регіональних та галузевих прогнозів і програм [9].

Генеральний план населеного пункту – основний містобудівний документ, що розробляється на всю територію населеного пункту, визначає принципи рішення щодо її розвитку, планування, забудови й іншого використання та затверджується в інтересах відповідної територіальної громади з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів.

Генеральні плани стосуються розвитку території як об'єкта реалізації містобудівної політики місцевої влади. Усі види документів тісно пов'язані між собою, сприяють вирішенню питань підвищення ефективності функціонування території, але водночас різняться між собою. Розробка довгострокового стратегічного документа необхідна для визначення діючих тенденцій і закономірностей місцевого розвитку, формування на цій основі сценаріїв перспективного соціально-економічного та екологічного розвитку, визначення етапів і термінів досягнення місцевих пріоритетів [6].

Склад, зміст, порядок розроблення та оновлення містобудівної документації на місцевому рівні визначаються центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури. Загальна доступність матеріалів Генерального плану населеного пункту забезпечується шляхом його розміщення на веб-сайті органу місцевого самоврядування та у місцевих періодичних друкованих засобах масової інформації, а також у загальнодоступному місці у приміщенні такого органу, крім частини, що становить державну таємницю та належить до інформації з обмеженим доступом відповідно до законодавства.

Як і кожен планувальний документ, план території громади затверджується органом місцевого самоврядування, але розробляється сертифікованим інститутом, організацією. Цей план має давати відповіді на питання: якою є ситуація зараз, яке є використання земель зараз, яке може бути використання земель завтра і післязавтра, які перспективи розвитку цієї громади в частині управління землею. У керівництва громади буде право і навіть обов'язок приймати рішення щодо змін цього плану.

Бо в такому плані дійсно буде вказано, яким чином і на що можна змінювати цільове використання землі.

Для належного обговорення проекту акта потрібен достатній час. Законодавство передбачає, що для обговорення проектів регуляторних актів відводиться від одного до трьох місяців з дня оприлюднення.

Проте для окремих видів містобудівної документації та місцевих правил забудови залежно від специфіки цих документів відповідно до Закону України «Про планування і забудову територій» може надаватися термін до п'яти місяців. Слід зазначити, що затвердження проектів містобудівної документації, місцевих правил забудови без їх громадського обговорення забороняється, а матеріали громадського обговорення є невід'ємною складовою відповідно містобудівної документації чи місцевих правил забудови (ст. 30-6 Закону України «Про планування і забудову територій») [9].

Висновки.

Територіальні громади зможуть залучати інвесторів у тому випадку, коли в нас буде прозора система управління землею. Для цього має бути такий законодавчий акт, який передбачає право управляти землею на всій території юрисдикції об'єднаної територіальної громади, створеної відповідно до Перспективного плану і при умові затвердження планувальної документації на відповідній території цієї громади

Також є гостра необхідність у відповідних змінах до Земельного кодексу і у прийнятті Порядку переводу земельної ділянки з однієї форми власності в іншу, який має відображати практику у цій сфері європейських країн.

Список використаної літератури:

1. *Євтушенко О.Н.* Проблеми децентралізації державної влади і місцевого самоврядування в Україні / О.Н. Євтушенко // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: наук.вісник. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 29. – С. 323-329.
2. *Європейська хартія місцевого самоврядування від 06.11.1996 р.* [електрон. ресурс]. – режим доступу: www.rada.gov.ua
3. *Залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні: навч.-метод. посібн.* / А. О. Чемерис, М.Д. Лесечко, П.М. Рудницька [та ін.]; за заг. ред. А.О. Чемериса. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2005. - 96 с., с. 59.
4. *Євтухова Т.І., Легенько Ю.В., Міщенко Р.І., Родіонов О.В., Родіонов О.В., Руденко О.М.* Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ» – Київ, 2013. – 250 с.
5. *Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні* / [за наук. ред.. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 72 с.
6. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 7 лютого 2002 р. № 3059-III.
7. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. 3.
8. Закон України «Про основи містобудування» від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII.
9. *Берданова О., Вакуленко В.* Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К.: ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с.

References

1. Yevtushenko, O.N. (2009). Problemy detsentralizatsiyi derzhavnoyi vlady i mistseve samovryaduvannya v Ukraini [Problems of decentralization of state authority and local government in Ukraine]. *Historical sciences. Philosophy sciences. Political sciences*, 29, 323-329.
2. European Charter of Local Self-Government. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. Chemerys, A.O., Lesechko, M.D., Rudnits'ka P.M. (2005). Zaluchennya hromadyan do uchasti u mistsevomu samovryaduvann [Citizen participation in local government]. Lviv. Ukraine: ЛРІДУ НАДУ, 96.
4. Yevtukhova, T.I., Lehen'ko, Yu.V., Mishchenko, R.I., Rodionov, O.V., Rudenko, O.M. (2013). Uchast' hromads'kosti u protsesi pryynyattya rishen' na mistsevomu rivni [Public participation in decision-making at the local level]. Kyiv. Ukraine: SE «Ukrtehin-form», 250.
5. Khvesyuk M.A., Lyzun S.O. ed. (2015). Ekonomichni aspekty upravlinnya pryrodnymy resursamy ta zabezpechennya staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsiyi vlady v Ukraini [Economic aspects of management of natural resources and ensuring sustainable development in the decentralization of power in Ukraine]. Kyiv: DU IEPSSR NAS of Ukraine, 72.
6. Law of Ukraine «On General scheme of planning of the territory of Ukraine». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>
7. Law of Ukraine «On regulation of urban development». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
8. Law of Ukraine «On the basis of urban development». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2780-12>
9. Berdanova O., Vakulenko V. (2012). Stratehichne planuvannya mistsevoho rozvytku [Strategic planning for local development]. Kyiv, Ukraine: Ltd. «Sofia-A», 88.

Медынская Н.В.

ПУБЛИЧНОСТЬ ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЭФФЕКТИВНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ЗА РАЗВИТИЕМ УРБАНИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ

В статье исследована сущность децентрализации власти и особенности предоставления органами местного самоуправления публичных услуг. Многих нарушений использования земель населенного пункта можно было бы избежать, если бы местные власти придерживались положений Генерального плана, а граждане знали об их содержании и также следили за их выполнением. Указанный документ является той градостроительной документацией, которая определяет принципиальные решения развития, планирования, застройки и другого использования территории населенного пункта.

Ключевые слова: децентрализация, Генеральный план, градостроительная документация, органы местного самоуправления, публичная информация.

Medynska N.

PUBLICITY OF PLANNING DOCUMENTATION AS A PREREQUISITE FOR EFFECTIVE PUBLIC CONTROL OF URBAN SYSTEMS DEVELOPMENT

In the articles researched the essence of the decentralization of power and features of providing by local governments of public services. Many violations of land use of human settlement could have been avoided, if the local authorities abide by the provisions of the General Plan, and the citizens were aware of their content and also monitor their implementation. This document is one of urban planning documentation, which defines the principal solutions of development, planning, construction and other uses of territory of human settlement.

Keywords: decentralization, general plan, planning documentation, local governments, public information.

МОНІТОРИНГ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ

УДК 332.2:332.3

ПРОЕКТУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЕКОМЕРЕЖІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Третяк В.М., доктор економічних наук, професор,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Гулько Л.А., кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liudmyla_g@ukr.net

Висвітлено основні засади формування екомережі України. Розглянуто методику землепорядного проектування землекористування структурних елементів екомережі на місцевому рівні. Викладено основні етапи та стадії проектування землекористування структурних елементів екомережі на території сільської ради.

Ключові слова: землекористування, екологічна мережа, ландшафти, природокористування, ключові території.

Постановка проблеми.

На сучасному рівні розвитку науки і техніки суспільство є величезним споживачем природних ресурсів: не тільки корисних копалин, а й живої природи. Крім того, воно використовує природні ландшафти для рекреаційних та естетичних цілей. Тому збереження і дбайливе ставлення до природи стає завданням номер один для всіх країн, особливо для України, що володіє воістину великими природними багатствами. Одним з головних кроків у вирішенні цього завдання є формування природоохоронного землекористування шляхом створення особливо охоронюваних природних територій, які сприяють охороні

та відновленню цінних та унікальних природних об'єктів і ділянок.

Тому зовсім не випадково виникла ідеологія формування екологічної мережі. Вона постала логічним продовженням розвитку природоохоронної думки в цілому [1].

У зв'язку з усім вищесказаним, розгляд стану та проблем формування екологічної мережі України в контексті формування природоохоронного землекористування є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробка наукової проблематики, пов'язаної з формуванням екологіч-

ної мережі в останні роки посилилася. Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів використання та охорони земель заповідних територій зробили відомі вчені: Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, О.П. Канааш, А.Г. Мартин, Я.В. Мовчан, О.С. Новоторов, А.Я. Сохнич, А.М. Третьак та інших. Зокрема, у наукових дослідженнях А. М. Третьака відзначається, що відносини між людьми з приводу використання земельних ресурсів виникають у зв'язку з використанням і відновленням корисних властивостей земельно-територіальних ресурсів [2].

На думку О.П. Канааша і А.Г. Мартіна, екологічна мережа України повинна являти собою систему природних ландшафтів, для яких встановлюється особливий режим використання і охорони природи, та складатиметься із природних ядер, буферних зон і природних коридорів, які покликані забезпечити функціональну безперервність екосистем [3].

Я.В. Мовчан вважає, що цінність екомережі саме у функціональному об'єднанні невеликих територій в мережу, що надає їй нову якість – цінність цього об'єднання вище від цінності суми її складників, вищий рівень організації охорони природних ресурсів [4].

Разом з тим, не відпрацьовані підходи до проектування структурних елементів екомережі України на місцевому рівні.

Мета статті – визначити основні етапи та стадії проектування землекористування структурних елементів екологічної мережі на місцевому рівні, та розглянути механізми реалізації заходів по організації режиму землекористування.

Виклад основного матеріалу.

Землевпорядне проектування землекористування структурних елементів

екомережі на території сільської ради починають з еколого-ландшафтного мікронизування території сільської ради, що проводяться у ході підготовчих робіт до складання проекту землеустрою, і закінчують формуванням екологічно однорідних ділянок, до яких прив'язують систему складових екомережі, природоохоронні заходи у виді територіальних природоохоронних обмежень (обтяжень) у використанні земельних та інших природних ресурсів. Додатково проектують організаційно-територіальні заходи, що підвищують екологічну стабільність території: ключових, сполучних, буферних та відновлювальних територій екомережі.

Оскільки землеустрій – це дуже різноманітні заходи (технічні, соціальні, екологічні, економічні, правові й ін.), то для їхнього еколого-ландшафтного обґрунтування необхідні показники відповідного призначення [5].

Регіональна схема екомережі призначена для використання при проектуванні створення нових територій, що підлягають особливій охороні, визначення завдань щодо зміни категорії земельних угідь в землевпорядних документах, розробки технічних умов щодо відтворення природних комплексів на підлягаючих консервації землях, що вибувають з аграрного використання, для врахування завдань формування ділянок екомережі в лісовпорядних та землевпорядних проектах, при розробці проектів організації територій природно – заповідного фонду, при визначенні водно-болотних угідь міжнародного значення, при визначенні природних середовищ існування видів рослин і тварин різних категорій захищеності відповідно до міжнародних конвенцій та національних нормативно – правових актів, при плануванні цільових акцій в галузі збереження ландшафтного і біологічного різноманіття.

Встановлення меж окремих територіальних елементів національної екомережі, вимог до їх територіальної структури в частині територіальних форм і засобів забезпечення єдності суміжних елементів національної екомережі здійснюється на підставі матеріалів регіональних схем (рис. 1).

Основними етапами проектування місцевої екомережі є:

- інвентаризація та ідентифікація прав на землю і інші природні ресурси, нанесення на планово-картографічні матеріали створених територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій цінних природних комплексів, що особливо охороняються;

- обґрунтування необхідності додаткового створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій цінних природних комплексів, що особливо охороняються як ключових, а також визначення меж відновлюваних, буферних та сполучних територій для забезпечення сформування екомережі як єдиної просторової системи екологічного каркасу природоохоронного землекористування із використанням картограм агро-виробничих груп ґрунтів та рельєфу території сільських (селищних) рад;

- розроблення реєстрів територіальних обмежень (обтяжень) у використанні земель та інших природних ресурсів на території та об'єкти при-

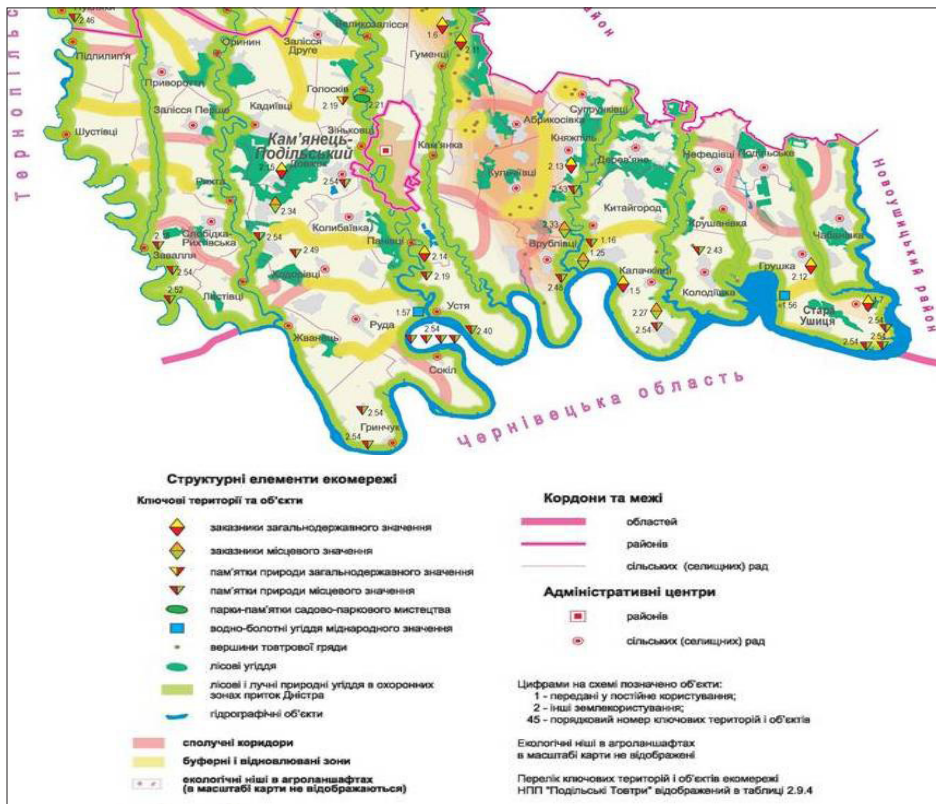

Рис. 1. Регіональна схема екомережі Кам'янець Подільського району Хмельницької області

родно-заповідного фонду і інші території, що особливо охороняються, відновлювальні, буферні та сполучні території екомережі, а також пропозиції щодо зміни режиму використання земель та інших природних ресурсів;

- узгодження з Генеральною схемою, а також регіональними схемами екомережі меж територій її складових на суміжних територіях, із Всеєвропейською екологічною мережею із урахування сучасних державних, громадських і приватних інтересів, визначення перспективних напрямів забезпечення збереження та раціонального використання цінних ландшафтів та інших природних комплексів, об'єктів та територій.

Проектування екомережі здійснюється в кілька стадій:

1. Збір і аналіз інформації про:

- екосистеми, флору, фауну;
- шляхи міграції, ендемічність, загрози зникнення;
- ландшафти, природно ресурсні умови, ґрунтовий покрив, в т.ч. про деградовані і малопродуктивні землі;
- склад угідь, категорії земель за цільовим призначенням.

2. Аналіз екологічної стабільності території.

3. Розробка проектних рішень і пропозицій щодо меж складових екомережі. Виокремлення природних коридорів (сполучних ланцюгів), буферних зон, ділянок відтворення та збереження природного стану.

При цьому слід дотримуватися наступної послідовності та виділяти:

а) природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, зоологічні та дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні морські території, зарезервовані цінні

для заповідання території та акваторії;

б) особливо цінні природні комплекси, для яких необхідне встановлення або вже встановлено особливий режим використання (форми користування);

в) земельні угіддя, що повністю включаються до національної екологічної (перелоги, сіножаті, пасовища, ліси та інші лісовкриті площі, болота, сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом, відкриті землі без рослинного покриву, води, забруднені сільськогосподарські угіддя, які не використовуються в сільськогосподарстві) як відновлювальні території;

г) орні землі та багаторічні насадження, що не відносяться до категорії деградованих і знаходяться в межах водоохоронних зон річок та приморських зон; орні землі, на яких передбачається створення полезахисних лісових; орні землі, розташовані на території лісгосподарських підприємств, організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення та земель водогосподарських підприємств.

4. Водно-болотні, що мають природоохоронну, рекреаційну, наукову, естетичну цінність та міжнародне значення головним чином як місця оселень водоплавних птахів, окремо виділяються як ключові території екомережі.

5. Територія площ деградованих і малопродуктивних земель, які мають особливе значення при формуванні сполучних ланцюгів.

6. Здійснюється систематизація існуючих режимів використання земель та інших природних ресурсів даних територій і розробка на їх основі територіальних обмежень (обтяжень).

7. Виконується складання реєстру

територіальних зон, опис регламентів по видах дозволеного використання; а також по видах використання, які потребують спеціального погодження тощо.

8. Здійснюється проведення еколого-економічної оцінки територій (земельних ділянок), які входять в систему екомережі.

9. Проводиться розробка системи економічних санкцій за недотримання встановлення регламентів і процедур стягування нанесених збитків.

10. Здійснюється підготовка інформації та внесення в державний земельний кадастр відомостей про територіальні зони та їх режим.

За результатами проектування складається план (рис. 2) території Сокільської сільської ради Кам'янець Подільського району Хмельницької

області з врахуванням виділених площ структурних елементів екомережі.

Висновки.

Оскільки, відповідно до закону України «Про землеустрій» окремого виду документації із землеустрою щодо проектування землекористування структурних елементів екомережі не має, виникла потреба обґрунтування особливостей такого проектування та законодавчого її вирішення. На основі таких проектів землеустрою можливо визначити межі зон обмежень (обтяжень), площі та складання їх реєстру і регламентів землекористування з урахуванням вимог щодо раціонального використання та охорони земель, збереження природного різно-

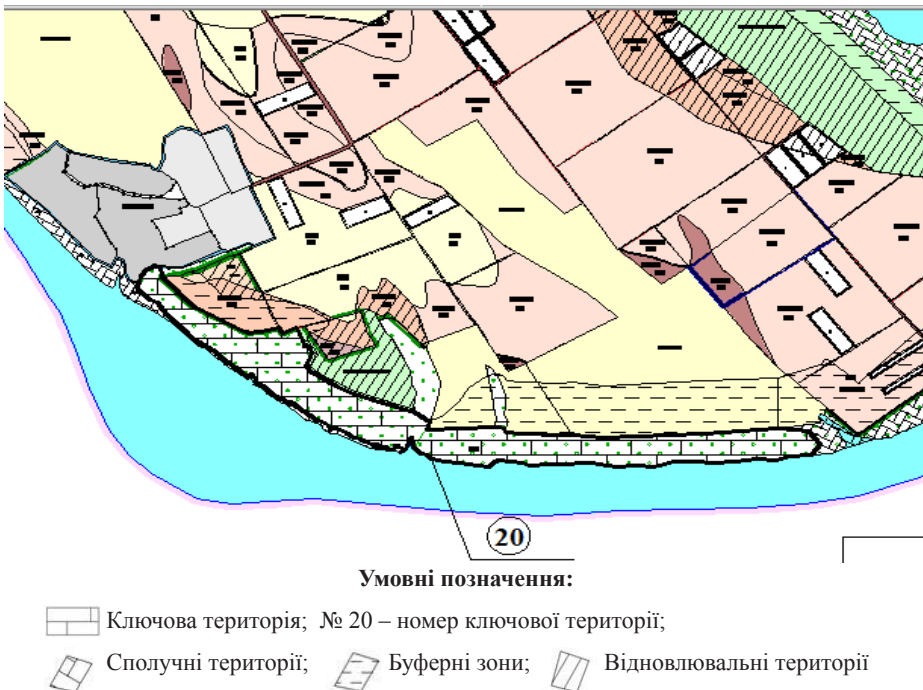

Рис. 2. Фрагмент проекту структурних елементів екомережі в межах території Сокільської сільської ради Кам'янець Подільського району Хмельницької області

маніття ландшафтів, охорони довкілля, підтримання екологічного балансу.

Список літератури

1. Третяк А.М. Організація землекористування структурних елементів екомережі України на місцевому рівні: монографія / Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Лобунько Ю.В. – К.: ДП «Компринт», 2016. – 163 с.
2. Третяк А. М. Законодавчо-нормативні проблеми екологічних відносин прав власності та прав користування землею в Україні / А.М. Третяк, В.М. Друк // Земельне право України, 2010. – № 6. – С. 10-21.
3. Канаш О.П. До питання про створення національної екологічної мережі України / О.П. Канаш, О.О. Тільс, А.Г. Мартин, Р.А. Третяк // Землевпорядкування. – 2002. – № 4. – С. 19-24.
4. Мовчан Я.І. Екомережа України є важливою складовою Всеєвропейської екомережі / Я.І. Мовчан // Рідна природа. – 2001. – № 1. – С. 6-9.
5. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія : монографія / А.М. Третяк. – К. : Грін Д.С., 2013. – 648 с.

References:

1. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Hun'ko, L.A., Lobun'ko, U.V. (2016). *Orkhanisatcia zemlecorystuvannia strukturnih elementiv ecomeregi Ukraini na miscevomu rivni* [The organization of land use structural elements of the ecological network locally Ukraine]. Kyiv, Ukraine: DP «Komprynt», 163.
2. Tretiak A.M., Druhak, V.M. (2010). *Zakondavcho-normativni problemi ekologichnih vidnosin prav vlasnosti ta prav korystuvanny v Ukraini* [Legislative and regulatory issues of environmental relations of property rights and land use rights in Ukraine]. Land Law of Ukraine, 6, 10-21.
3. Canas, O.P., Tils, O.O., Martin, A.G., Tretiak R.A. (2002). *Do pitannia pro stvorennia nat-*

cionalnoi ekologichnoi meregi Ukraini [On the creation of a national ecological network of Ukraine]. Land Management, 4, 19-24.

4. Movchan Y.I. (2001). *Ecomeregi Ukraini is vajlivou skladovou Vseevropeyskoi ecomeregi* [Econet Ukraine is an important part of Pan-European Ecological Network]. Mother Nature, 1, 6-9.
5. Tretiak, A.M. (2013). *Zemleustrij in Ukraini theory, Methody* [Land Management in Ukraine: Theory, Methodology]. Kyiv, Ukraine: Grin D.S., 648.

Третяк В.М., Гунько Л.А.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ЭКОСЕТИ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ

Освещены основы формирования экосети Украины. Рассмотрена методика землеустроительного проектирования землепользования структурных элементов экосети на местном уровне. Изложены основные этапы и стадии проектирования землепользования структурных элементов экосети на территории сельского совета.

Ключевые слова: землепользование, экологическая сеть, ландшафты, природопользования, ключевые территории.

Tretiak V., Gunko L.

DESIGNING OF LAND USE OF STRUCTURE ELEMENTS OF ECOSYSTEM ON REGIONAL LEVEL

Considered principles of formation of ecological network in Ukraine. The article describes the method of land use planning of land use of the structural elements of the ecological network at the local level. The basic stages and stage design of structural elements the ecological network land in the village council.

Keywords: land use, ecological networks, landscapes, natural resources, the key area.

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Бавровська Н.М., кандидат економічних наук, доцент
Боришкевич О.В., здобувач

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Email: natali_bavrovska@ukr.net.

У статті проаналізовано сучасний стан та основні тенденції використання земель сільськогосподарського призначення з 1990 р. по 2016 р.. Пропонуються рекомендації та пропозиції щодо організації раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, сільськогосподарські угіддя, охорона земель, раціональне використання земель.

Постановка проблеми.

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Вважається, що ефективність використання земельних ресурсів є головним показником розвитку суспільства і держави в цілому. Стаття 5 Земельного кодексу України визначає забезпечення раціонального використання та охорони земель принципом земельного законодавства [1].

Використання природних ресурсів повинно здійснюватися з дотриманням раціонального і економного їх використання на основі широкого застосування новітніх технологій [2]. Дослідження стану використання та охорони земельних ресурсів, аналіз конкретних заходів охорони земельних ресурсів та ґрунтів є завжди актуальним й викликає цікавість у суспільства та вчених.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення були і залишаються предметом уваги багатьох українських учених, серед яких О. О. Бредихін, М. С. Богіра [4], В.В. Горлячук, Д.С. Добряк, А.Г. Мартин [3], М.Г. Ступень [4], А.М. Третяк [5] та ін. У їхніх працях сформульовані пріоритетні напрямки реформування земельної політики: розкриті питання оптимізації стабілізуючих та дестабілізуючих угідь шляхом доведення до оптимальних розмірів площ сінокосів, пасовищ, лісів, природоохоронних територій, створення ефективного механізму управління земельними ресурсами.

Також питання раціонального використання сільськогосподарських угідь в контексті сільськогосподарської політики активно досліджують і зарубіжні вчені [6,7,8].

Оскільки система використання землі перебуває в критичному стані, то складність і багатогранність питань, пов'язаних з реалізацією принципів раціонального землекористування на практиці, зумовлює необхідність подальших досліджень.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан використання сільськогосподарських земель в Україні та визначити першочергові заходи, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського землекористування, охороні та раціональному використанню земель сільськогосподарського призначення.

Виклад основного матеріалу.

Україна є однією з найбільших європейських країн, площа якої становить майже 6% території Європи, причому сільськогосподарські угід-

дя становлять близько 19% загальноєвропейських, в тому числі рілля – майже 27%. Український показник площі сільськогосподарських угідь в розрахунку на душу населення є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, в тому числі 0,7 га ріллі (проти середньоєвропейських показників 0,44 і 0,25 га відповідно). Площа найбільш родючих ґрунтів – чорноземів в Україні становить за різними оцінками від 15,6 до 17,4 млн. га [9, с.28].

У структурі сільськогосподарських угідь рілля займає 78,1%, що значно більше, ніж в європейських країнах і США. Все це є свідченням високого рівня освоєння і навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, підвищує ймовірність виникнення загроз поширення ерозійних процесів і деградації земельного фонду країни (табл.1).

1. Структура сільськогосподарських угідь в окремих країнах та в Україні [10]

Країни	Усього с.-г. угідь, млн. га	У тому числі	
		рілля, млн. га / % у складі с.-г. угідь	природні кормові угіддя, млн. га / % у складі с.-г. угідь
Україна	41,6	32,5 / 78,1	7,9 / 19
Австрія	3,5	1,4 / 40	2,0 / 57,1
Білорусь	9,4	5,6 / 59,6	3,1 / 33
Велика Британія	17,6	5,7 / 32,4	11,1 / 63,1
Італія	16,8	9,0/53,6	4,9/29,2
Іспанія	30,2	13,7 / 45,4	10,3 / 34,1
Канада	73,4	45,7 / 62,3	27,9 / 38
Німеччина	17,1	11,8 / 69	5,2 / 30,4
Польща	18,7	12,6 / 67,4	4,0 / 21,4
Росія	210,2	122,6 / 58,3	78,0 / 37,1
Румунія	14,8	9,4 / 63,5	4,8 / 32,4
США	426,9	173,5 / 40,6	239,2 / 56
Франція	30,3	18,5 / 61,1	11,1 / 36,6
Швейцарія	1,6	0,4 / 25	1,1 / 68,8
У світі, всього	4868,3	1346,0/27,6	3424,3/70,3

Станом на 01.01.2016 р в Україні найбільшу питому вагу мають землі сільськогосподарського призначення 42,7 млн. га, або 70,8%, друге місце займають ліси та лісовкриті площі – 10,6 млн. га, або 17,6 %, відповідно на третьому – території покриті водними об'єктами – 2,4 млн. га або 4,0 % (табл. 2).

Аналізуючи структуру земельного фонду України можемо відзначити, що за останні 25 років площа сільськогосподарських земель зменшилася від 43,6 млн. га у 1990 р. до 42,7 млн. га станом на 01.01.2016 р., тобто на 908,1 тис. га (табл. 2). Здавалося б – це незначне скорочення, однак, слід мати на увазі загальну тенденцію і скорочення

даної категорії земель. Причина цієї зміни зумовлена значним використанням земель для несільськогосподарських потреб, перш за все містобудівних. Зростання частки забудованих земель (площа збільшилась на 1,98 млн. га) пов'язано з розширенням масштабів приватного будівництва поблизу великих міст, міських агломерацій, з активізацією житлового будівництва у багатьох містах України та розширенням меж великих міст.

Проведення аграрної реформи в Україні призвело до значних зрушень в сільському господарстві, зокрема частково вона вплинула і на структуру сільськогосподарських угідь. Вітчиз-

2. Земельні угіддя України та їхні зміни з 1990 р.*

Види основних земельних угідь та економічної діяльності	станом на 01.01.2016		станом на 01.11.1990		Динаміка (тис.га)
	всього, тис. га	% до загальної площі України (території)	всього, тис. га	% до загальної площі України (території)	
Сільськогосподарські землі	42726,4	70,8	43634,5	72,8	- 908,1
у тому числі:	41507,9	68,8	42030,3	69,6	-522,4
сільськогосподарські угіддя					
з них: рілля	32541,3	53,9	33570,8	55,3	- 1029,5
перелоги	233,7	0,4	5,0	0,01	228,7
багаторічні насадження	892,4	1,5	1058,0	1,8	- 165,6
природні кормові угіддя	7840,5	13,0	7396,5	12,3	444
інші сільськогосподарські землі	1218,5	2,0	1604,2	2,7	- 385,7
Ліси та інші лісовкриті площі	10633,1	17,6	10221,5	17,0	411,6
Забудовані землі	2552,9	4,2	566,6	0,9	1986,3
Відкриті заболочені землі	982,3	1,6	916,1	1,5	66,2
Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	13,2	0,0	32,1	0,1	-18,9
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри інші)	1020,6	1,7	1492,7	2,5	-472,1
Води (території, що покриті поверхневими водами)	2426,4	4,0	2435,1	4,0	-8,7
Разом (територія)	60354,9	100,0	60354,9	100	0

* Джерело: Розраховано з використанням даних Держгеокадастру

няне законодавство включає обмежений набір економічних регуляторів, які стимулювали б зрушення в структурі сільськогосподарських угідь в сторону збільшення частки пасовищ і сінокосів, що в підсумку обмежило б екологодеструктивні процеси в аграрному природокористуванні. Це обумовлено поступовим зміною цільового призначення сільськогосподарських угідь, які тривалий період не використовувалися в продуктивному сільськогосподарському обороті.

Як правило, відбувалася зміна цільового призначення сільськогосподарських угідь для їх подальшого заліснення. Свідченням цього є зростання площі лісів і лісової площ, при якому розширюється ареал наросування лісоресурсного потенціалу в Україні [9, 11].

Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності, що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. У порівнянні з європейськими країнами, орні землі яких досягають 30-32% загальної

площі, розорювання українських земель – 53,9% (табл.3).

В даний час спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів, зокрема зменшуються запаси гумусу, вміст поживних речовин, тривають процеси підкислення, засолення ґрунтів та ерозії, що зумовлює деградацію і опустелювання ґрунтового покриву. За останні 20 років середньозважений вміст гумусу зменшився на 0,22 відсоткового пункту і за результатами дев'ятого туру агрохімічного обстеження становив 3,14%. За даними інституту охорони ґрунтів України, 20-річні втрати гумусу грошовому еквіваленті становлять понад 450 млрд. гривень [12].

Родючість ґрунтів, безумовно, є головним фактором, який визначає цінність земель, що використовуються в сільськогосподарському виробництві. Але і цілий ряд інших характеристик земель можуть дуже суттєво впливати на рівень витрат на виробництво і реалізацію продукції, характер спеціалізації, умови транспортного сполучення, в результаті

3. Порівняльна таблиця розораності сільськогосподарських земель деяких країн світу

Країна	Розораність території	Розораність сільськогосподарських угідь
Україна	53,9	78,2
Польща	36,5	75,1
Німеччина	34,1	71,0
Канада	4,7	68,6
Франція	33,5	63,1
Росія	7,4	56,4
Нідерланди	30,9	55
Австрія	16,5	47,0
США	17,5	38,9
Великобританія	25,1	35,3
Китай	12,0	21,5

Джерело: Складено за даними Продовольчої сільськогосподарської організації ООН –FAO

позначається на прибутковості господарств, які використовують ці землі.

В ринкових умовах важливим принципом використання земельних ресурсів є господарська доцільність залучення їх у виробництво, яка характеризується окупністю затрат на вирощування сільськогосподарських культур. Основними чинниками підвищення ефективності використання землі у сільському господарстві є: продуктивність сільськогосподарського виробництва; система землеробства; родючість землі.

Економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні характеризується позитивною динамікою. Так, поступово зростають виробництво валової продукції, врожайність сільськогосподарських культур, їх валовий збір (табл. 4).

Зменшення площі сільськогосподарських угідь за досліджуваний період призвело до зменшення посівних площ сільськогосподарських культур. Так у 2015 році вона становила 27239 тис. га, що на 15,94 % менше, ніж у 1990 році. Структура посівних площ сільськогосподарських культур у 2015 році істотно відрізняється від структури 1990 року. Значно скоротились посівні площі цукрових буряків (у порівнянні з 1991 р. – на 1368,4 тис. га) та плодово-ягідних культур (на 473,8 тис. га). Посівна площа соняшнику, натомість збільшилась у 2015 році проти 1990 року в 3 рази або на 3539,9 тис. га. Слід зазначити, що соняшник – це культура інтенсивного землеробства яка у значній кількості виносить поживні речовини з ґрунту, тому збільшення площ під його посіви без належного дотримання агротехнічних вимог призводить до зниження родючості сільськогосподарських земель.

Однак при зменшенні площі сільськогосподарських культур урожайність цих культур саме має тенденцію до збільшення: по плодово-ягідних культурах на 123 %, урожайність цукрових буряків збільшилась на 72 %, а по зернових та зернобобових культурах на 24 %, в порівнянні з 1990 роком.

Розмір валового збору продукції сільського господарства у фізичному виразі свідчить про значне зниження рівня використання земельних ресурсів в Україні. Так, валовий збір цукрових буряків у 2015 році зменшився на 65 % в порівнянні з 1990 роком. Але по інших сільськогосподарських культурах відбулась позитивна динаміка – збільшення валового збору на 12850,3 тисяч тонн по зернових та зернобобових культурах та 7563 тисяч тонн по соняшнику.

При визначенні продуктивності сільськогосподарських угідь для повної уяви щодо економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь потрібно враховувати і виробництво тваринницької продукції.

Хоча в порівнянні з європейськими країнами, де якість ґрунтів чи не краще українських, врожайність основних сільськогосподарських культур в 2-4 рази вище, ніж в Україні і стабільна по роках, (що свідчить про належну культуру землеробства, дотримання його технологічних та екологічних вимог), українські аграрії 79% доходів отримують за рахунок природної родючості землі і тільки 21% – як результат впровадження технологій [13].

В умовах ринкової економіки держава повинна застосовувати інструменти коректування напрямків використання ресурсів в сільському господарстві на користь національних інтересів, але при цьому не підривати основи дії ринкових механізмів.

4. Динаміка економічної ефективності використання земельних ресурсів в Україні, 1990-2015 р.р.

Показники	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2015 до 1990, %
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	41890,4	41890,4	41785,2	41722,2	41569,9	41511,7	99,1
Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га	32406	30963	27173	26044	26952	27239	84,06
Площа, з якої зібрано врожай сільськогосподарських культур							
Зернові та зернобобові культури	14522,2	13962,5	12586,8	14605,2	14575,7	14640,9	100,82
Цукрові буряки (фабричні)	1605,4	1448,5	747,0	623,3	492,0	237,0	14,76
Соняшник	1626,3	2007,6	2841,6	3689,1	4525,8	5166,2	317,67
Картопля	1432,7	1530,6	1631,0	1515,9	1411,8	1291,0	90,11
Овочі	447,2	489,3	518,6	464,4	467,8	447,1	99,98
Плоди та ягоди	679,8	636,9	378,0	265,5	223,2	206,0	30,34
Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь							
М'яса (в живій вазі), ц	155,00	76,2	56,0	62,7	78,9	90,5	58,39
Молоко всіх видів, ц	587,4	423,6	314,0	359,6	302,3	313,4	53,35
Урожайність сільськогосподарських культур, центнерів з 1 га зібраної площі							
Зернові та зернобобові культури	35,1	24,3	19,4	26,0	26,9	43,7	124,5
Цукрові буряки (фабричні)	275,7	204,7	176,7	248,2	279,5	476,5	172,83
Соняшник	15,8	14,2	12,2	12,8	15,0	19,4	122,78
Картопля	116,8	96,2	121,6	128,4	132,5	176,4	151,03
Овочі	149,0	120,2	112,3	157,1	173,6	207,8	139,46
Плоди та ягоди	42,7	29,8	38,4	63,7	78,2	95,2	222,95
Валовий збір сільськогосподарських культур, тисяч тонн							
Зернові та зернобобові культури	51009,0	33929,8	24459,0	38015,5	39270,9	63859,3	125,19
Цукрові буряки (фабричні)	44264,5	29650,4	13198,8	15467,8	13749,2	15734,1	35,55
Соняшник	2570,8	2859,9	3457,4	4706,1	6771,5	10133,8	394,19
Картопля	16732,4	14729,4	19838,1	19462,4	18704,8	23693,4	141,60
Овочі	6666,4	5879,8	5821,3	7295,0	8122,4	9637,5	144,57
Плоди та ягоди	2901,7	1897,4	1452,6	1689,9	1746,5	1999,1	68,89
Виробництво основних видів продукції рослинництва та тваринництва на одну особу							
Зернові та зернобобові культури, кг	983	659	497	807	856	1485	151,07
Цукрові буряки (фабричні), кг	853	576	268	328	300	366	42,91
Соняшник, кг	50	56	70	100	148	236	472,00
Картопля, кг	322	286	403	413	408	551	171,12
Овочі, кг	128	114	118	155	177	224	175,00
Плоди та ягоди, кг	56	37	30	36	38	46	82,14
М'ясо (у забійній вазі), кг	84,0	44,5	33,8	33,9	44,9	54,9	65,36
Молоко, кг	472,3	335,3	257,4	291,1	245,2	258,9	54,82
Яйця, шт.	314	183	179	277	372	456	145,2
Вироблено сільгосппродукції всіма категоріями господарств							
на одну особу, грн.	5449	3570	3071	3813	4249	5847	107,30
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	671,2	446,7	370,7	471,0	523,7	708,3	105,53

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Головними напрямками ефективності використання сільськогосподарських угідь є підвищення врожайності сільськогосподарських культур, вдосконалення структури посівних площ, збільшення частки більш врожайних культур за рахунок скорочення частки менш врожайних, відсутність порушень у засобах і термінах виробництва сільгоспкультур, поєднання власних і залучених, з інших джерел, коштів на закупівлю техніки, технологічного устаткування й необхідних матеріальних ресурсів з єдиною метою прискореного впровадження високоефективних технологій [14].

Висновки.

Здійснення раціонального використання сільськогосподарських угідь передбачає науково обґрунтовану організацію використання земель сільськогосподарського призначення, по здійснюється відповідним рівнями, напрямами, видами господарської діяльності і функціями використання земель сільськогосподарського призначення

Підсумовуючи, зазначимо, що основою формування ефективного використання сільськогосподарських земель, крім виділених в земельному законодавстві, повинні бути такі організаційно-економічні та земле-правові засади: єдність політичного, економічного, екологічного і технологічного підходів до організації сільськогосподарського землекористування; комплексне вирішення питань ефективного використання земель та інших природних ресурсів; облік зональних відмінностей розміщення і використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення; врахування особливостей багатofункціональності землі в сільському господарстві; пріоритет сільського господарства на землі.

Список літератури.

1. Земельний кодекс України : із змінами і допов.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
3. Мартин А.Г. Проблеми охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах завершення земельної реформи / А.Г. Мартин, О.В. Шевченко // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2014. – № 1-2. – С. 48-56.
4. Ступень М.Г. Шляхи вдосконалення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення / М.Г.Ступень, М.С. Богіра // Землевпорядний вісник. – 2007. – № 5. – С. 33-36.
5. Третьак А.М. Поняття, сутність та зміст раціонального використання землі: теорія, методологія і практика / А.М. Третьак, В. М. Третьак // Землевпорядний вісник. – 2015. – № 8. – С. 21–25.
6. OECD (2009a). Agricultural Policies in OECD Countries: Monitoring and Evaluation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-and-evaluation.htm>
7. OECD (2009b). Agricultural Policies in Emerging Economies: Monitoring and Evaluation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-evaluation-2015-highlights-july-2015.pdf>
8. Environmental Commissioner of Ontario. 2009. «Reforming Land Use Planning.» Building Resilience, ECO Annual Report, 2008-09. Toronto: The Queen's Printer for Ontario. 17-23, at 18.
9. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи /за наук. ред. Л.Я. Новаковського. – К.: Аграр. наука, 2015. – 48 с.

10. Сучасна земельна політика України / Юрченко А.Д., Греков Л.Д., Мірошниченко А.М., Кузьмін А.В. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.
11. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин у сільському господарстві на період до 2020 року / [Федоров М. М., Ходаківська О. В., Корчинська С. Г., Солов'яненко Н. А.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 58 с
12. Якісні показники українських ґрунтів невпинно знижуються. На що перетворюються наші чорноземи через десятирок-другий років? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/opinions/opinion/yakisni-pokazniki-ukrayinskih-gruntiv-znizhuyutsya>
13. Щодо шляхів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1129/>
14. Збаржевецька Л.Д. Ефективне використання сільськогосподарських угідь в умовах реалізації земельної реформи / Л.Д. Збаржевецька, Л.В. Вдовиченко // Техніка в сільськогосподарському виробництві, галузеве машинобудування, автоматизація, 2014, вип. 27 С. 208-215
4. Stupen', M.H., Bohira M.S. (2007). Shlyakhy vdoskonalennya ratsional'noho vykorystannya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya [Ways of improvement the rational use of agricultural land]. Land Management Journal, 5, 33-36.
5. Tretyak, A.M. (2015). Ponyattya, sutnist' ta zmist ratsional'noho vykorystannya zemli: teoriya, metodolohiya i praktyka [The concept, essence and content of the rational use of land: the theory, methodology and practice]. Land Management Journal, 8, 21–25.
6. «OECD (2009a). Agricultural Policies in OECD Countries: Monitoring and Evaluation». Available at: <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-and-evaluation.htm>
7. «OECD (2009b). Agricultural Policies in Emerging Economies: Monitoring and Evaluation» Available at: <https://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-evaluation-2015-highlights-july-2015.pdf>
8. Environmental Commissioner of Ontario. 2009. «Reforming Land Use Planning.» Building Resilience, ECO Annual Report, 2008-09. Toronto: The Queen's Printer for Ontario. 17-23, at 18.
9. Novakovs'kyi L.Ya. ed. (2015). Natsional'na dopovid' shchodo zavershennya zemel'noyi reformy [The national report on the completion of land reform]. Kyiv: Agricultural Science, 48.

References

1. Land Code of Ukraine. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Law of Ukraine «On Environmental Protection». Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
3. Martyn A.H. (2014) Problemy okhorony zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya v umovakh zavershennya zemel'noyi reformy [Problems of agricultural land in terms of the completion of the land reform]. Land management, cadastre and land monitoring. 1-2, 48-56.
10. Fedorov, M. M., Khodakivs'ka, O. V., Korchyns'ka, S. H., Solov'yanenko, N. A. (2009). Suchasna zemel'na polityka Ukrainy [Modern land policy Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Intertekhnolohiya, 260.
11. Fedorov, M. M., Khodakivs'ka, O. V., Korchyns'ka, S. H., Solov'yanenko, N. A., Lupenko, Yu. O., Fedorov, M. M. ed. (2012). Stratehichni napryamy rozvytku zemel'nykh vidnosyn u sil's'komu hospodarstvi na period do 2020 roku [Strategic directions of development of land relations in agriculture until 2020]. Ky-

- iv,Ukraine: NNC IAE, 58.
12. Qualitative indicators Ukrainian soil steadily declining. What will turn our black soils through dozen or two years? Available at: <http://www.agrotimes.net/opinions/opinion/yakisni-pokazniki-ukrayinskih-gruntiv-znizhuysya>
 13. As to ways to improve the efficiency of the use of agricultural land in Ukraine. Policy Brief. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1129/>
 14. Zbarzhevets'ka, L.D., Vdovychenko, L.V. (2014). Efektyvne vykorystannya sil's'kohospodars'kykh uhid' v umovakh realizatsiyi zemel'noyi reformy [Effective use of agricultural land in the conditions land reform]. Technology in agriculture, industrial machinery, automation, 27. 208-215.

Бавровская Н.М., Боришкевич О.В.
ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И
ОХРАНЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье проанализировано современное состояние и основные тенденции использования земель сельскохозяйственного назначения с 1990г. по 2016 г. Предлагаются рекомендации и предложения по организации рационального использования и охраны земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, сельскохозяйственные угодья, охрана земель, рациональное использование земель.

Bavrovska N., Boryshkevych O.
THE PROBLEMS USE AND PROTECTION
OF AGRICULTURAL LAND IN MODERN
CONDITIONS

The article analyzes the current state and main trends of use of agricultural land from 1990 to 2016. The recommendations and suggestions for the organization of rational use and protection of agricultural land.

Keywords: agricultural land, farmlands, land protection, rational land use.

АГРОФІЗИЧНІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ҐРУНТОВИЙ ПОКРИВ

Барвінський А.В., кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Email:barv@ukr.net.

Розглянуто агрофізичні аспекти технологічного навантаження на ґрунтовий покрив орних земель Київського Лісостепу. Обґрунтовано алгоритм оптимізації його рівня в ринкових умовах.

Ключові слова: технологічне навантаження, агрофізична деградація, екологічна стійкість ґрунту, структура посівних площ, сільськогосподарське землекористування.

Постановка проблеми.

Нерегламентоване сільськогосподарське землекористування, перехід в аграрному секторі економіки на більш інтенсивні технології для задоволення зростаючих потреб населення в продукції рослинництва прискорює деградацію земель. Зокрема, суттєва зміна структури посівних площ сільськогосподарських культур під дією кон'юнктури ринку в напрямі збільшення питомої ваги високорентабельних культур овоче-баштанної і технічної груп посилює антропогенне (в тому числі, технологічне) навантаження на земельні ресурси і може призвести в найближчому майбутньому до втрати значних площ продуктивних угідь. Тому всі дії, пов'язані із забезпеченням сталого функціонування агроформувань ринкового типу, організацією раціонального використання та охорони земель, нормуванням технологічно-

го навантаження на землі сільськогосподарського призначення тощо, слід здійснювати лише на основі детально обґрунтованих проєктів землеустрою.

При цьому необхідно враховувати, по-перше, що саме структура сільськогосподарських угідь і посівних площ визначає рівень антропогенного навантаження через технології вирощування культурних рослин, а вже набір культур в сівозмінах обумовлює рівень інтенсивності використання ґрунтових ресурсів (норми добрив, пестицидів, кількість механічних обробітків тощо), по-друге, ґрунтовий покрив як основний компонент агроландшафтів зазнає зовнішнього впливу в найбільшій мірі. За експертними оцінками, ґрунт як біокосне тіло витримує без ушкодження антропогенне навантаження на рівні 12-15 ГДж, а інтенсифікація землеробства сучасними методами обумовлює навантаження – не мен-

ше 20-25 ГДж [9]. Через це проблема полягає в забезпеченні відповідності ступеня впливу на ґрунт його здатності до саморегуляції: до відновлення своїх функцій без додаткових заходів після усунення впливу.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблемі оптимізації сільськогосподарського землекористування – взагалі, і регламентації технологічного навантаження на ґрунтовий покрив сучасних агроландшафтів – зокрема, присвячені роботи багатьох науковців [3,5,8,14]. Однак, при цьому використовуються різні методичні підходи до її розв'язання і не завжди забезпечується гармонізація екологічних та соціально-економічних факторів на відповідних рівнях, особливо – місцевому.

Згідно з концепцією контурно-меліоративного землеробства, розробленою фахівцями ННЦ «Інститут землеробства НААН України» [10], диференційований підхід до використання ерозійно небезпечних земель базується на їх поділі на три еколого-технологічні групи за крутизною схилів. Проте, розвиток і взаємодія компонентів сучасних агроландшафтів, крім параметрів рельєфу, в значній мірі визначається кліматичними, ґрунтовими, біогенними та антропогенними чинниками. Тому вченими ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н.Соколовського» запропоновано здійснювати технологічний розподіл ґрунтового покриву певного схилу за інтенсивністю сільськогосподарського використання на розрахунковій основі [3]. Якщо результати визначення змиву ґрунту із чистого пару при застосуванні протиерозійної агротехніки і наорюваних валів-терас будуть вищими від його допустимих втрат, то таку ро-

бочу ділянку необхідно перевести із польової сівозміни в ґрунтозахисну.

Для вирішення проблеми регламентації технологічного навантаження на рівні ґрунтово-кліматичної зони територію агроландшафту розподіляють на дві частини: еколого дестабілізуєчу (орні землі) і стабілізуєчу (інші сільськогосподарські угіддя). Методичний підхід із застосуванням поняття «золотого перерізу гармонійної системи» дає можливість встановити гранично допустиму частку ріллі в структурі ландшафту на рівні 38,2% [3], методичний підхід з врахуванням енергетики агрофітоценозів – на рівні 35-40% [11]. Якщо прийняти норматив гранично допустимої розораності території 40%, то співвідношення між дестабілізуючими і стабілізуючими угіддями не повинно перевищувати 0,67. Отже, для оптимізації структури земельних угідь на загальнодержавному рівні необхідно вивести з інтенсивного сільськогосподарського використання майже 10 млн. га [4].

Важливою складовою екологічно стійких агроландшафтів є ґрунтозахисні технології вирощування сільськогосподарських культур, завдання яких – максимальне використання переваг адаптивно-ландшафтного упорядкування сільськогосподарських угідь для одержання конкретної продукції без будь-якого погіршення стану ґрунтового покриву та довкілля. Для забезпечення виконання цього завдання згідно з землеохоронним законодавством України може бути обмежене або заборонене вирощування окремих сільськогосподарських культур, а також технології та окремі агротехнічні операції щодо їх вирощування [6]. Тому для інженерного проектування конструкції екологіч-

но збалансованого агроландшафту необхідно мати алгоритм кількісної оцінки ґрунтозахисної ефективності окремих агротехнічних заходів і технологій вирощування сільськогосподарських культур в цілому. Найбільш перспективним в цьому плані слід вважати оцінку впливу технологічних операцій і способів використання земельних ділянок на основні фізичні параметри родючості ґрунту, серед яких інтегральним показником його якості є рівноважна об'ємна маса.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан сільськогосподарського землекористування і його вплив на трансформацію фізичних характеристик ґрунтового покриву Тетіївсько-Богуславського природно-сільськогосподарського району (ПСГР), розміщеного в лісостеповій частині Київської області, та обґрунтувати систему заходів щодо оптимізації технологічного навантаження на орні землі в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз сучасного стану використання земельних ресурсів на території Тетіївсько-Богуславського ПСГР вказує на високий рівень розораності сільськогосподарських угідь (91%), що визначає інтенсивний вплив техногенезу на довкілля. Відтак, на екологостабілізуючі сільськогосподарські угіддя припадає лише 9%. Зважаючи на низьку лісистість території району (17%), таке співвідношення угідь обумовлює дестабілізацію екологічної ситуації в аграрному секторі економіки (коефіцієнт екологічної стабільності території землекористування складає 0,32, а коефіцієнт антропогенного навантаження – 3,38[7]) і однозначно потребує оптимізації. Оптимізація

технологічного навантаження на регіональному рівні повинна передбачати зміну співвідношення між природними та антропогенними компонентами сільськогосподарського землекористування по відношенню до території регіону в цілому і в межах конкретного агроландшафту. Основним критерієм раціонального розміщення сільськогосподарських угідь в агроландшафтах є висока продуктивність агроценозів при мінімально можливих витратах матеріально-енергетичних ресурсів, допустима інтенсивність деградаційних процесів, забезпечення нормативного стану довкілля. В досліджуваному ПСГР в першу чергу, виведенню з інтенсивного обробітку підлягають землі, які перебувають в кризовому та катастрофічному стані (9,2 тис. га), що дозволить знизити рівень розораності сільськогосподарських угідь на 10,5%.

Посиленню технологічного навантаження на ґрунтовий покрив агроландшафтів сприяють також викривлення в структурі посівних площ сільськогосподарських культур на регіональному рівні. Зокрема, в Київському регіоні її трансформація останніми роками відбувалась переважно під впливом кон'юнктури ринку: значно зросли площі технічних культур (на 21%) і суттєво зменшились площі кормових культур (в 2,4 рази) (табл. 1).

Це призвело до невідповідності сучасної структури посівних площ регіону нормативним параметрам: частка технічних культур перевищила їхню верхню межу на 2,4%, а частка кормових культур на 1,8% менше нижньої межі. В той же час, вирощування інтенсивних енергонасичених культур (соняшнику, ріпаку, кукурудзи) потребує значних затрат

1. Структура посівних площ в Київському регіоні

Сільськогосподарські культури	Співвідношення культур у сівозмінах (у %) за роками				
	Фактичне				Оптимальне** для Лісостепу
	Київська область		Тетіївсько-Богуславський ПСГР		
	2005	2014	2005	2014	
Зернові та зернобобові	58,72	48,73	65,76	49,39	25-95
Технічні	11,37	32,41	12,53	35,37	5-30
Картопля і овоче-баштанні	10,13	10,65	6,68	8,33	3-5
Кормові	19,79	8,21	15,03	6,91	10-75

* за даними Державної служби статистики України [13] і власними розрахунками автора

** Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 року за №164

матеріальних і енергетичних ресурсів (застосування підвищених норм органічних та мінеральних добрив, пестицидів, неодноразового міжрядного обробітку ґрунту тощо). А якщо отримання врожаю цих культур здійснюється за рахунок реалізації потенційної родючості ґрунтів, що не рідко спостерігається в практиці сільськогосподарського виробництва, то прискорюються деструктивні процеси.

Порушенню науковообґрунтованого чергування культур в сівозмінах сприяла парцеляція земель сільськогосподарського призначення в результаті реформування земельних відносин (майже 85 % фермерів господарюють на земельних ділянках розміром до 100 га), тоді як ефективне ведення сільськогосподарської діяльності в ринкових умовах у більшості випадків може забезпечити саме крупнотоварне виробництво. Проте, концентрація агрохолдингами великих земельних наділів у одній місцевості не тільки створює загрози регіонального монополізму для економіки галузі та соціального розвитку сільських територій, а й обумовлює подальше зниження родючості ґрунтів внаслідок вирощу-

вання високорентабельних, експортоорієнтованих сільськогосподарських культур (зернової та олійної груп), що значно виснажують землю. Майже 55% посівних площ країни сконцентровано в господарствах з розміром більше 2 тис. га [13], що з одного боку сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва через використання машин з високими техніко-економічними показниками, з іншого – обумовлює зниження біорізноманіття агроєкосистем, інтенсифікацію агрофізичної деградації через посилення механічного впливу на ґрунт.

Аналогічні зміни відбуваються й на рівні досліджуваного ПСГР. Так, в структурі посівних площ порівняно з 2005 роком відмічено зменшення площ кормових культур на 8% і збільшення в 2,8 рази площ під технічними культурами, що обумовлює посилення інтенсифікації використання земельних угідь. Останнє супроводжується прискоренням мінералізаційних процесів в ґрунті і за відсутності чи застосуванні агро меліоративних заходів в недостатніх обсягах однозначно призводить до посилення

2. Параметри змін об'ємної маси орного шару ґрунтів залежно від способу використання земельної ділянки

Ґрунти	Рівноважна об'ємна маса (г/см ³) під культурами:		
	просапними	зерновими	багаторічними травами
Сірі лісові	1,35	1,46	1,58
Темно-сірі лісові	1,36	1,40	1,44
Чорноземи опідзолені	1,26	1,29	1,33
Чорноземи типові	1,09	1,14	1,18

таких деградаційних процесів як деґуміфікація та виснаження ґрунту на елементи живлення (з урожаєм 18-20 ц насіння соняшнику з кожного гектара виноситься 105-115 кг азоту, 50-55 фосфору, 145-150 кг калію).

Внаслідок деґуміфікації ґрунтів знижується їхня екологічна стійкість, розвивається агрофізична деградація, зовнішнім проявом якої є переуцільнення. За існуючих технологій вирощування сільськогосподарських культур уцільнення ходовими системами машинно-тракторних агрегатів зазнає 60-85% площі полів до збирання і до 98% – після збирання, при цьому значна площа (до 40%) підпадає протягом року під трикратне уцільнення. Тому забороняється використання в аграрному виробництві сільськогосподарської техніки, питомий тиск ходових частин на ґрунт якої перевищує нормативи[6]. Серед ґрунтів Київського Лісостепу найбільш вразливими до дії ходових систем є сірі лісові, які характеризуються значно нижчим вмістом органічної речовини порівняно з чорноземами [1]. Експериментально встановлено, що залежно від способу сільськогосподарського використання земель рівноважна об'ємна маса сірих лісових ґрунтів коливається в межах 1,35-1,58 г/см³, темно-сірих лісових ґрунтів – 1,36-1,44, чорноземів опід-

золених –1,26-1,33, чорноземів типових – 1,09-1,18 г/см³, що свідчить про незбалансованість ґрунтово-фізичних факторів, суттєве відхилення їх від вимог сільськогосподарських культур (табл. 2) і може призвести згодом до зниження родючості ґрунтів на 50-60% [2].

В значній мірі рівень технологічного навантаження на ґрунтовий покрив обумовлюється його обробітком, який є самим енергоємним і дорогим процесом в землеробстві і супроводжується погіршенням фізичних характеристик ґрунту. Підтвердженням цього є зростання об'ємної маси верхнього шару сірих лісових ґрунтів з 1,28 г/см³ на перелозі до 1,35-1,46 г/см³ при використанні традиційної системи механічного обробітку. Крім того, саме дія сільськогосподарської техніки при виконанні відповідних технологічних операцій справляє найбільший вплив на перерозподіл сухих та водостійких агрегатів, спричиняє збільшення в структурі ґрунту вмісту елементарних ґрунтових часток (ЕГЧ) [12], що є однією із діагностичних ознак початкового етапу агрофізичної деградації.

Як свідчать експериментальні дані, отримані в довготривалому стаціонарному досліді, закладеному в Київському агроґрунтовому районі, підвищення екологічної стійкості сі-

рих лісових легкосуглинкових ґрунтів вимагає комплексного системного підходу з метою одночасної оптимізації як агрохімічних, так і фізичних властивостей. Поєднання удобрення з вапнуванням, сприяючи насиченню вбирного комплексу ґрунту (ВКГ) кальцієм та магнієм до 70-73%, збільшенню вмісту гумусу до 1,6-1,7%, забезпечує зростання коефіцієнта структурності з 1,35 до 1,49, що свідчить про підвищення потенційної здатності цих ґрунтів до утворення мікроструктури. При цьому, об'ємна маса досліджуваних ґрунтів знижується з 1,48 до 1,42 г/см³, а водопроникність підвищується з 48,9 до 60,7 мм/год. Однак, регресійний аналіз отриманих даних показує, що для оптимізації рівноважної об'ємної маси легкосуглинкових відмін необхідно підвищити вміст гумусу до 2,2-2,4%, оскільки покращення фізико-хімічних і агрохімічних властивостей орного шару ґрунтів без суттєвої трансформації вмісту органічної речовини не приводить до істотних і стійких змін їх фізичних властивостей.

Висновки.

Сучасне сільськогосподарське землекористування досліджуваного району характеризується високим рівнем технологічного навантаження на ґрунтовий покрив, в той час як для забезпечення його сталого розвитку необхідно, щоб сумарний антропогенний вплив на агроландшафт не перевищив межі, за якою останній втрачає відновлювальну функцію і прискорюються деградаційні процеси. Зовнішнім проявом таких процесів є відхилення фактичних значень об'ємної маси від оптимальних параметрів.

Для зниження рівня технологічного навантаження необхідно на рівні ґрунтово-кліматичної зони і ландшафту в цілому – оптимізувати структуру земельних угідь та посівних площ через технологічний розподіл орних земель з врахуванням їхньої придатності до вирощування основних груп сільськогосподарських культур; на рівні конкретного водозбору (схилу) -провести екологічну експертизу окремих технологічних операцій і технологій вирощування сільськогосподарських культур в цілому; забезпечити підвищення екологічної стійкості ґрунтового покриву через збільшення вмісту органічної речовини і насичення вбирного комплексу ґрунтів кальцієм, та зменшення механічного впливу сільськогосподарської техніки на ґрунт через запровадження принципів консервативного землеробства.

Список літератури.

1. Бондарев А.Г. Изменение физических свойств и плодородия серых лесных почв под воздействием движителей сельскохозяйственной техники /А.Г.Бондарев, П.У.Бахтин, В.Ф.Сапожников //Сборник научных трудов ВИМ.-1984.- С.87.
2. Бондарев А.Г. К вопросу о прогнозе уплотнения почв страны /А.Г.Бондарев// Тезисы докладовVIII Всесоюзного съезда почвоведов. -Новосибирск, 1989.-Книга 1.-С. 128.
3. Булигін С.Ю. Регламентация технологического навантаження земельних ресурсів /С.Ю.Булигін //Землеупорядкування. -2003.-№1.-С.38-43.
4. Вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їхнє раціональне використання /Методичні рекомендації. За ред. В.Ф.Сайка. –К.: Аграрна наука, 2000.-39 с.

5. Гродзинский М.Д. Методы оценки устойчивости геосистем к антропогенным воздействиям /М.Д.Гродзинский//Физическая география и геоморфология. -1986.-Вып.33.-С.32-38.
6. Закон України «Про охорону земель» (19 червня 2003 року, №962-IV)/Земельне законодавство України: Збірник нормативно-правових актів. – К.: Істина, 2007. - С.174-197.
7. Кривов В.М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів /В.М.Кривов.-К.: Урожай, 2006.-304с.
8. Можейко Г.А. О принципах построения и эксплуатации экологически сбалансированных и высокопродуктивных агроландшафтов /Г.А.Можейко //Вісник аграрної науки. -1997.-№4.-С.31-36.
9. Наливайко Л. Оцінка ґрунтового-екологічної стійкості Волині /Л.Наливайко // Вісник Львівського університету. Серія «Географія».-1999.-Вип.25.-С.150,151.
10. Нормативи ґрунтозахисних контурно-меліоративних систем землеробства /За ред. О.Г.Тараріко, М.Г.Лобаса. –Київ: Агроінком, 1998. -158 с.
11. Осипчук С.О. Еколого-економічна модель сталого розвитку землекористування України на середньострокову перспективу /С.О.Осипчук //Землеустрій і кадастр. -2005.-№1.-С.45-61.
12. Панасенко В.М. Вплив технологічного навантаження на структурні рівні організації темно-сірого опідзоленого та лучно-чорноземного ґрунтів Лівобережного Лісостепу: автореф. дис. канд. с.-г. наук /В.М.Панасенко.-Київ: Національний аграрний університет,2008.-16с.
13. Сільське господарство України за 2014 рік: Статистичний збірник. –К.: Державна служба статистики України, 2015.-379с.
14. Трускавецький Р.С. Концепція стійкості ґрунтів і ґрунтового покриву щодо зовнішніх навантажень /Р.С.Трускавецький//Генезис, географія і екологія ґрунтів. – Л.: Простір М, 1999.-С.23-29.

References

1. Bondarev, A.G., Bahtin, P.U., Sapozhnikov, V.F. (1984). Izmenenie fizicheskikh svoystv i plodorodiy seryh lesnyh pochv pod vozdeistviyem dvizheteley sel'skohozyaystvennoy tekhniki [Changing the physical properties and fertility of gray forest soils under the influence of movement agricultural machinery]. Sbornik nauchnykh trudov VIM [Collection of scientific works of VRM],87.
2. Bondarev, A.G. (1989). K voprosu o prognoze uplotneniya pochv strany [On the issue of sealing forecast the country's soil]. VIII All-Union Congress of Soil Science,1,128.
3. Bulygin, S.Yu. (2003). Reglamentatsiya technologichnogo navantagennya zemelnyh resursiv [The regulation process load of land resources]. Zemlevporyadkuvannya [Land Management],1,38-43.
4. Sayiko, V.F. ed. (2000). Vyluchennya zintensyvnoho obrobittu maloproduktyvnykh zemel' i ihn'e ratsional'ne vykorystannya [Withdrawal from the intensive cultivation of unproductive land and their rational use]. Metodychni rekomendatsii [Guidelines]. Urozhai,39.
5. Grodzinskii, M.D. (1986). Metody otsenky ustoichivosti geosistem k antropogennym vozdeistviyam [Methods for evaluating the sustainability of geosystems to anthropogenic influences]. Physical geography and geomorphology,33,32-38.
6. Zakon Ukrainy "Pro ohoronu zemel'" (2003). [The Law of Ukraine "On Land Protection"]. Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv [Collection of regulations]. Istyna, 174-197.
7. Kryvov, V.M. (2006). Ekologichno bezpechne zemlekorystuvannya Lisostepu Ukrainy. Problema ohorony gruntiv [Sustainable land use of Ukraine forest-steppes. The problem of soil protection]. Urozhai,304.
8. Mozheiko, G.A. (1997). O printsipah postroyeniya i ekspluatatsii ekologicheskii sbalansirovannykh i vysokoproduktyvnykh agrolandshaftov [On the principles of con-

- structing and operating environmentally sustainable and highly productive agricultural landscapes]. *Visnyk agrarnoi nauky* [News of Agrarian Sciences], 4, 31-36.
9. *Nalyvaiko, L.* (1999). Otsinka gruntovo-ekologichnoi stiiikosti Volyni [Evaluation of soil-environmental sustainability of Volyn]. *Visnyk L'vivs'kogo universytetu* [Bulletin of Lviv University. Series "Geography"], 25, 150-151.
 10. *Tarariko, O.G., Lobas, M.G.* (1998). Normatyvy gruntozahysnyh kontyrno-melioratyvnyh system zemlerobstva [Standards of soil reclamation contour farming systems]. *Agroinkom*, 158.
 11. *Osyphchuk, S.O.* (2005). Ekologo-ekonomichna model' stalogo rozvytku zemlekorystuvannya Ukrainy na seredn'ostrokovu perspektyvu [Ecological and economic model of sustainable land use of Ukraine in the medium term]. *Zemleustriy i kadastr* [Land Management and Cadastre], 1, 45-61.
 12. *Panasenko, V.M.* (2008). Vplyv tehnologichnogo navantagennya na strukturni rivni organizatsii temno-sirogo opidzolenogo ta luchno-chornozemnogo gruntiv Livoberezhnogo Lisostepu [Effect of technological stress on the structural level of dark gray podzolic and meadow black soil left-bank forest-steppe]. *NationalAgriculturalUniversity, Kyiv*. -16s.
 13. *Sil'ske gospodarstvo Ukrainy za 2014 rik* [Farming Ukraine 2014]. *Statystychnyi zbirnik* [Statistical Yearbook], 379s.
 14. *Truskavets'kyi, R.S.* (1999). Kontseptsiya stiiikosti gruntiv i gruntovogo pokryvu shodo zovnishnih navantagun' [The concept of

stability of soils and soil cover on the external load]. *Genesis, geography and ecology of soil, Prostir M*, 23-29.

Барвинский А.В.

АГРОФИЗИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ НАГРУЗКИ НА ПОЧВЕННЫЙ ПОКРОВ В СОВРЕМЕННЫХ АГРОЛАНДШАФТАХ

Рассмотрены агрофизические аспекты технологической нагрузки на почвенный покров пахотных земель Киевской Лесостепи. Обоснован алгоритм оптимизации ее уровня в рыночных условиях.

Ключевые слова: технологическая нагрузка, агрофизическая деградация, экологическая устойчивость почвы, структура посевных площадей, сельскохозяйственное землепользование.

Barvinskyi A.V.

AGROPHYSICAL ASPECTS OF TECHNOLOGICAL LOAD REGULATION ON SOIL COVER IN THE MODERN AGROLANDSCAPES

The agrophysical aspects of technological load on the soil covering of the Kyiv Liso-steppe plowlands are presented. Algorithm of its level optimization in market conditions is grounded.

Key words: technological load, agrophysical degradation, ecological stability of soil, structure of crops areas, agricultural land use.

НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНИХ ЗЕМЛЯХ

Кустовська О.В., кандидат економічних наук, доцент

Лебедева Є.В., студентка

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: k.ksysha@bigmir.net

У статті проаналізовано сучасний стан сільськогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених землях. Викладені результати досліджень напрямів відновлення сільськогосподарського землекористування, обумовлених наслідками аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Охарактеризовано постчорнобильський екологічний стан сільськогосподарських угідь і рівні забруднення продукції. Обґрунтовано можливості відновлення сільськогосподарського виробництва, можливості відродження і розвитку провідних галузей рослинництва, тваринництва, лісівництва досліджуваного об'єкту.

Ключові слова: відновлення, радіоактивно забруднені землі, ґрунти, сільськогосподарська продукція, екологічний стан

Постановка проблеми.

Ефективне ведення сільськогосподарського виробництва на Поліссі України традиційно ускладнювалось через низьку природну родючість земель, їх підвищену кислотність, перезволоженість та заболоченість. За часів планово-централізованої економічної системи ця природна відмінність поліських земель певною мірою враховувалась державою шляхом диференціації закупівельних цін на сільгосппродукцію, що давало змогу перерозподілу частини ренти на користь господарств з гіршими землями. З переходом до ринкових відносин роль держави, а отже й можливості її впливу на цю ситуацію, кардинально змінилися. Економічні

умови господарювання стали вигіднішими для сільгосппідприємств, що господарюють на кращих землях.

Після Чорнобильської катастрофи в Україні в якості критерію радіаційної небезпеки використовували такий показник, як щільність забруднення ґрунту радіонуклідами замість загальноприйнятого в усьому світі показника – дози опромінення людини. [5, с. 102]. Це призвело до помилкових оцінок і, як наслідок, до підвищеного забруднення сільськогосподарської сировини та продуктів харчування навіть на віддалених від епіцентру вибуху та «благополучних» щодо радіоактивного забруднення територіях. Насамперед, це стосується Волинської, Житомирської, Рівненської, Чернігівської областей

та інших регіонів України, які тільки з 1988 р. були віднесені до радіоактивно забруднених. Саме з того часу на їх території було розпочато проведення контрзаходів для зменшення рівнів забруднення земель і сільськогосподарської продукції.

Ситуація значно погіршилася через те, що Полісся України найбільш постраждало від найстрашнішої в історії людства техногенної катастрофи – аварії на Чорнобильській АЕС. Статтею 16-ю Конституції України її названо катастрофою планетарного масштабу. [2, с. 65] Період після аварії на ЧАЕС достатній для осмислення не тільки масштабності цієї біди, що позначилась на долях мільйонів людей та країни в цілому і спричинила колосальні фінансові витрати, а й реальної ефективності вжитих заходів для пом'якшення наслідків катастрофи, насамперед, безпеки здоров'я і життя людей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідниками різних галузей науки опубліковано з цього приводу значну кількість фундаментальних наукових праць, зокрема: В.Г. Андрийчука, О.М. Бородіна, М.Ф. Кропивка, А.С. Малиновський, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, М.П. Сахацького, В.В. Юрчишина та ін.

Проте ситуація, що склалася в регіонах, ще не досліджувалася системно з урахуванням сучасних складних соціально-економічних процесів і явищ, викликаних посиленням екологічним навантаженням на земельні ресурси.

Метою статті є обґрунтування напрямів відновлення сільськогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених землях.

Методи дослідження. В основу методологічного забезпечення дослідження економічних та екологічних явищ, що мають місце на території досліджуваного об'єкту, покладено системний підхід, що дозволяє розглядати категорію «відновлення» як сукупність взаємоузгоджених економічних, організаційних, соціальних та інших заходів. Широко використано комплексну оцінку екологічних (переважно техногенного походження), економічних та соціальних (в контексті регулювання екологічної рівноваги) явищ. Системний підхід у проведеному дослідженні ґрунтується на методології синергетики, згідно з якою будь-яке сільськогосподарське землекористування розглядається як складна і невідновима система. Для моніторингу та аналізу матеріальних втрат та збитків, спричинених Чорнобильською катастрофою, загальної економічної, демографічної та соціально-психологічної ситуації використано статистико-економічний метод, зокрема такі його прийоми, як порівняння, групування, середні і відносні величини, графічний, побудови рядів динаміки. Монографічний метод застосовано для вивчення можливостей відновлення радіоактивно забруднених земель на кращих прикладах сільськогосподарського виробництва. Розрахунково-конструктивний метод дозволив визначити потребу в деяких видах ресурсів та визначити певні тенденції розвитку ситуації на перспективу.

Результати дослідження та їх обговорення.

Одним із найбільш згубних екологічних наслідків аварії на ЧАЕС стало радіоактивне забруднення сільсько-

господарських угідь, яке визначило в кінцевій стадії надходження радіонуклідів в організм людини і подальше його опромінення. Головна небезпека накопичення рослинами радіонуклідів криється в тому, що вони є основною ланкою міграційного ланцюга на шляху передачі радіонуклідів більш радіочутливим видам живих організмів і, насамперед, людині. Економічною особливістю виробництва сільськогосподарської продукції на досліджуваній території є недостатнє працевзабезпечення, трансформація землекористування, порушення виробничо-економічних зв'язків, структури сільськогосподарського виробництва, зміни натурально-вартісного складу товарної продукції, реформування організаційної структури аграрного виробництва тощо.

Спостереженнями за станом ґрунтів, проведеними лабораторією держуправління екологічної безпеки в Житомирській області [4, с. 1-2], виявлено 80 випадків перевищення ГДК із 283 проб за вмістом не лише радіоактивних елементів, а й міді, цинку, нікелю, хрому, кобальту та нафтопродуктів. У цілому, радіаційного забруднення зазнала територія в 13 тис. км², це майже половина Житомирської області і в основному це поліська зона. При обґрунтуванні стратегій ведення сільськогосподарського виробництва та аналізі значення захисних заходів слід виходити з якісної оцінки критичності об'єкту і очікуваної ефективності. При оцінці значення контрзаходів поряд з використанням радіоекологічних критеріїв їх ефективності (радіологічна ефективність), тобто оцінки зниження питомої активності радіонуклідів в продукції після впровадження заходів, широко використовуються радіологічні показники (дозова ефективність) – оцінка відвер-

нутої дози за рахунок застосування захисних заходів визначена в одиницях колективної дози.

Проведені розрахунки показують, що в льонарстві навіть при урожайності трести 2,5-3,0 т/га сортономером 1,5-1,75 з урахуванням державних дотацій є можливість отримувати 600-1200 грн./га чистого прибутку. Застосування енергоресурсозберігаючої технології вирощування за середньої врожайності волокна близько 5,0 і насіння – 2,5-3,0 ц/га, дозволить льонарству бути конкурентоспроможним. [2, с. 156-157]

Аналіз стану галузі хмелярства показує, що із 2 тис. га нових насаджень залишилась лише половина, при тому вони зріджені на 30%, що є однією з основних причин вкрай низької врожайності (4 ц/га) і валового збору (440 т) шишок хмелю. Суттєво, що з державного бюджету за останні два роки на розвиток хмелярства витрачено понад 64 млн грн. З врахуванням дотацій, відповідним державним органам варто посилити контроль за їх використанням.

У господарствах, що розташовані на радіоактивно забруднених територіях, необхідне перепрофілювання молочного скотарства на м'ясне. В умовах підвищеного забруднення виробництво молока вимагає серйозних санітарних застережень, у той час як виробництво м'яса більш екологічно безпечне. Його обсяги в досліджуваних областях передбачається довести у 2020 р. до 750 тис. т в забійній вазі. Відродження галузі гусівництва на радіоактивно забруднених територіях з послідуочим передзабійним 20-30-денним періодом годівлі чистими кормами є доцільним і досить рентабельним заходом зниження внутрішньої дози опромінення населення.

Полісся України є найбільш лісистим регіоном як в територіальному, так і в ресурсному відношенні. В період аварії на ЧАЕС лісові масиви виконали свою природну роль і захистили певні території від більш високого радіоактивного забруднення: 60-80% радіонуклідів затрималось у кронах дерев. У цілому на лісові масиви осіло приблизно на 30% більше радіоактивного пилу, ніж на безлісі території. Окремі дослідження показують, що концентрація радіоактивних речовин у лісових екосистемах була в 7-10 і навіть 30 разів вищою, ніж в інших типах природних ценозів.

Мобільність переходу радіонуклідів з ґрунту в рослини характерна (за спадним принципом) для торфовищ, торфо-болотних ґрунтів, дерново-підзолистих, сірих лісових, темно-сірих, чорноземів. Сучасний стан ґрунтового покриву досліджуваних територій можна характеризувати таким, що знаходиться на грані екологічної катастрофи. Подібна ситуація обумовлює систему загальнодержавних і регіональних заходів по використанню забруднених земель. Дана проблема має економічний аспект – механізм регулювання земельних відносин побудований на використанні показників бонітування ґрунтів і економічної оцінки земель. Бонітування ґрунтів, яке проводилось через 7 років після аварії на ЧАЕС не відобразило забрудненості земельних ресурсів. Забрудненість земель також не враховувалась при проведенні економічної оцінки земель, показники якої виступають основою грошової оцінки земель – бази платності землекористування [3, с.1]. Не дивлячись на те, що обидва тури земельно-оціночних робіт проведені після аварії на ЧАЕС, фактично забрудненість не

врахована ні в показниках бонітування ґрунтів, ні в показниках економічної оцінки земель. Як результат цього, на забруднених землях з вищою грошовою оцінкою, агроформуванням необхідно платити більший фіксований сільськогосподарський податок і вищу орендну плату в порівнянні з товаровиробниками, які господарюють на екологічно чистих ґрунтах, з нижчою грошовою оцінкою земель. Формування ринку земель ускладнює дану проблему. Подібна ситуація потребує обов'язкового оновлення оціночних даних з метою відображення в показниках оцінки земель фактичного стану забрудненості ґрунтів.

Проведене соціологічне опитування дає підстави стверджувати, що основним пріоритетом у розвитку радіоактивно забруднених територій, окрім загальних, є гарантування радіаційної (екологічної) безпеки.[2, с. 238-240]

Спеціалісти із захопленням розповідають, як всесторонньо підійшли до введення радіоактивно забруднених земель в сільськогосподарське використання в Білорусі. У наших сусідів відразу було складено план реабілітації земель і водночас соціально-економічного розвитку. На це виділялись величезні кошти. Землю обстежували і визначали контрзаходи. Через рік проводили контрольні дослідження і якщо продукція була без радіонуклідів, знімали зону. Якщо санепідемслужба виявляла протягом року пробу молока із завищенням Cs-137 (норма – 100 беккерель на літр), тут же ситуацію розслідували, виділялися кошти на створення культурного пасовища. Стверджують, що вже 10 років засівають колишні забруднені землі й одержують «чисту» продукцію. Але чому керівники не побували хоча б у прикордонних районах Білорусі і не вивчили досвід? Хоча у

нас немає грошей навіть на обстеження земель для того, щоб з'ясувати, що ж змінилося порівняно з 90-ми роками. Уже не кажучи про необхідність виділення коштів на відродження і розвиток цих регіонів, будівництво об'єктів інфраструктури тощо. [1, с. 1-2]

Висновки і перспективи.

Практично цілковите призупинення контрзаходів та забезпечення радіоактивно чистими продуктами харчування зумовили зростання обсягів споживання забруднених харчових продуктів місцевого виробництва, збільшення кількості осіб з перевищенням дози внутрішнього опромінення і погіршення стану здоров'я мешканців радіоактивно забруднених територій.

Основною складовою механізму використання забруднених земель становлять агротехнічні заходи (розміщення культур у залежності від здатності нагромаджувати радіонукліди, обробіток ґрунту), агрохімічні заходи (вапнування кислих ґрунтів, застосування мінеральних та органічних добрив) та використання сорбентів, зміна режиму годівлі тварин та технологічної переробки продукції тваринництва для зниження вмісту радіонуклідів. Безумовно вказаний перелік заходів далеко не повний, це тільки основні, які вимагають обов'язкового впровадження у сільськогосподарське виробництво.

Серед заходів реабілітації забруднених територій провідне місце належить докорінному поліпшенню луків і пасовищ, що в свою чергу потребує значної кількості насіння злакових і бобових трав. Аналіз економічної ефективності вирощування їх насінників, у т. ч. у радіоактивно забрудненому регіоні свідчить, що навіть на

малородючих поліських ґрунтах при низькій урожайності насінні господарства мають вагомий прибуток.

На ґрунтах з підвищеною кислотністю найбільш поширеним і доступним заходом зменшення накопичення радіонуклідів в продукції є вапнування, яке не тільки знижує накопичення радіонуклідів в урожаї сільськогосподарських культур, але й підвищує родючість ґрунтів, збільшує врожай і сприяє розбавленню радіонуклідів на одиницю маси рослинницької продукції.

Тільки комплексне застосування диференційованих напрямів використання забруднених земель дозволить у певній мірі поліпшити екологічну ситуацію на території досліджуваного об'єкту.

Список використаних джерел

1. А експерти гарантують безпеку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: portal.rada.gov.ua/uploads/.../29168.doc
2. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: монографія: А.С. Малиновський. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 604 с.
3. Москаленко М.А. Шляхи використання радіоактивно забруднених ґрунтів / М.А. Москаленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 77.121.11.22/ecolib/6/3.doc
4. Радіаційне забруднення території Житомирської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ua.textreferat.com/referat-2313-1.html
5. Стан радіаційної безпеки в Україні як лімітуючий чинник подальшого розвитку ядерних і радіаційних технологій / А.М. Сердюк, І.П. Лось, Т.О. Павленко, В.В. Вороненко // Ядерні та радіаційні технології в Україні: можливості, стан і проблеми впровадження: зб. наук, статей / [за заг. ред. В. Горбуліна]. – К.: ДП «НВЦ Пріоритети», 2011. – С. 95–103.

References

1. But experts guarantee safety. Available at: portal.rada.gov.ua/uploads/.../29168.doc
2. Malinovskiy, A.C. (2007). Sistemne vidrodzheni silskih teritoriy v regioni radiatsiynogo zabrudnenniy [System the revival of rural areas in the region of radioactive contamination]. NNTIYIAE, 604.
3. Mockalenko M.A. Shlyhi vikoristanny radioaktivno zabrudnennyh gruntiv [Directions for use of radioactively contaminated soils]. Available at: 77.121.11.22./ecolib/6/3.doc
4. Radiatsiynye zabrudnenniy teritorii Gitomirskoi oblasti [Radioactive contamination of the territory of Zhytomyr region]. Available at: ua.textreferat.com/referat-2313-1.html
5. Serduk, A.M., Loss, I.P., Pavlenko, T.O., Voronenko, V.V. (2011). Stan radiatsiynoi bezpeki v Ukraini yk limituuchiy factor podalshogo rozvitku yadernih i radiatsiynih tehnologiy [The status of radiation safety in Ukraine as limiting factor in the further development of nuclear and radiation technologies]. Nuclear and radiation technologies in Ukraine: state and problems of implementation, 95-103.

Кустовская О.В., Лебедева Е.В.
НАПРАВЛЕНИЯ ВОССТАНОВЛЕНИЯ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОД-
СТВА НА РАДИОАКТИВНО ЗАГРЯЗНЕННЫХ
ЗЕМЛЯХ

В статье проанализировано современное состояние сельскохозяйственного производства на радиоактивно

загрязненных землях. Изложены результаты исследований направлений восстановления сельскохозяйственного землепользования, обусловленных последствиями аварии на ЧАЭС. Охарактеризованы постчернобыльское экологическое состояние сельскохозяйственных угодий и уровни загрязнения продукции. Обоснованы возможности восстановления сельскохозяйственного производства, возможности возрождения и развития ведущих отраслей растениеводства, животноводства, лесоводства исследуемого объекта.

Ключевые слова: восстановление, радиоактивно загрязненные земли, почвы, сельскохозяйственная продукция, экологическое состояние

Kustovska O., Lebedeva E.
DIRECTIONS FOR THE RECOVERY
OF AGRICULTURAL PRODUCTION ON
RADIOACTIVELY CONTAMINATED LANDS

The article analyzes the current state of agricultural production on contaminated lands. The results of the research areas of agricultural land use caused by the effects of the Chernobyl accident. Characterized post-Chernobyl ecological condition of agricultural land and contamination levels of the products. Justified by the possibility of a recovery in agricultural production, the possibilities of revival and development of the leading sectors of crop, livestock, forestry of the object.

Key words: restoration of radioactively contaminated land, soil, agricultural products, ecological state

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Тихенко О.В., кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
email:olgavfrank@ukr.net

У статті охарактеризовані методичні засади раціонального використання земель. Виявлено головні проблеми у використанні земель сільськогосподарського призначення, наведено пріоритетні напрями забезпечення охорони та раціонального використання земель.

Ключові слова: охорона земель, сільськогосподарські землі, деградація, відтворення родючості ґрунтів.

Актуальність проблеми.

Використання земельних ресурсів в Україні необхідно розглядати в контексті багатоцільового використання, яке визначене правовими нормами цільового призначення земель.

Відсутність ефективно діючої земельно-кадастрової системи істотно ускладнює державний контроль за використанням та охороною земель, відсутні умови для стимулювання ґрунтоохоронних заходів на землях сільськогосподарського призначення.

В умовах функціонування нових форм господарювання в аграрній сфері, відбувається значне погіршення екологічного стану земель, тому виникає необхідність не лише теоретичного та методичного забезпечення заходів з раціонального використання земель, але й ефективного їх практичне впровадження у виробництво.

Стан вивченості проблеми. Питанням вивчення раціонального використання земельних ресурсів присвячено роботи таких науковців, як С.Ю.Булигін, А.Д.Балаєв, А.В.Барвінський, Д.С.Добряк, Т.О.Євсюков, О.П.Канаш, В.М.Кривов, А.Г.Мартин, О.Г.Тараріко, А.М.Третяк, М.К.Шикла та ін.

Методологічною підставою оптимізації взаємодії людини з землею як природним ресурсом є концепція економічного зростання із одержанням оптимально можливого приросту продукції за умови мінімальних або нульових екологічних збитків, як прояву оптимального регулювання екологічно-економічних взаємовідносин [1].

Реалізація екологічної політики потребує ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Основними вимогами до такого законодавства є на-

ближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод [2].

Метою дослідження виступали аналіз сучасного стану використання земель сільськогосподарського призначення, а також пошук шляхів, що забезпечують охорону, збереження та відтворення ґрунтової родючості.

Методика досліджень. Дослідження проводились у приватному сільськогосподарському підприємстві “Сокильча” Попільнянського району Житомирської області. Ґрунтовий покрив території господарства є типовим для Андрушівського природно-сільськогосподарського району. Досліджуваний ґрунт – лучно-чорноземний вилугований грубопилювато-легкосуглинковий на лесовидному суглинку, підстелений давньоалювіальними відкладами. В зразках ґрунту визначали: вміст гумусу за методом Тюріна в модифікації Сімакова.

Результати досліджень та їх обговорення.

Сільськогосподарські землі – землі, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції, обслуговування сільського господарства (виробничі будівлі й двори, господарські шляхи, прогони); землі, які перебувають у стадії меліоративного будівництва, відновлення родючості; землі тимчасової консервації та інші (кургани, ями, траншеї), а також – сільськогосподарські угіддя на землях інших категорій. Сільськогосподарські угіддя – земельні угіддя, які систематично використовують для отримання сільськогосподарської продукції.

Відповідно до статті 25 Закону України «Про охорону земель», до-

кументацією із землеустрою в галузі охорони земель є схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць та робочі проекти землеустрою. Склад документації із землеустрою в галузі охорони земель та порядок її погодження і затвердження встановлюються Земельним кодексом України (2768-14) та Законом України «Про землеустрій». Власники землі та землекористувачі забезпечують виконання заходів з охорони земель та обмежень у використанні земель, передбачених документацією із землеустрою в галузі охорони земель.

Держгеокадастр повинен забезпечувати раціональне використання та охорону земель, створювати сприятливе екологічне середовище та поліпшувати природні ландшафти, завдяки роботі органів земельних ресурсів . Поряд з цим, можна констатувати, що такі роботи на сьогоднішній день практично не виконуються вищезазначеними органами. Загальна площа земель, що потребують консервації, в Україні становить 1,1 млн га, з них 644 тис. га – деградовані, 435,4 тис. га – малопродуктивні і 11,9 тис. га – техногенно забруднені землі. Для проведення заходів з охорони земель необхідно здійснити будівництво (реконструкцію) орієнтовно 535 протиерозійних гідротехнічних споруд, зокрема, 128 водоскидних споруд, 181 протиерозійного ставка, 198 споруд терасування схилів. Крім того, необхідно забезпечити захист земель, зокрема сільськогосподарського призначення, від ерозійних та інших несприятливих природних процесів на загальній площі 1,7 тис. га, протяж-

ністю 36,7 тис. кілометрів. Фінансування та проведення робіт з охорони земель і за рахунок державного, і за рахунок місцевих бюджетів, здійснюється вкрай повільно [3].

В умовах кризової ситуації сучасного сільськогосподарського виробництва, коли різко зменшилось поголів'я худоби і адекватно знизилось виробництво та внесення гною, виникає необхідність пошуку шляхів поповнення органічної частини ґрунту за рахунок застосування альтернативних органічних добрив. Тому важливого значення набувають саме такі види органічних добрив як нетоварна частина врожаю, зелена маса посівів сидеральних культур. Систематичне застосування соломи знижує щільність ґрунту, підвищує її біологічну активність [4].

Гумус є основним джерелом енергії для процесів перетворення в ґрунті мінеральних сполук. Він активізує біохімічні і фізіологічні процеси, посилює обмін речовин і загальний енергетичний рівень процесів у рослинному організмі, сприяє посиленому надходженню в нього елементів живлення, що в кінцевому підсумку супроводжується підвищенням врожайності сільськогосподарських культур.

Щорічні втрати гумусу зросли і становлять: на Поліссі –0,7-0,8 т/га, у Ліостепу – 0,6-0,7 т/га, Степу – 0,5-0,6 т/га. Це пояснюється перш за все зменшенням доз внесення органічних добрив. Для попередження втрат гумусу в сільськогосподарських ґрунтах і стабілізації їх гумусного стану необхідно збільшити надходження в ґрунт органічних речовин не тільки за рахунок гною, але і за рахунок пожнивних решток, частка яких повинна складати 70-80 % [5].

Одним з найефективніших агротехнічних заходів, яким можна регулювати процеси гумусоутворення, є обробіток ґрунту. Від способів обробітку залежить характер надходження свіжої органічної речовини, інтенсивність процесів гуміфікації-мінералізації та їх загальний напрямок. в орному шарі ґрунту на початку ротації сівозміни вміст гумусу в досліджуваному ґрунті становив 3,88-3,89 в 0-15 см та 3,81-3,84 % в 15-30 см шарі ґрунту. На сьомий рік проведення дослідів на неудообрених варіантах відбулось зниження вмісту гумусу до 3,80 у верхньому та 3,69% у нижньому шарах ґрунту. Мінеральні добрива сприяли стабілізації гумусу.

Внесення гною сумісно з мінеральними добривами сприяло підвищенню вмісту гумусу на 0,04 на оранці та на 0,05% на мінімальному обробітку в орному шарі. Внесення соломи озимої пшениці в нормі 8 т/га разом з N80 стабілізувало вміст гумусу в меншій мірі, ніж гною, але різниця була не суттєвою. На варіанті із сумісним використанням мінеральних добрив, гною та соломи вміст гумусу підвищився у верхньому шарі ґрунту на 0,28 при мінімальному обробітку і на 0,23 абсолютних відсотка на оранці.

Таким чином при ґрунтозахисній системі землеробства відбувається накопичення гумусу у верхньому шарі, що властиве цілиним чорноземам і є основою для розширеного відтворення родючості ґрунтів.

Наслідки антропогенного втручання людини в природу дуже швидко дають про себе знати, особливо тоді, коли в господарській діяльності відсутні природо- і ґрунтоохоронні заходи [6].

Особливу небезпеку викликає зниження загального рівня культури землеробства через фінансові і матеріально-технічні проблеми, іноді через просте небажання працювати на перспективу, слабку державну підтримку сільськогосподарських виробників, недосконалу земельну реформу без врахування конкретних економічних, соціальних і екологічних умов та без належного землевпорядного обґрунтування [7].

В Житомирській області, відповідно до екологічного паспорту області за 2014 рік [8] сільськогосподарські угіддя, піддані водній ерозії становлять 17,5 тис.га, що становить 0,5 % загальної площі регіону, площа дефляційно небезпечних земель складає 35,1 тис.га, що становить 1,2 % загальної площі регіону. Заболочені землі становлять 36 тис. га, а сільськогосподарські угіддя з кислими ґрунтами – 93,6 тис. га. Забруднені землі, які не використовуються у сільськогосподарському виробництві, займають площу 35,6 тис.га.

У цілому охорона земель – це не тільки проведення різних заходів, а їх сукупність, які будуть ефективними лише за умови використання програмно-цільового підходу. Такий підхід є ключовим елементом державної політики, який здійснює вплив на виробничі, еколого-економічні та соціальні процеси за допомогою цільових програм. У сфері охорони земель таким інструментом є програми використання і охорони земель, відтворення родючості ґрунтів [9].

В умовах інтенсивного прояву водноерозійних процесів та дефляції агротехнічні заходи обов'язково доповнюються лісо-, лукомеліора-

тивними та гідротехнічними заходами. Лише комплексний підхід до вирішення охорони ґрунтового покриву може забезпечити зниження ерозійних процесів до екологічно-допустимих меж, створити умови для нарощування родючості ґрунтів та формування сталих, високопродуктивних агроecosистем.

Висновки.

Для збереження родючості ґрунтів та досягнення її розширеного відтворення, економії енергоресурсів та забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно використовувати ґрунтозахисні системи землеробства, розроблені для умов конкретного господарства.

Охорона земель сільськогосподарського призначення має бути одним із основних заходів регулювання земельних відносин в Україні. Основними напрямками раціонального використання земель має стати:

- розробка та виконання загальнодержавної та регіональної програм охорони земель та відтворення родючості ґрунтів;
- удосконалення принципів здійснення еколого-ландшафтного землеустрою;
- удосконалення нормативно-правової бази охорони земель сільськогосподарського призначення;
- ефективне використання ріллі в сільськогосподарських підприємствах завдяки запровадженню науково-обґрунтованих сівозмін та впорядкування угідь;
- поліпшення екологічного стану сільськогосподарських земель як важливої складової підвищення еколого-економічної ефективності потенціалу земельних ресурсів.

Список літератури

1. Третьак А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М.Третьак. – Херсон: Гринь Д.С., 2012. – 440 с.
2. Солов'яненко Н. Наукові засади раціонального використання земельних ресурсів та охорона навколишнього природного середовища на шляху до європейської інтеграції / Н.Солов'яненко // Землевпорядний вісник. – 2014. – № 6. – С. 38-42.
3. Землеустрій та охорона земель. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/icat/zemleustrii-ta-okhorona-zemel/>.
4. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві: наукова монографія / Під редакцією М.К.Шикuli. – Київ: ПФ "Оранта", 1998. – 620 с.
5. Булигін С.Ю. Проектування ґрунтозахисних та меліоративних заходів в агроландшафтах / С.Ю.Булигін, В.І.Бураков, М.М.Котова, Б.І.Новак, А.Б.Ачасов, А.В.Барвінський. – К.: НАУ, 2004. – 114 с.
6. Созінов О.О. Агросфера як соціально-економічний та природний феномен / О.О.Созінов // Мат. міжн. наук.-практ. конф. – Вінниця. – 2002. – С. 13-16.
7. Гаврилюк В.Б. Ґрунти Хмельниччини. Сучасний якісний стан; збереження, відтворення та поліпшення їх родючості / В.Б.Гаврилюк, В.І.Галищук, О.В.Стрілецький. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 164 с.
8. Екологічний паспорт Житомирської області (2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/zhytomyrska>
9. Краснолуцький О.В. Система заходів щодо охорони родючості ґрунтів та попередження їх деградації у Київській області / О.В. Краснолуцький. О.В.Шевченко // Землевпорядний вісник. – 2015. – № 10. – С. 24-30.

References

1. Tretyak, A.M. (2012). Ekolohiya zemlekorystuvannya: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya ta administruvannya [Ecology of land use: theoretical and methodological bases of formation and administration]. Grin D.S.,440.
2. Solov'yanenko, N. (2014). Naukovi zasady ratsional'noho vykorystannya zemel'nykh resursiv ta okhorona navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha na shlyakhu do yevropeys'koyi intehratsiyi [Scientific bases of sustainable use of land resources and environmental protection on the road to European integration]. Land Management Journal, 6, 38-42.
3. Land management and land protection. Available at: <http://land.gov.ua/icat/zemleustrii-ta-okhorona-zemel/>.
4. Shykula, M.K. ed. (1998). Vidtvorennya rodyuchosti gruntiv u gruntozakhysnomu zemlerobstvi [Reproduction of soil fertility in soil protecting farming]. Kyiv: PF «Oranta»,620.
5. Bulyhin, S.Yu. Burakov, V.I., Kotova, M.M., Novak, B.I., Achasov, A.B., Barvinskyy, A.V. (2004). Proektuvannya gruntozakhysnykh ta melioratyvnykh zakhodiv v ahrolandshaftakh [Design of soil protecting and reclamation activities in agricultural landscapes]. Kyiv, Ukraine: NAU, 114.
6. Sozinov, O.O. (2002). Agrosphere as socio-economic and natural phenomenon. Mathematical International Scientific and Practical Conference. Vinnitsa, 13-16.
7. Havrylyuk, V.B., Halyschuk,V.I., Striletskyy, O.V. (2010). Hrunty Khmel'nychchyny. Suchasnyy yakisnyy stan; zberezheniya, vidtvorennya ta polipshennya yikh rodyuchosti [Soils of Khmel'nychchyny . The current quality status; conservation, restoration and improvement of their fertility]. Kam'yanets'-Podil's'kyy, Ukraine, 164.
8. Environmental passport of Zhytomyr region. Available at: <http://www.menr.gov>.

- ua/protection/protection1/zhytomyrska
9. Krasnoluts'kyi, O.V., Shevchenko, O.V. (2015). Systema zakhodiv shchodo okhorony rodyuchosti gruntiv ta poperedzhennya yikh dehradatsiyi u Kyivs'kiy oblasti [The system measures for the protection of soil fertility and prevent their degradation in the Kiev region]. Land Management Journal, 10, 24-30.
-

Тихенко О.В.

**РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ: ПРО-
БЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РЕШЕНИЯ**

В статье описаны методические аспекты рационального использования сельскохозяйственных земель. Установлены

главные проблемы использования земель сельскохозяйственного назначения, приведены приоритетные направления обеспечения охраны и рационального использования земель.

Ключевые слова: охрана земель, сельскохозяйственные земли, деградация, восстановление плодородия почв.

Tykhenko O.

**RATIONAL USE FARMLAND : PROBLEMS
AND PROSPECTS OF SETTLEMENT**

The article described methodological principles of sustainable land use. Revealed problems in the use of agricultural land are the priority areas of software protection and rational use of land.

Keywords: rational use of land, soil fertility, conservation farming

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

УДК 551.4:556.5

ЗАПЛАВНО-РУСЛОВИЙ КОМПЛЕКС МАЛОЇ РІЧКИ : ОЦІНКА СТАНУ, ОПТИМІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ

Ковальчук І. П., доктор географічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
kovalchukip@ukr.net

Микитчин О. І., кандидат географічних наук, викладач
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Андрейчук Ю. М., Іванов Є. А., кандидати географічних наук, доценти
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті охарактеризовані методичні засади оцінювання геоекологічного стану заплавно-русового комплексу однієї з малих річок Українських Карпат. За даними тривалих досліджень (польових, картометричних, лабораторних та дистанційних) здійснено розчленування річища на однорідні за геоекологічним станом відтинки, виконана їх типізація за тенденціями розвитку несприятливих процесів.

Виявлено головні причини погіршення якісних характеристик стану заплавно-русового комплексу річки.

Ключові слова: мала річка, заплавно-русовий комплекс, антропогенне навантаження, деградація, ренатуралізація.

Актуальність проблеми.

Мала річка – водотік, інтегрований результат взаємного впливу клімату та складових елементів ландшафтів водозбору, де кожний ближче розташований до річки елемент має всезростаючий на неї вплив [8]. З цієї закономірності зрозуміло, що основною частиною водозбору, яка має визначальний вплив на річку, є її заплава і схили річкової долини, зокрема, їх

стан і характер процесів, що тут відбуваються. Досліджуючи проблему антропогенного впливу на заплавно-русовий комплекс, заплаву і русло слід розглядати як взаємопов'язані елементи, бо, за Є. В. Шанцером [20], будь-яка частина заплави колись була зайнята руслом, яке потім змістилося в бік під впливом бічної ерозії. З цих позицій вивчення стану заплавно-русових комплексів малих річок гір і передгір'їв є актуальним завданням.

Стан вивченості проблеми. Дослідженнями заплавно-руслевих комплексів займалися ґрунтознавці і геоботаніки (В. Р. Вільямс, Р. А. Еленевський, Г. В. Добровольський [4, 7]), геологи (Є. В. Шанцер [21]), гідрологи і геоморфологи (М. І. Маккавєєв, А. В. Чернов, Р. С. Чалов, З. Бабінські, І. П. Ковальчук, О. Г. Ободовський, Ю. С. Ющенко [11, 12 14–17, 19, 19, 23]), фізико-географи (Л. В. Злотіна, Е. В. Роднянська, В. В. Сурков [9]) та ін. [2, 6]. Значний обсяг робіт із вивчення заплавно-руслевих комплексів для різних руслознавчих цілей проведені О. С. Коноваленко, В. Г. Смирною, Л. В. Горшеніною, О. В. Кирилюк [5, 10, 13]. Питанням антропогенного навантаження на заплави та русла річок присвячено ряд фундаментальних праць (В. В. Купріянов, І. А. Шикломанов, В. І. Антроповський, Р. С. Чалов, Дж. Брайдж, Л. В. Лукашук, К. М. Беркович, Н. П. Матвєєв, І. П. Ковальчук [1, 3, 11, 12, 18, 22, 24, 25]). Ці проблеми найдетальніше розглянуті для великих і середніх річок. Оскільки малі річки найшвидше реагують на зміни станів заплавно-русового комплексу, вивчення цих питань є актуальним напрямом оцінювання геоекологічного стану річково-басейнової системи та її заплавно-русового комплексу.

Метою дослідження виступали аналіз та оцінка сучасного геоекологічного і морфодинамічного стану заплавно-русового комплексу малої річки Бережниця, правобережної притоки ріки Дністер.

Методика досліджень. Дослідження стану заплавно-русового комплексу річки Бережниця проводилося з використанням підходу, запропонованого Р. В. Хімком [18]. Він ґрунтується на аналізі параметрів та

показників стану і збереженості природних ландшафтів та біоценозів у річковій долині. Ці показники зручні для практичного ведення простого, пів-інструментального моніторингу стану річкових долин та рівня забруднення річок. За ними було одержано основну інформацію про стан заплавно-русового комплексу річки Бережниця та виявлено ряд геоекологічних проблем в її басейні.

Оцінювання стану річки включало три блоки операцій: I – оцінювання стану річища за спектром параметрів, II – оцінювання стану річки за параметрами заплави, III – оцінювання стану річки на основі інформації про стан заплавно-русового комплексу, отриманої шляхом опитування жителів і виявлення їх поглядів на глибину та спрямованість змін в річці за останні десятиліття.

При дослідженні річища вивчались такі дані, як швидкість течії, стан річища, його зарегульованість, засміченість і замуленість, якість річкової води, видове різноманіття гідробіонтів, стан берегів і прибережної смуги.

Наступним етапом оцінювання є визначення параметрів стану заплави, від якого, в основному, залежить стан малої річки. Непорушені ландшафти річкової долини мають у своєму складі добре розвинуті лучні екосистеми, які виступають ідеальним біотичним фільтром, що не допускає попадання забруднень у річкову систему. Але ці високопродуктивні лучні угруповання, пристосовані до підвищеного рівня вологості, легко руйнуються і практично не відновлюються у повному обсязі при осушуванні, інших видах антропогенного впливу на них. Трансформовані заплави не здатні уповільнювати надходження до русел поверхневого стоку, очища-

ти його. Зауважимо, що кількісний та якісний склад цього стоку визначається рівнем антропогенізації геосистем всього водозбору.

Деградація природних біоценозів заплави і ґрунтів берегів річок виступає чинником хімічного та органічного забруднення річки. Найхарактернішою її ознакою вважають переважання у басейново-річкових системах агрофітоценозів, які найчастіше представлені монокультурними угрупованнями зі слабкою кореневою системою, нездатною виконувати ґрунтозахисні функції. Бур'яни, що є складовими агрофітоценозів, також мають переважно слабку кореневу систему. За їх видовим різноманіттям та кількістю в рослинному покриві можна оцінити ступінь деградації природних біоценозів даної ділянки річкової долини. Розораність схилів і заплави річки є основною причиною надходження значної маси наносів у річище та попадання в русло органічних речовин.

При дослідженні заплавно-руслевих комплексів річкових долин головним завданням є оцінка стану, збереженості ландшафтів і біоценозів у річковій долині. З цією метою використано такі показники, як співвідношення ландшафтно-біоценотичних елементів заплави і терас, ступінь та характер трансформованості і деградованості природних ландшафтів річкової долини; здійснено опис заплави із зазначенням видового різноманіття рослинності, наявності чи відсутності прибережних захисних смуг та водоохоронних зон річки, відповідність їх стану нормам Водного кодексу України; визначено рівень засміченості прибережних захисних смуг та наявність проявів водної ерозії берегів.

Важливим параметром при оцінюванні ступеня порушення природного стану водойми є характер господарського використання річкової долини, наявність в ній урбаністичних об'єктів або об'єктів, що створюють прямий негативний вплив на річку та значно ускладнюють геоecологічну ситуацію в її долині. На функціонування суттєво впливає відбір води, який призводить до зменшення водності річок, а також скидання стічних вод, потрапляння в річку неочищених стоків від домогосподарств чи недоочищених стічних вод з очисних та каналізаційних споруд. Поряд з цим важливо відзначити доволі високий рівень розораності земель і рекреаційного навантаження, які негативно впливають на гідроекологічний стан річки і геоecологічний стан РБС.

Суттєвою для формування цілісного уявлення про стан заплавно-руслового комплексу є третя складова оцінки стану річки, а саме збір інформації у місцевих жителів про глибину і характер змін, що відбулися з річкою у порівнянні з тим станом, який пам'ятають старожили. Оскільки оцінювання стану ділянок русла відбувається за бальною шкалою, запропоновано ключ для визначення стану річки, за яким, власне і наводяться (у поєднанні з гідрохімічним аналізом води) рекомендації щодо заходів з оздоровлення річкового комплексу та здійснюється прогноз невідворотних змін, які можуть виникнути у результаті бездіяльності місцевого населення.

Досліджуваний водний об'єкт розділено на 12 досліджуваних ділянок (рис. 1, 2), межі яких визначено за комплексом ознак однорідності. Кожна з таких ділянок отримала свій паспорт і на основі сумарної кількості балів зроблено висновки щодо стану річки

та її заплавного комплексу. Виділення однотипних ділянок заплавно-руслового комплексу дає змогу оцінити стан кожної з них та на цій основі визначити найбільш проблемні відтинки річки, які потребують швидкого впровадження природоохоронних заходів.

Результати досліджень та їх обговорення.

На основі обстеження та оцінювання стану 12 ділянок русла складено картосхему стану річки Бережниця (рис. 2). З рисунка бачимо, що лише стан відтинка річки біля витоку можна оцінити як “відмінний”, адже саме у цій частині р. Бережниця є справжньою гірською карпатською річкою. Русло природне, має властиві гірським річкам елементи: мілини і плеса, меандри, ділянки з повільною течією чергуються з ділянками зі швидкою, в руслі зустрічаються перекати, інші природні руслові утворення. Вода чиста і прозора до дна (глибина до 1 м), слабо каламутна, без запаху і присмаку. У річищі присутнє велике різноманіття водної рослинності (без чіткого переважаючих одних видів над іншими). Іхтіофауна різноманітна, тут є улюблені місця рибалок. Береги природні, не зруйновані, ділянки з лісом складають понад 50 % площі заплави. Решта заплави вкрита луками, ріллі немає, є лише невеликі дачні ділянки, що займають незначну площу заплави. Прибережна захисна смуга у доброму стані. Водночас, на цій ділянці через русло річки проходить продуктопровід. У 2002 р. внаслідок незаконного відбору нафтопродуктів з трубопроводу у воду надійшла їх велика кількість, що призвело до екологічної катастрофи нижче за течією і, як наслідок, на

заплаві залишилися невеликі озера, забруднені нафтопродуктами.

Нижче за течією (від моста на трасі Болехів – Тянява до автомоста у м. Моршин) розташований другий відтінок. За оцінкою стан цієї ділянки річки визначено як “добрий”, проте тут активно розвиваються деградаційні процеси. На цій ділянці зменшується швидкість течії, вода має меншу прозорість, у річищі та у прибережній захисній смузі з’являються предмети неприродного походження та їх скупчення у вигляді сміттєзвалищ.

Різноманіття рослинного світу та іхтіофауни, у порівнянні з попереднім відтинком, суттєво зменшилося. Недотримуються межі та режим поведінки у водоохоронних смугах, на заплаві переважають урбанізовані території, присутні річки здійснюється відбір води для технічних потреб. Річка потребує уваги з боку громадськості. Зокрема, необхідно очистити прибережну захисну смугу від сміття. В межах м. Моршин річка сповільнює швидкість течії, окремі природні утворення русла і заплави змінені внаслідок діяльності людини, що робить неможливим уповільнення руху паводкової хвилі, тому під час паводків підтоплюються будинки, що споруджені на заплаві. Вода набуває болотного запаху, стає каламутною. Помітним також є заростання каналізованого русла. Зменшується видове різноманіття іхтіофауни. Береги незруйновані, але природної рослинності мало і вона деградує. На заплаві систематично випасається худоба, порушуються межі прибережної захисної смуги в межах міста.

Нижче від м. Моршин р. Бережниця приймає стоки з очисних споруд, що працюють не на повну потужність і через це викликають забруднення

річки. Внаслідок цього вода набуває неприємного запаху, який особливо відчутний поблизу річки, колір її темно-бурий. Русло на ділянці від Моршина до с. Довге зазнало змін і тепер є каналізованим, течія сповільненою, відбувається поступове заростання русла, присутнє незначне забруднення побутовим сміттям, на заплаві здійснюється постійний випас худоби. Інші параметри залишаються у природному стані і саме тому ця частина річки відноситься до ділянок, що перебувають у “добромu” стані. Далі, від с. Довгого до с. Лотатники, річка тече незаселеними територіями, тому на цій частині річки антропогенний вплив маловідчутний, хоча відбувається регулювання річкового стоку ставками. Природні біоценози деградовані, стан оцінено як “добрий”.

Між селами Лотатники та Олексичі річка тече по заболоченій місцевості. Швидкість течії є сповільненою, річище приурочене до природного каньйону глибиною 5–6 м. Тут водотік зарегульований ставком, а дно вистелено щільним мулом, вода слабопрозора, каламутна, без відчутного різкого запаху. У видовій структурі водяної рослинності можна нарахувати п’ять – сім видів, але із значним переважанням одних над іншими. Присутні нитчасті водорості, рибні ресурси річки представлені кількома видами (переважно молодими особинами). На берегах є окремі дерева і кущі, які зазнають впливу водного потоку, трав’яна рослинність значною мірою трансформована. Природні біоценози деградуєть (до 20 % складають бур’яни). Тут розташовані постійні місця відпочинку. Межі прибережної захисної смуги порушуються, вона, як і річище, засмічена побутовим сміттям. Окремі ділянки заплави розорані,

регулярно випасають худобу, по території прокладені дороги, проводиться забудова. У воду попадають стоки від підсобних господарств.

Чергова ділянка тестового оцінювання подібна на попередню. Відмінності полягають у відсутності зарегульованості стоку та в гіршому стані природних біоценозів. Обидві ці ділянки одержують “задовільну” оцінку свого стану. Тут необхідно впроваджувати термінові заходи для уповільнення руйнівних для річки та її екосистеми процесів, для оздоровлення річки.

Найгірший стан р. Бережниця виявлено в межах смт. Дашава, оскільки русло тут частково каналізоване, порушується режим прибережної захисної смуги, в її межах, як і в річищі зустрічається побутове сміття. Майже вся заплава забудована або розорана. Природні біоценози порушені, у річці практично не зустрічається риба, а водяна рослинність пригнічена. Присутні прояви ерозійних процесів. Також наявне скидання неочищених стоків, які попадають в річку повз очисні споруди. Стан річки оцінюється як “задовільний”, щоправда від “незадовільного” його відділяє один бал. Для призупинення деградації річки необхідно терміново застосовувати комплекс коротко- і довготермінових заходів для припинення цих явищ як у річищі, так і на заплаві.

Наступні дві ділянки дуже подібні між собою, тому будемо їх розглядати як одну. Ці ділянки простягаються від с. Йосиповичі до с. Бережниця. Їхній стан оцінено як “задовільний”, більша частина заплави вкрита зруйнованими чи деградованими агробіоценозами, тут здійснюється постійний випас худоби. Дуже бідна водяна рослинність. Межі і режим прибережної захисної смуги порушено.

Остання досліджувана ділянка простягається від с. Бережниця до місця впадіння Бережниці у р. Дністер. Вона також отримала оцінку “задовільно”, проте за кількісним параметром має гірший стан, ніж попередня, адже русло на цьому проміжку каналізоване, вода каламутна, брудна, непрозора, із сильним болотяним запахом, а річище зарегульоване ставками. Видове різноманіття рослинності бідне, річище заростає, майже відсутня риба у річці. Заплава вкрита суттєво порушеними агробіоценозами, які утворилися внаслідок постійного випасу худоби. У річку попадають стоки від приватних господарств.

Висновки.

На основі результатів проведеної оцінки можна констатувати, що стан досліджуваних ділянок заплавно-руслового комплексу р. Бережниця характеризується “відмінною”, “доброю” і “задовільною” якістю. “Незадовільний” і “катастрофічний” стан річки і заплави на сьогодні не виявлений, хоча близькою за визначеними параметрами до незадовільного стану є досліджувана ділянка річки в межах смт. Дашави. Найкраща ситуація склалася у витоках річки, бо тут мінімальний антропогенний вплив, збереглася природна рослинність. Вниз за течією простежуємо тенденцію до погіршення стану. Деяко нівелюють його вплив значні лісові масиви, тому на ділянках від с. Бая Лісовицька до с. Лотатники стан річки і заплави оцінено як “добрий”. Нижче зменшується роль лісу, збільшується сільськогосподарське освоєння та забудованість заплави.

Оскільки на нижньому відтинку р. Бережниця активно розвиваються де-

градаційні процеси, на середньому – негативні зміни і тільки досліджувана ділянка, що знаходиться поблизу витоку є в стані, близькому до оптимального, то слід запроваджувати комплекс диференційованих заходів із призупинення руйнівних для річки та її екосистеми процесів, а також оздоровлення річки та збереження й охорони її ресурсів. Першочерговими заходами повинні стати: розчистка русла та прибережної захисної смуги від наявного в них побутового та природного сміття; дотримання вимог поведінки у прибережній захисній смузі та встановлення її межі; закріплення еродованих берегів; обмеження відбору алювію з русла і берегів; облаштування місць водопою свійських тварин; краща очистка стічних вод на комунальних очисних спорудах м. Моршина і смт. Дашави, промислових стоків Дашавського виробничого управління підземного зберігання газу, заводу композиційних матеріалів, заводоуправління будівельних матеріалів шляхом їх реконструкції; зменшення можливостей попадання вод, забруднених токсичними відходами, від полігону токсичних відходів ВАТ “Шкіряник”, забезпечення належною охороною проходження нафтопроводів під руслом; зменшення зарегульованості стоку та інтенсивності сільськогосподарського використання заплавної землі.

Список використаних джерел

1. Антроповский В. И. Структура и динамика пойменно-руслowych комплексов рек / В. И. Антроповский, А. В. Изотов, О. А. Шелухина // Вестн. географ. факульт. РГПУ им. А. И. Герцена. – 2003. – Вып. 3. – С. 97–110.

2. Барышников Н. Б. Речные поймы (морфология и гидравлика) / Н. Б. Барышников. – Л.: Гидрометеиздат, 1978. – 152 с.
3. Беркович К. М. Реакция речных русел на их механические нарушения / К. М. Беркович // География и природные ресурсы. – 2001. – №1. – С. 25–31.
4. Вильямс В. Р. Собрание сочинений: в 12 т. Т. 6: Почвоведение. Земледелие с основами почвоведения / В. Р. Вильямс. – М.: Гос. изд-во сельхоз. лит-ры, 1951. – 576 с.
5. Горшеніна Л. В. Структура й динаміка заплавно-руслових комплексів річки Сірет / Л. В. Горшеніна, В. Г. Смирнова // Річкові долини: природа – ландшафти – людина. – Чернівці–Сосновець, 2007: Рута. – С. 220–229.
6. Денисюк Г. І. Антропогенні ландшафти річища та заплави Південного Бугу: монографія / Г. І. Денисюк, О. Д. Лаврик. – Вінниця: ПП “ТД Едельвейс і К”, 2012. – 210 с.
7. Еленевский Р. А. Вопросы изучения и освоения пойм / Р. А. Еленевский. – М.: Изд-во ВАСХНИЛ, 1936. – 100 с.
8. Збережи свою річку. Підсумки виконання проектів програми / [за ред. Г. Б. Марушевського]. – К.: Чорномор. прогр. Ветландс Інтернешнл, 2005. – 192 с.
9. Злотина Л. В. О влиянии прибрежной растительности на русловые процессы / Л. В. Злотина, К. М. Беркович // География и природные ресурсы. – 2012. – № 1. – С. 31–38.
10. Кирилюк С. М. Антропогенні зміни заплавно-руслових комплексів малих річкових басейнів Верхнього Пруту / С. М. Кирилюк, О. В. Кирилюк // Наук. вісн. Волин. націон. ун-ту ім. Л. Українки. Міжнарод. віднос. – Луцьк: Вежа, 2009. – № 4. – С. 231–237.
11. Ковальчук І. П. Еколого-геоморфологічні проблеми інтенсивно-меліорованих басейнів малих рік / І. П. Ковальчук, Ю. В. Зінько, Л. П. Холодько // Екологічні аспекти осушувальних меліорацій на Україні : тези доп. – К. : [б. в.], 1992. – С. 107–108.
12. Ковальчук І. П. Перспективні напрями досліджень річково-басейнових систем гірських країн / І. П. Ковальчук // Географія, екологія, туризм : теорія, методологія, практика. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21-23.05. 2015 р.). – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. – С. 29–31.
13. Коноваленко О. С. Підходи до вивчення русло-заплавного комплексу гірських річок верхнього басейну р. Тиса / О. С. Коноваленко. – Режим доступу: http://www.geo.univ.kiev.ua/files/conf_281006.htm
14. Маккавеев Н. И. Русло реки и эрозия в ее бассейне / Н. И. Маккавеев. – М., 1955. – 346 с.
15. Ободовський О. Г. Гідролого-екологічна оцінка руслових процесів (на прикладі річок України) / О. Г. Ободовський. – К.: Ніка-центр, 2001. – 274 с.
16. Ободовський О. Г. Гідроморфологічна оцінка якості річок басейну Верхньої Тиси / О. Г. Ободовський, О. Є. Ярошевич. – К.: Інтертехнодрук, 2006. – 70 с.
17. Руслові процеси річки Лімниця : [монографія] / О. Г. Ободовський [та ін.]; за ред. проф. О. Г. Ободовського. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 256 с.
18. Хімко Р. В. Малі річки – дослідження, охорона і відтворення / Р. В. Хімко, Р. В. Мережко, Р. В. Бабко. – К.: Інститут екології, 2003. – 380 с.
19. Чалов Р. С. Экологическое русловедение / Р. С. Чалов, К. М. Беркович, А. В. Чернов. – М.: ГЕОС, 2000. – 332 с.
20. Чернов А. В. Геоморфология пойм равнинных рек / А. В. Чернов. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 198 с.
21. Шанцер Е. В. Аллювий равнинных рек умеренного пояса и его значение для познания закономерностей строения и формирования аллювиальных свит / Е. В. Шанцер // Труды Геол. ин-та АН СССР. – 1951. – Вып. 135. геол. сер. (№ 55). – 274 с.
22. Шикломанов И. А. Антропогенные изменения водности рек / И. А. Шикломанов. – Л. : Гидрометеиздат, 1979. – 302 с.

23. Ющенко Ю. С. Геоідроморфологічні закономірності розвитку русел / Ю. С. Ющенко. – Чернівці : Рута; ЧНУ, 2005. – 319 с.
 24. Bridge J. Rivers and Floodplains – Forms, Processes and Sedimentary Record / J. Bridge. – Oxford : Blackwell Science Ltd, 2003. – 504 p.
 25. Zambezi River Basin: Atlas of the Changing Environment. Cambodia • Lao PDR • Thailand • Viet Nam.-2011. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.mrcmekong.org/assets/Publications/basin-reports/BDP-Atlas-Final-2011.pdf>
-
- ### References
1. *Antropovskii V. I.* Struktura i dinamika poimenno-ruslovykh kompleksov rek / V. I. Antropovskii, A. V. Izotov, O. A. Sheluhina // Vestn. geograf. fakult. RGPU im. A. I. Gercena. – 2003. – Vyp. 3. – S. 97–110. [Antropovsky V.I. Structure and dynamics of floodplain- channel systems of rivers / V.I. Antropovsky, A.V. Izotov, O.A. Shelukhina // Vestn. geograph. fakult. RGPU Herzen. – 2003 – Vol. 3. – P. 97-110].
 2. *Baryshnikov N. B.* Rechnye poimy (morfologiya i gidravlika) / N. B. Baryshnikov. – L.: Gidrometeoizdat, 1978. – 152 s. [Baryshnikov N.B. River floodplain (morphology and hydraulics) / N.B. Baryshnikov. – L.: Gidrometeoizdat, 1978. – 152 p.].
 3. *Berkovich K. M.* Reakciia rechnykh rusel na ih mehanicheskie narusheniia / K. M. Berkovich // Geografiia i prirodnye resursy. – 2001. – №1. – S. 25–31. [Berkovich K.M. Reaction riverbeds their mechanical disturbances / K. Berkovich // Geography and natural resources. – 2001. – №1. – S. 25-31].
 4. *Vil'jams V. R.* Sobranie sochinenij: v 12 t. T. 6: Pochvovedenie. Zemledelie s osnovami pochvovedeniia / V. R. Vil'jams. – M.: Gos. izd-vo sel'hoz. lit-ry, 1951.– 576 s. [Williams V.R. Complete Works.: 12 volumes. Volume 6: Soil science. Agriculture with the basics of soil science / V.R. Williams. – M.: State. Publishing House of agricultural literature, 1951.- 576 p.]
 5. *Horshenina L. V.* Struktura i dinamika zaplavno-ruslovykh kompleksiv richky Siret / L. V. Horshenina, V. H. Smyrnova // Richkovi dolyny: pryroda –landshafty – liudyna. – Chernivtsi–Sosnovets, 2007: Ruta. – S. 220–229. [Gorshenina L.V. structure and dynamics of riverbed-floodplain systems of Siret river / L.V. Gorshenina, V. Smirnov // River valleys: Nature -landscapes – people. – Chernivtsi-Sosnowiec, 2007: Ruth. – S. 220-229.]
 6. *Denysyk H. I.* Antropohenni landshafty richyscha ta zaplavy Pivdennoho Buhu: monohrafiia / H. I. Denysyk, O. D. Lavryk. – Vinnytsia: PP “TD Edel’veis i K”, 2012. – 210 s. [Denysyk G.I. Anthropogenic landscapes of riverbed and floodplain of Southern Bug: monograph / G.I. Denysyk, O.D. Lavrik. – Vinnitsa PE «TD Edelweiss and K», 2012. – 210 p.]
 7. *Elenevskii R. A.* Voprosy izucheniia i osvoeniia pojm / R. A. Elenevskii. – M.: Izd-vo VASHNIL, 1936. – 100 s. [Yelenevskii R.A. Questions of studying and developing of floodplains / R.A. Yelenevskii. – M.: Publishing House of the Academy of Agricultural Sciences, 1936. – 100 p.]
 8. Zberezhy svoiu richku. Pidsumky vykonania proektiv prohramy / [za red. H. B. Marushevs'koho]. – K.: Chornomor. prohr. Vetlands Interneshnl, 2005. – 192 s. [Save Your River. The results of the projects program / [ed. G.B. Marushevsky]. – K.: Chornomor. progr. Wetlands International, 2005. – 192 p.]
 9. *Zlotina L. V.* O vliianii pribrezhnoj rastitel'nosti na ruslovye processy / L. V. Zlotina, K. M. Berkovich // Geografija i prirodnye resursy. – 2012. – № 1. – S. 31–38. [Zlotina L.V. The influence of riparian vegetation on riverbed processes / L.V. Zlotina, K. Berkowicz // Geography and natural resources. – 2012. – № 1. – S. 31-38.]
 10. *Kyryliuk S. M.* Antropohenni zminy zaplavno-ruslovykh kompleksiv malykh richkovykh basiniv Verkhn'oho Prutu / S. M. Kyryliuk, O. V. Kyryliuk // Nauk. visn. Volyn. natsion. un-tu im. L. Ukrainky. Mizhnarod. vidnos. – Luts'k: Vezha, 2009. – № 4. – S. 231–237.

- [Kyrylyuk S.M. Anthropogenic change of riverbed-floodplain systems of small river basins of the Upper Prut / S.M. Kyrylyuk, A.V. Kyrylyuk // *Scien. Journ. Wolin. Nation. L. Ukrainy Univ. International relationships* – Luck: Tower, 2009. – № 4. – P. 231-237.]
11. Kovalchuk I. P. Ekologo-heomorfologichni problemy intensyvno-meliorovanykh basseiniv malykh rik / I. P. Kovalchuk, Yu. V. Zinko, L. P. Kholodko // *Ekologichni aspekty osushuvannykh melioratsii na Ukraini: tezy dop.* – K.: [b. v.], 1992. – S. 107–108. [Kovalchuk I.P. Ecological and geomorphological problems of intensely meliorated basins of small rivers / I.P. Kovalchuk Y.V. Zinko, L.P. Holodko // *Ecological aspects of drainage melioration in Ukraine: Theses.* – K. [w. pub.], 1992. – P. 107-108.]
 12. Kovalchuk I.P. Perspektyvni napriamy doslidzhen richkovo-basainovykh system hirs'kykh krain / I.P.Kovalchuk// *Heohrafiia, ekolohiia, turizm: teoriia, metodolohiia, praktyka. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (21-23.05. 2015 r.).* – Ternopil: SMP «Taip», 2015. – S. 29 – 31. [I.P. Kovalchuk Promising research directions of river-basin systems of the mountains / I.P.Kovalchuk // *geography, ecology, tourism: theory, methodology, practice. International scientific-practical conference (21-23.05. 2015).* – Ternopil: SMF «Taip», 2015. – P. 29 – 31.]
 13. Konovalenko O. S. Pidkhody do vyvchenia ruslo-zaplavnoho kompleksu hirs'kykh richok verkhnoho basainu r. Tysa / O. S. Konovalenko. – Rezhym dostupu: http://www.geo.univ.kiev.ua/files/conf_281006.htm [Konovalenko O.S. Approaches to the study of Tisas upper basin mountain rivers riverbed-floodplain complex / O.S. Konovalenko. – Access: http://www.geo.univ.kiev.ua/files/conf_281006.htm]
 14. Makkaveev N. I. Ruslo reki i eroziia v ee basseine / N. I. Makkaveev. – M., 1955. – 346 s. [Makkaveev N. I. Riverbed and erosion in the basin / N. I. Makkaveev. – M., 1955. – 346 p.]
 15. Obodovskyi O. H. Hidroloho-ekologichna otsinka ruslovykh protsesiv (na prykladi richok Ukrainy) / O. H. Obodovskyi. – K.: Nika-tsentr, 2001. – 274 s.
 16. Obodovskyi O. H. Hidromorfologichna otsinka yakosti richok basainu Verkhnoi Tysy / O. H. Obodovskyi, O. Ie. Yaroshevych. – K.: Intertekhnodruk, 2006. – 70 s. [Obodovskyi O.G. Hydrological and environmental assessment of riverbed processes (with the example of rivers of Ukraine) / O.G. Obodovskyi. – K.: Nika-center, 2001. – 274 p.]
 17. Ruslovi protsesy richky Limnytsia: [monohrafiia] / O. H. Obodovskyi [ta in.]; za red. prof. O. H. Obodovskoho. – K.: Nika-Tsentr, 2010. – 256 s. [River Limnytsia riverbed processes [monograph] / O.G. Obodovskyi [and others.] Ed. prof. O.G. Obodovski. – K.: Nika-Tsentr, 2010. – 256 p.]
 18. Khimko R. V. Mali richky – doslidzhennia, okhorona i vidtvorennia / R. V. Khimko, R. V. Merezhko, R. V. Babko. – K.: Instytut ekolohii, 2003. – 380 s. [Khimko R.V. Small rivers – research, protection and reproduction / R.V. Khimko, Merezhko R.V., R.V. Babko. – K.: Institute of Ecology, 2003. – 380 p.]
 19. Chalov R. S. Ekologicheskoe ruslovedeniye / R. S. Chalov, K. M. Berkovich, A.V. Chernov. – M.: HEOS, 2000. – 332 s [Chalov R.S. Ecological river morphology / R.S. Chalov, K. M. Berkowitz, A.V. Chernov. – M.: GEOS, 2000. – 332 p.]
 20. Chernov A. V. Heomorfolohiia poim ravninnykh rek / A. V. Chernov. – M.: Izd-vo MGU, 1983. – 198 s. [Chernov A.V. Lowland rivers floodplain geomorphology / A.V. Chernov. – Moscow: Moscow University Press, 1983. – 198 p.]
 21. Shantser E. V. Alluvii ravninnykh rek umerennoho poiasa i ego znachenie dlia poznaniia zakonomernosti stroeniia i formirovaniia alluvialnykh svit / E. V. Shantser // *Trudy Heol. in-ta AN SSSR.* – 1951. – Vyp. 135. heol. ser. (№ 55). – 274 s. [Schanzer E.V. Alluvium of the temperate zone rivers and its importance for understanding patterns of the structure and formation of alluvial suites / E.V. Schanzer // *Papers of Geol. Institute of the USSR Academy of Sciences.* – 1951. – Vol. 135. Geology. Ser. (Number 55). – 274p.]

22. Shyklomanov I. A. Antropohennye izmeneniia vodnosti rek / I. A. Shyklomanov. – L. : Hidrometeoizdat, 1979. – 302 s. [Shiklomanov I.A. Anthropogenic changes in water conductivity / I.A. Shiklomanov. – L.: Hydrometeo Publishing, 1979. – 302 p.]
23. Yushchenko Yu. S. Heohidromorfolohichni zakonomirnosti rozvytku rusel / Yu. S. Yushchenko. – Chernivtsi : Ruta; ChNU, 2005. – 319 [Yuschenko Y.S. Geo-hydro-morphological patterns of riverbed development / Y.S. Yuschenko – Chernivtsi: Ruta; Chernivtsi National University, 2005. – 319 p.]
24. Bridge J. Rivers and Floodplains – Forms, Processes and Sedimentary Record / J. Bridge. – Oxford : Blackwell Science Ltd, 2003. – 504 p.
25. Zambezi River Basin: Atlas of the Changing Environment. Cambodia • Lao PDR • Thailand • Viet Nam.-2011. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.mrcmekong.org/assets/Publications/basin-reports/BDP-Atlas-Final-2011.pdf>

**Ковальчук І.П., Микитчин О.І,
Андрейчук Ю.М., Іванов Е.А.
ПОЙМЕННО-РУСЛОВОЙ КОМПЛЕКС
МАЛОЙ РЕКИ: ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ,
ОПТИМИЗАЦИОННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ.**

В статье охарактеризована методика оценки геоэкологического состояния пойменно-руслового комплекса одной из малых рек Украинских Карпат. По данным длительных исследований (полевых, кар-

тометрических, лабораторных и дистанционных) осуществлено деление русла на однородные по геоэкологическому состоянию отрезки, выполнена их типизация. Выявлены основные причины ухудшения качественных характеристик состояния пойменно-руслового комплекса, предложены природоохранные мероприятия.

Ключевые слова: малая река, пойменно-русловой комплекс, антропогенная нагрузка, деградация, ренатурализация.

**Kovalchuk I.P., Mykytchyn O.I.,
Andreychuk Y.M., Ivanov E.A.
FLOODPLAIN-CHANNEL COMPLEX OF
SMALL RIVER: ASSESSMENT OF CURRENT
STATE, OPTIMIZATION MEASURES.**

The article describes main methodological principles of geoeological assessment of channel-floodplain complex condition of one of the small rivers in Ukrainian Carpathians. According to our long-term field, cartographic, laboratory and remote sensing research, division of river channel into homogeneous geoeological segments was made, as well as their standardization in accordance to the trends of unfavorable processes. Main reasons for deterioration of quality characteristics of channel-floodplain river complex were outlined, the role of natural and anthropogenic factors in deterioration of geoeological condition of the river and its floodplain complex was analyzed.

Key words: small river, floodplain-channel complex, human pressure, degradation, renaturalization.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОПТИМІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Бутенко Є.В., кандидат економічних наук, доцент,

Касянчук В.В., магістр

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: evg_cat@ukr.net

Розкриті особливості оптимізації та формування раціонального землекористування в державі. Вивчена проблема незбалансованості земельного фонду регіону. Запропонований спосіб оптимізації земельних угідь з метою досягнення екологічної рівноваги агроформувань Черкаської області за рахунок заходів по виведенню орних земель із інтенсивного сільськогосподарського обробітку.

Ключові слова: *земельні ресурси, еколого-економічна оптимізація, сталий розвиток, раціональне землекористування.*

Постановка проблеми.

Реформування земельних відносин в Україні здійснюється уже значний період часу. Пріоритетним завданням земельної реформи мало стати формування ринкових земельних відносин, які забезпечили б подальший ефективний перерозподіл земельних ресурсів на основі ринкової саморегуляції. Здійснення масштабних земельних перетворень на таких величезних територіях обумовило виникнення гострих проблем соціального, економічного і екологічного характеру. Належним чином не забезпечується раціональне використання та охорона земельних ресурсів, відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель.

Особливо загострилися питання раціонального використання і розширеного відтворення земельних ресурсів

як базису сталого розвитку України. Актуальною проблемою сьогодення є розв'язання цих питань відповідно до принципів сталого розвитку. Особливу увагу слід зосередити на здійсненні землекористування шляхом комплексного розв'язання проблем забезпечення раціонального використання землі, важливим аспектом якого є оптимізація землекористування.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Значна кількість праць вітчизняних вчених присвячена проблемам оптимізації використання земельних ресурсів та раціонального землекористування. Так, досліджували питання оптимізації структури землекористування А. В. Барвінський, В. М. Будзяк, Є. В. Бутенко, Й. М. Дорош, О. С. Дорош, О. П. Канащ, В. М. Кри-

вов, П. Ф. Кулинич, А. Г. Мартин, С. О. Осипчук, А. Я. Сохнич, А. М. Третьак та ін. Формуванню наукових засад еколого-економічної оптимізації сільськогосподарського землекористування були присвячені роботи Д. С. Добряка, М. А. Хвесика, В. М. Трегубчука, М. М. Федорова та ін.

Зокрема, Д. С. Добряк вивчав теоретичні засади сталого розвитку землекористування в сільському господарстві, пропонував систему заходів щодо охорони еродованих земель і підвищення родючості ґрунтів, оптимізації розораності завдяки вилученню з господарського обігу земель, розташованих на схилах крутістю понад 5°.

О. П. Канаш запропонував консервацію деградованих і малопродуктивних земель як одного з основних заходів оптимізації землекористування.

С. О. Осипчук і О. С. Дорош зазначали, що вирішення проблеми оптимізації землекористування полягає у вдосконаленні еколого-економічних критеріїв і методологічних підходів до встановлення цільового використання земель і визначенні на їх основі оптимізованої структури земельних угідь, в тому числі із застосуванням механізмів зонування земель.

В. М. Кривов досліджував проблеми оптимізації структури угідь у господарствах та удосконалення використання й охорони земель за умов формування нових агроформувань на засадах сталого розвитку землекористувань.

Водночас залишаються дискусійними питання, пов'язані з пошуком подальших шляхів оптимізації використання, відтворення та охорони земельних ресурсів, удосконалення розмірів землекористувань, організації їхніх територій, проектування природоохоронних заходів, струк-

туризації земельних угідь на основі концепції сталого розвитку тощо.

Мета статті – обґрунтування шляхів оптимізації сільськогосподарських землекористувань у Черкаській області відповідно до принципів сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу

Нераціональна система землекористування призвела до тяжких екологічних наслідків, а саме наявності таких проявів деградації земель як ерозія, техногенне забруднення, вторинне осолонцювання, підтоплення та зсуви ґрунтів.

Високий рівень розораності угідь, в тому числі на схилах, значне розширення посівів просапних культур та практично повне припинення виконання комплексу робіт по захисту ґрунтів, порушення системи обробітку ґрунту приводить до погіршення стану земель.

В умовах гострої екологічної кризи саме екологічна складова є пріоритетною. Екологічна ефективність характеризується можливістю зменшення наслідків інтенсивного антропогенного впливу і втручання в навколишнє середовище, створення умов для розширеного відтворення природних ресурсів. Україна відноситься до європейських держав з найвищою розораністю земель, яка досягає 53,8 % всього земельного фонду, у тому числі 77,8 % сільськогосподарських угідь. Для порівняння: розораність території США – 19,8 %, частка сільськогосподарських угідь – 45,6 % від території держави; розораність території Великобританії, Франції, ФРН – від 24,1 до 33,1 %, Росії – 7,8 %, Канади – 4,6 % [7]. Наукою і практикою доведено, що при

підвищенні сільськогосподарської освоєності й розораності земельних угідь істотно знижується екологічна стійкість ландшафтів [8].

Слід зазначити, що досягти екологічної та економічної оптимізації використання земельних ресурсів можливо шляхом землевпорядного проектування з дотриманням усіх необхідних для цього умов. Серед них головне місце посідає системний принцип, який орієнтований на гармонізацію двох складових (економічної та екологічної) механізму реалізації цілей системи використання земельних ресурсів, забезпечує оптимальне співвідношення між економічним зростанням та поліпшенням якісного стану земель.

Характерні риси земельно-ресурсного потенціалу Черкаської області визначаються її положенням в центральній лісостеповій частині країни по обидва берега середньої течії Дніпра та Південного Бугу. Черкаська область входить до числа регіонів України, яка складає основу аграрного потенціалу. Черкаський край є традиційно аграрним регіоном України з багатими чорноземами. Ґрунти області вважаються одними з найбільш родючих у країні, оскільки рівень врожайності вирощуваних культур перевищує досягнення інших областей. Однією з якісних переваг ґрунтів Черкащини є й те, що в кінці 60-х років минулого століття Черкащина стала ініціатором інтенсивної хімізації сільськогосподарського виробництва. Як наслідок, за два десятиріччя (1960-1980 рр.) в ґрунтах області збільшився вміст органічної речовини, що забезпечувало вирощування в області одних з найвищих в країні врожаїв сільськогосподарських культур. У 1991 р. використання органічних та мінеральних добрив знач-

но скоротилося, а вапнування було призупинено зовсім. Проте наявний потенціал родючості ґрунтів продовжує забезпечувати врожай без великої кількості застосування добрив. В цілому, природний потенціал земельних ресурсів Черкаської області можна охарактеризувати як один з найкращих в Україні [5]. Сільськогосподарські угіддя Черкаської області складають великий земельний потенціал для розвитку аграрного виробництва.

Сучасний стан використання земельних ресурсів Черкаської області не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму, і протягом років залишилась майже незмінною (табл. 1).

Земельний фонд Черкаської області складає 2091,6 тис. га. Значна частина земельної площі (69,3 % або 1450,8 тис. га) – це сільськогосподарські угіддя, у структурі яких 1271,3 тис. га припадає на рілля, перелоги – 9,0 тис. га, багаторічні насадження – 27,4 тис. га, сіножаті – 64,8 тис. га та пасовища – 78,3 тис. га .

Площа земель лісогосподарського призначення області становить 338,58 тис. га. Площа земель лісогосподарського призначення, що вкрита лісовою рослинністю складає 318,3 тис. га, тобто лісистість території становить 15,2 % від площі області (рис. 1).

Ступінь розораності території області складає 60,8 %, а сільськогосподарських угідь – 87,6 %. Така надмірна розораність території області погіршує екологічні умови й можливості саморегулювання агроландшафту, знижує активність ґрунтоутворюючих процесів і

1. Зміни земельного фонду Черкаської області за 2012-2014 рр.

Основні види угідь	2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	усього, тис. га	% до загальної площі	усього, тис. га	% до загальної площі	усього, тис. га	% до загальної площі
Загальна територія	2091,6	100	2091,6	100	2091,6	100
у тому числі:						
1. Сільськогосподарські угіддя	1450,80	69,36	1450,77	69,36	1450,8	69,36
2. Ліси і інші лісовкриті площі	338,70	16,19	338,57	16,19	338,58	16,19
3. Забудовані землі	84,20	4,03	84,45	4,04	84,42	4,04
4. Відкриті заболочені землі	30,50	1,46	30,44	1,46	30,45	1,46
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	15,50	0,74	15,46	0,74	15,46	0,74
6. Інші землі	171,90	8,22	171,91	8,22	171,88	8,22
Усього земель (суша)	1925,30	92,05	1925,32	92,05	1925,33	92,05
Території, що покриті поверхневими водами	166,30	7,95	166,28	7,95	166,27	7,95

природної родючості ґрунтів, посилює їх ерозію (рис. 2).

Оптимальне відношення дестабілізуючих чинників (рілля, сади) до стабілізуючих (природні кормові угіддя, ліси, лісосмуги), повинно бути менше одиниці. Це означає, що розораність території має становити для лісостепової зони України 40–45 % від загальної площі [4]. Також, не слід забувати про розораність сільськогосподарських угідь, де оптимальним показником є 50 %.

Основними причинами кризового екологічного стану земельних ресурсів в Черкаській області є: безгосподарське ставлення до землі, максимального залучення земель до обробітку, інтенсивні технології обробітку землі, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, недосконала

система внесення мінеральних добрив та невиконання комплексно-меліоративних, природоохоронних, протиерозійних та інших заходів.

Сучасна система землекористування має відповідати таким параметрам: включати комплекс ґрунтово-меліоративних заходів, спрямованих на розширене відтворення родючості ґрунту, будуватись на оптимальній структурі земельних угідь агропромислових формувань, враховувати прогресивні технології та гармонійно узгоджуватися в агроекосистемах. Світовий досвід свідчить, що підвищення ефективності сільського господарства можливе лише за умов інтенсивного використання високородючих ґрунтів і за рахунок зниження вкладень у малопродуктивні землі [10].

Оптимізація використання земельних ресурсів в більшій мірі означає зменшення площ орних зе-

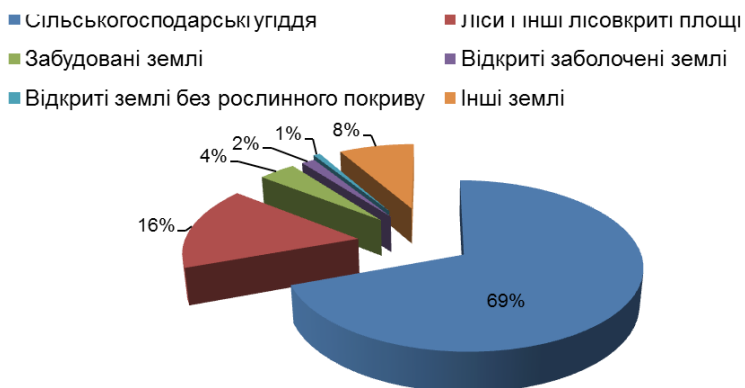

Рис. 1. Структура зеленого фонду Черкаської області

мель, з подальшим переведенням їх в екологістабілізуючі угіддя. Щоб забезпечити оптимальний показник розораності території, загальну площу землі в інтенсивному обробітку в Черкаській області слід зменшити на

330 тис. га (або 26 %) (табл. 2).

Тоді показник розораності буде в межах допустимого значення – 45 %. Подальше трансформування цих площ в природні кормові угіддя та під заліснення забезпечить покра-

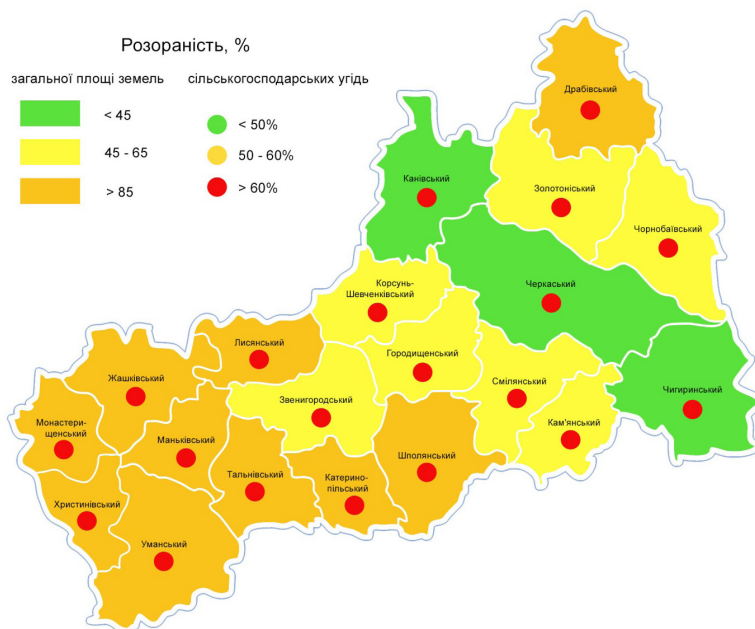

Рис. 2. Ступінь розораності території та сільськогосподарських угідь в розрізі адміністративних районів Черкаської області

2. Оптимізація площ сільськогосподарських угідь

Загальна площа земель	у тому числі		ступінь розораності, %	
	сільсько-господарські угіддя	рілля	загальної площі земель	сільсько-господарських угідь
тис. га				
існуючий стан				
2091,60	1450,80	1271,30	60,8	87,6
після впровадження пропонованих заходів				
2091,60	1450,80	941,30	45,0	64,9

щення екологічного стану земельних та природних ресурсів в цілому.

Проте, щоб почати процес оптимізації земельних ресурсів, достатньо буде забезпечити виведення з інтенсивного сільськогосподарського використання деградованих і малопродуктивних земель шляхом консервації – найбільш дієвим і реальним заходом для зменшення розвитку ерозійних процесів та інших видів деградації ґрунтів.

Як відомо, до малопродуктивних земель належать сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їхнє господарське використання за призначенням є економічно малоефективним.

В області нараховується 361,8 тис. га деградованих та 108,8 тис. га малопродуктивних земель. В 2014 році на території Черкаської області консервації земель не проводили. Потребують консервації 139,2 тис. га деградованих та малопродуктивних земель (табл. 3).

Напрями консервації (реабілітація і трансформація) деградованих і малопродуктивних ґрунтів можуть бути наступними: ґрунти легкого механічного складу – під заліснення; порушені землі з виходами порід, розмиті й сильнозмиті ґрунти – подальше за-

луження і використання під пасовища з нормованим випасом худоби; середньозмиті ґрунти на складних схилах крутизною понад 5° – залуження з використанням під сіножаті; деформовані ґрунти – під заліснення; засолені, середньо- і сильносолонцюваті ґрунти повертаються у природний стан природним шляхом; тимчасова консервація (реабілітація) шляхом залуження; солонці та солончаки – постійна консервація шляхом трансформації у пасовища; перезволожені та заболочені ґрунти природно ренатуралізуються (високе зволоження дає їм змогу швидко заростати природною флорою).

Після виведення 139,2 тис. га деградованих та малопродуктивних земель рівень розораності території становив би 54 %, що значно менше ніж показник в сучасному стані. Зниження розораності при оптимальному використанні сільськогосподарських земель сприятиме значному скороченню ерозійних процесів, стійкому підвищенню продуктивності агрофітоценозів і зростанню економічної окупності сільськогосподарських формувань з подальшим їх розвитком (табл. 4).

Однак на сучасному етапі використання земельних ресурсів значні площі деградованих та малопродук-

3. Наявність деградованих і малопродуктивних земель та їх консервація у 2014 р.

Деградовані та малопродуктивні землі	Площа на 2014 рік, тис. га	Проведено консервацію, тис. га	Потребують першочергової консервації, тис. га
Деградовані землі	361,8	-	95,8
Малопродуктивні землі	108,8	-	43,4
Усього	470,6	-	139,2

тивних орних земель, які необхідно вилучити з ріллі, залишаються в активному обробітку.

Проте Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру у Черкаській області підготувала проект «Регіональної програми розвитку земельних відносин у Черкаській області на 2014-2020 роки», що має на меті проведення робіт зі встановлення та зміни меж населених пунктів; з повторної грошової оцінки земель населених пунктів; з проведення грошової оцінки несільськогосподарських земель за межами населених пунктів; з інвентаризації несільськогосподарських земель в межах та за межами населених пунктів; з консервації деградованих та малопродуктивних земель.

Висновки.

Земельні ресурси залишаються одним із найважливіших видів ресурсів області. В сучасних умовах до інтенсивного сільськогосподарського

обробітку слід залучати продуктивні сільськогосподарські землі, третина має залишатися у природному стані, що забезпечить екологічну рівновагу у природі та сприятиме одержанню більших валових виходів продукції з одиниці площі.

Реалізація запропонованих заходів з оптимізації структури сільськогосподарського землекористування Черкаської області, а саме виведення площ деградованих і малопродуктивних ґрунтів з інтенсивного обробітку та подальша їх консервація, дозволить ефективно використовувати землі без значного негативного впливу на ґрунти і одночасно досягати заданого економічного ефекту. Тобто, щоб почати раціоналізацію використання земельних ресурсів, слід зменшити показник розораності території до оптимального значення (40%). Відповідно до запропонованого способу оптимізації земельних угідь та ріллі зокрема, необхідно вилучити близько 350 тис. га орних земель. Ефективним заходом з поліпшення екологічної ситуації

4. Оптимізація структури сільськогосподарських угідь

Загальна площа земель	У тому числі		Ступінь розораності, %	
	сільсько-господарські угіддя	рілля	загальної площі земель	сільсько-господарських угідь
тис. га				
Існуючий стан				
2091,60	1450,80	1271,30	60,8	87,6
після впровадження запропонованих заходів				
2091,60	1450,80	1132,10	54,1	78,0

регіону та часткового забезпечення оптимізації земельних ресурсів, було б забезпечення консервації малопродуктивних та деградованих земель. Так, в даному випадку, при консервації близько 140 тис. га земель, можна домогтися зменшення розораності території на 6% порівняно з попереднім показником. При подальшому виведенні ріллі на схилах понад 3° та проведенні заходів з заліснення, можна прийти до зниження як розораності території, так і розораності сільськогосподарських угідь, а в наслідку зменшення сільськогосподарської освоєності території.

Оптимізація ефективності використання земельних ресурсів вимагає науково-обґрунтованого підходу до земельних ресурсів. Тому спираючись на модернізовану кадастрову систему та ефективне управління земельними ресурсами шляхом урахування еколого-економічної складової їх оцінки, можна буде досягти суттєвого позитивного впливу на економіку регіону та держави вцілому.

Список літератури

1. Вірченко В. В. Методичні і методологічні підходи щодо вилучення малопродуктивних і деградованих земель з метою поліпшення екологічної ситуації / В. В. Вірченко // Вісник ХНАУ. – 2004. – № 1. – С. 277-279.
2. Бутенко Є. В. Еколого-економічні засади раціонального використання земель сільськогосподарських землекористувань (на прикладі Черкаської області): монографія / Є.В. Бутенко, Н.М. Бавровська – К.: МВЦ «Медінформ», 2012. – 408 с.
3. Зубець М. В. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / М. В. Зубець, В. П. Ситник, П. Т. Саблук, В. О. Круть, В. П. Буркат. – К.:

Логос, 2004. – 776 с.

4. Коритник В. М. Удосконалення економічного механізму ефективного використання земельних ресурсів / В. М. Коритник // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 87–88.
5. Осипчук С. О. Еколого-економічна модель сталого розвитку землекористування України на середньострокову перспективу / С. О. Осипчук // Землеустрій і кадастр. – 2005. – № 1. – С. 45-61.
6. Присяжнюк М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров. – К.: ННЦІАЕ, 2011. – 108 с.
7. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник / [за ред. П. Т. Саблука та ін.]. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – Вип. 6. – 764 с.
8. Созінова О. О. Еколого-агрохімічна паспортизація полів та земельних ділянок: Керівний нормативний документ / О. О. Созінова. – К.: Аграрна наука, 1996. – 24 с.
9. Сохнич А. Я. Ландшафтно-екологічні аспекти управління земельними ресурсами / А. Я. Сохнич, Л. М. Тібілова // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 27-28.

References

1. Virchenko, V. (2012). Metodichni I metodologichni pidhodu vulyghena maloproduktivnyh I degradovanyh zemel z metou polipshena ekologichnoy sutyacii [Methodical and methodological approaches to remove unproductive and degraded land to improve the environmental situation]. Visnuk HNAY, 277-279.
2. Butrnko, E., Bavrovskaya, N. (2011). Ekologo-ekonomichni zasady rachionalnogo vukorustana zemel silskogospodarskogo pryznachena (na prukladi Gerkaskoi oblasti) [Ecological and economic principles of sustainable use of agricultural land use (for example, Cherkasy region)]. monografia, MBC Medinform, 408.

3. Zubrech, M., Sutnuk, B., Sabluk, P., Krut, B., Burkat, B. (2004). Naukovi osnovu agropromuslovogo vurobnuctva v zoni Lisostepu. [Scientific bases of agricultural production in the area steppes of Ukraine] Logos, 776.
4. Korutnuk, B. (2006). Ydoskoalena ekonomichnogo mehanizmu efectuvnogo vukorustana zemelnuh resyrsiv [Improving economic mechanism of effective land use] Economica APC, 776.
5. Osupchuk, S. (2005) Ecologo-economichna model stalogo rozvutcy zemlecorustyvana Ukrainu na serednostrocvu perspektuvy. [Ecological and economic model of sustainable development of land Ukraine in the medium term] Zemleystriy i kadastr, 45-61.
6. Prusagruk, M., Zubeg, P., Sabluk, B. Mesel-Vesela, M., Fedorov M. (2011) Agrarnuy sector economici Ukraini (stan i perspektivu rozvutcu) [The agricultural sector of Ukraine (state and prospects)] NNCIAE, 108.
7. Sabluka, P. (2003). Agropromuslovui complex Ukrainu: stan, tendencii ta perspektivu rozvutky. [Agriculture of Ukraine: state, trends and prospects] Informacino-analitichnui zbirnik. IAE YAAN, 764 .
8. Sozinova, O. (1996) Ecologo-agrohimichna pasportuzacia poliv ta zemelnuh dilanoc: Kerivnui normativnui document. [Ecological and agrochemical passport fields and land: The governing regulatory document]. Agrarna nauka, 24
9. Sohnich, A., Tibilova, L. (2006) Landshaftno-ecologichni aspect upravlina zemelnuu resyrsamu. [Landscape and environmental aspects of land management] Economica APK, 27-28

Бутенко Е.В., Касянчук В.В.

ЭКОЛОГО – ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОПТИМИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕИСПОЛЬЗОВАНИЯ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Раскрыты особенности оптимизации и формирования рационального землепользования в государстве. Изучена проблема несбалансированности земельного фонда региона. Предложенный способ оптимизации земельных угодий с целью достижения экологического равновесия агроформирований Черкасской области за счет мер по выводу пахотных земель с интенсивного сельскохозяйственного возделывания.

Ключевые слова: земельные ресурсы, эколого-экономическая оптимизация, устойчивое развитие, рациональное землепользования.

Butenko E., Kasanchuk D.

ECOLOGICAL AND ECONOMIC IMPROVING OF AGRICULTURAL LAND USE ON REGIONAL LEVEL

Features to optimize land use in the state are the disclosed. The problem of imbalance in land resources of the region is studied. Way to optimize land to achieve ecological balance of agricultural enterprises in Cherkasy oblast is proposed.

Keywords: land resources, ecological and economic optimization, sustainable development, sustainable land use.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Колісник Г.М., кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: kgrisham@mail.ru

Сформовано науково-методичні засади трансформації сільськогосподарського землекористування. Визначено сутність понять «трансформація», «трансформація сільськогосподарського землекористування», «оцінка трансформації». Запропоновано структурно-логічну схему та класифікацію видів трансформації сільськогосподарського землекористування на основі сформованих понять і тверджень. Визначено передумови трансформації сільськогосподарського землекористування.

Ключові слова: сільськогосподарське землекористування, трансформаційні процеси, трансформація, реформування, оцінка, реструктуризація, земельна реформа.

Постановка проблеми.

Перехід України до ринкової економіки зумовив необхідність трансформації аграрних відносин. Планова економіка із державною формою власності на землю та засоби виробництва, яка була панівною в економіці країни, виявилась не здатною забезпечити нормальне функціонування сільськогосподарських землекористувань в умовах переходу до ринкових відносин.

У всіх сільськогосподарських підприємствах земля перебувала не у приватній власності, а у спільному користуванні. Усуспільнені були також засоби виробництва. Ці фактори, в решті решт, призвели до відчуження селянина від землі, що зумовило зниження мотивації, продуктивності праці, а в результаті – спад виробництва. Адже загальновідомо, що продуктом праці

може володіти і розпоряджатись лише той, кому належать засоби виробництва. Враховуючи той факт, що у сільському господарстві основним засобом виробництва є земля, а власником є держава то й результатом праці розпоряджалась держава, а не виробник [8].

Такі обставини і зумовили необхідність проведення земельної реформи, яка є невід'ємною частиною реформування економіки країни. В результаті реалізації реформи відбулась трансформація землекористування, шляхом формування нових агроформування ринкового типу на базі колишньої державних та колективних сільськогосподарських підприємств.

Недостатність науково-методичних розробок, щодо трансформації сільськогосподарського землекористування та необхідність оцінки структурних змін землекористування обумовлюють актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками дослідження щодо трансформаційних процесів економіки країни ведуться досить активно. Аналіз різних етапів трансформації аграрних відносин, створення умов для екологічно безпечного та економічно ефективного використання земель в Україні присвячено роботи таких науковців, як О. О. Беляєв, Д. С. Добряк, А. Г. Мартин, Л. Я. Новаковський, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, О. В. Сотула, А. М. Третяк, В. М. Трегобчук, М. М. Федоров та інших. Попри це залишається широке коло дискусійних питань, зокрема щодо науково-методичних засад реформування земельних відносин та формування сталого сільськогосподарського землекористування, визначення співвідношення між державним та ринковим методами регулювання земельних відносин, формуванням науково-методичних засад оцінки трансформації сільськогосподарського землекористування.

Мета статті – сформулювати окремі науково-методичні засади трансформації сільськогосподарського землекористування.

Результати дослідження.

Будь-які перетворення потребують економічного, науково-методичного та правового забезпечення. При формуванні сільськогосподарського землекористування на засадах сталого розвитку необхідно оцінювати ризики пов'язані із трансформацією землекористування, впливом процесів лібералізації та глобалізації в економіці. Ці положення відображають необхідність оцінки трансформаційних процесів у сільськогосподарському землекористуванні, як невід'ємної частини економічного розвитку країни.

Розвиток суспільних відносин постійно потребує змін, які виражаються у здійсненні реформ, трансформацій. Часто ці терміни вживаються, як рівнозначні, що свідчить про хибне уявлення про процеси здійснюваних і запланованих змін. Попри те, що вони доповнюють один одного та мають притаманні динамічні особливості [5].

Від розв'язання питання власності на землю залежать розвиток економіки країни та соціальне благополуччя суспільства. Питання вирішення форми власності на землю поставало неодноразово й розв'язувалося неоднозначно протягом історичного розвитку суспільства [2].

Як зазначали вчені-академіки О. О. Никонов, Л. Я. Новаковський, П. М. Перший, П. Т. Саблук, В. М. Трегобчук, земельні відносини є основою аграрних і соціально-економічних відносин у цілому. Вони торкаються передусім економічних інтересів селянина, мотивації його праці та продуктивності, а в кінцевому результаті – ефективності суспільного виробництва [2].

Формування науково-методичних засад щодо трансформації сільськогосподарського землекористування потребує обґрунтування таких понять, як «землекористування», «трансформація», «реформа» «трансформація сільськогосподарського землекористування», «оцінка трансформації».

Поняття «землекористування» в науковій літературі застосовується в багатьох значеннях, основними з яких є система користування землею, регламентована законодавством для різних категорій земель, власників землі й землекористувачів та територія, земельний масив, що перебуває у власності або в користуванні. В переважній більшості його

застосовують для характеристики земель певного землевласника або землекористувача, категорій чи площі земель [4], тобто у першому варіанті «землекористування» означає процес використання земель у встановленому порядку, а у другому територія, яка перебуває у користуванні.

Реформа (лат. *reform* – перетворюю, змінюю) являє собою перетворення існуючої економічної системи та її структурних елементів (організаційно-економічних відносин, відносин власності, продуктивних сил, господарських механізмів) у державі, що здійснюється законодавчим шляхом. Реформування здійснюють для запровадження ефективнішої системи управління соціально-економічними відносинами в країні, що здійснюється шляхом поєднання економічної ефективності, соціального забезпечення та екологічної безпеки, яке включає програму поетапних дій для реалізації зазначених цілей. Основним завданням будь-якої реформи є зміцнення та оновлення державних засад, що не завжди гарантує поліпшення рівня життя населення, скорочення державних витрат і збільшення доходів [5].

Реформування держави передбачає формування нового інституційного середовища, для забезпечення основної мети реформування шляхом реалізації плану дій. Вдалим прикладом, який безпосередньо пов'язаний із земельними відносинами в умовах ринкових відносин є приписи «Вашингтонського консенсусу», що включають набір з десяти рекомендацій для переходу країн планово-розподільчої економіки до ринкової, а саме захист права власності, приватизація, зниження оподаткування, лібералізація зовнішньої торгівлі. Основна мета цих приписів спрямована

на посилення ролі ринку та зниження впливу держави на економіку [6].

Основною метою земельної реформи було формування ефективного власника землі на засадах сталого розвитку. Реформування здійснювалось державою через запровадження інститутів приватної власності, платності землекористування, оцінки земель, землеустрою та інших.

У результаті формування приватної власності на землю в Україні відбувся перерозподіл земель за категоріями землевласників і землекористувачів. Основними землекористувачами стали новостворені сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства, громадяни для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Проте найбільше земель сільськогосподарського призначення зосереджено у великих сільськогосподарських підприємствах, які є основними гравцями на ринку сільськогосподарської продукції та послуг, і по суті є правонаступниками колгоспів і радгоспів із найманими працівниками. При цьому основна частина найманих працівників є власниками земельних часток (паїв), які є неліквідним активом.

Дослідження процесів розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні свідчить про те, що оренда земель стала одним із основних способів реалізації землевласниками своїх прав на землю. Зокрема, власники земельних часток (паїв) скоріше стали «заручниками» свої наділів через відсутність повноцінного ринку, в тому числі сільськогосподарських земель, низької орендної плати, несправедливого розподілу засобів виробництва, а в результаті неможливості самостійно господарювати на землі. Разом з тим, на основі оренд-

них відносин сформувалось більшість сільськогосподарських землекористувачів ринкового типу.

Реструктуризація (англ. restructuring) – це перебудова структури (лат. Structura – порядок розташування, будова) чого-небудь. Вона передбачає проведення глибоких якісних та сутнісних структурних змін на різних рівнях та увсєї економічній системі з метою поліпшення її функціонування. Головною ознакою реструктуризації виділяють перебудову економіки, яка включає істотні прогресивні зміни у натурально-речовій та вартісній структурах суспільного продукту. Докорінної реструктуризації потребує економіка, неспроможна увійти до соціально орієнтованого ринку [5].

Насамперед реструктуризація передбачає зміну та внутрішню перебудову економіки для поліпшення її функціонування. Разом з тим, вона не передбачає зміну типу соціально-економічної системи, форм власності тощо.

Трансформація (лат. Transformatio – зміна, перетворення) – процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що характеризується відмиранням попередніх елементів, ознак, властивостей і появою нових [7]. В результаті трансформації відбувається зміна одних типів і форм власності й формування інших.

В різних країнах трансформації економічної системи здійснюється різними темпами, що зумовлено низкою загальних і специфічних причин, еволюційних (поступальних) змін на об'єктивній методологічній основі протікання соціально-економічних явищ і процесів, революційних перетворень на суб'єктивних засадах або поєднанням еволюційно-революційних методів.

Досліджуючи трансформацію, науковець О. О. Беляєв виділяє чотири основних етапи [1], а саме: перший етап – безпосередньої трансформації; другий – інтерформації (нестійкий і невизначений стан, співіснування між формами); третій – інтоформації (період становлення нової стійкості та форми; четвертий – посттрансформаційного стану (період, коли нова система охоплює всі ланки відтворного процесу, стає цілісною і стійкою відповідно до мети трансформації). Загалом таку етапність можна виділити й при трансформації сільськогосподарського землекористування, але при цьому ми пропонується розглядати четвертий етап як настання рівноважного стану, а п'ятий як пост трансформаційний, який впливає із необхідності постійного удосконалення та переходу до стало-го землекористування.

Наведені етапи можна простежити у трансформації сільськогосподарського землекористування в Україні. До першого можна віднести демонополізацію землі та засобів виробництва, під час якої порушувалася рівновага системи землекористувань колгоспів і радгоспів; другий характеризується розпаюванням і передачею земель у приватну власність, формуванням сільськогосподарських землекористувань, заснованих на приватній формі власності, проте більшість земель все ще перебували в користуванні правонаступників КСП; на третьому етапі основними землекористувачами були сільськогосподарські підприємства, фермерські та особисті селянські господарства, що базувалися на різних формах власності з ринковими механізмами регулювання й функціонування; у четвертому етапі землекористування сформоване від-

повідно до мети реформування; п'ятий, посттрансформаційний період, у якому землекористування сформоване на засадах сталого розвитку.

Виділяють трансформації, які здійснюються еволюційними та революційними методами. Так, еволюційними можна вважати поєднання продуктивних сил і техніко-економічних відносин, яке завершується науково-технічною революцією. Революційні перетворення в межах технологічного способу виробництва є базисом для перебудови юридичної власності, трансформації відносин економічної власності, господарського механізму, передусім пошуку оптимального співвідношення між державним регулюванням і ринковими важелями самоуправління економіки, системи продуктивних сил і техніко-економічного способу виробництва, а також для змін в соціальній, політичній і національній сферах, що передбачає становлення нової економічної системи і нової структури економіки. В інші періоди докорінні зміни цих елементів соціально-економічної системи здійснювати недоцільно, що дає підстави для висновку про відсутність різких меж між трансформаціями, що здійснюються еволюційним і революційним методами [7]. Характерна особливість, яка розрізняє трансформації еволюційними та революційними методами є те, що еволюційні трансформації відбуваються насамперед через необхідність зміни, яка вже самостійно назріла в економічній системі. Натомість революційні трансформації характеризуються зміною системи із зовні, тобто зумовлені впливом зовнішніх об'єктивних факторів, наприклад необхідністю зміни типу соціально-економічної системи.

Не можна повністю погодитись із твердженням Новаковської І.О., що зе-

мельна реформа в Україні проходить в еволюційному режимі і кожний якісно новий трансформаційний етап потребує державного регулювання [3], адже враховуючи те, що курс на формування ринкової економіки не був результатом науково-технічного прогресу чи метою планової економіки, то з цієї точки розу трансформація економіки, в тому числі земельних відносин, має революційних характер. Сама ж трансформація землекористування, перехід до агроформувань ринкового типу, є довгостроковою, враховуючи тривалість реформування та створення проміжного інституту сільськогосподарських підприємств створених на базі колишніх колгоспів і радгоспів. Разом з тим, держава має забезпечувати гарантії прав власності, економічної рівності, справедливості ринкового середовища так би мовити «скеровувати у правильне русло» ринок, а не регулювати його.

Під економічною трансформацією, як запевняє Сотула О. В., слід розуміти безперервний процес видозмін, серед яких розрізняють разові, дискретні та систематичні. Трансформація у вузькому сенсі (разові та дискретні зміни) – перехідний період (перехідна економіка, трансформаційна економіка «у вузькому розумінні») – обмежений в часі процес, який визначається поворотними подіями в суспільстві, полягає в переході від одного рівноважного стану до іншого. Тоді як трансформація в широкому сенсі (систематичні зміни) - це не обмежений в часі постійний процес перетворень системи, її елементів, зв'язків і відносин між ними[6]. Вцілому ми погоджуємось з таким формулюванням поняття, проте, на нашу думку, трансформація й є переходом від одного рівноважного стану до іншого, тобто, коли в системі сформування новий рівноважний стан

то трансформацію можна вважати завершеною. Разом з тим, формування рівноважного стану зумовить потрубу у нових змінах, що і зумовлює безперервність трансформаційних процесів та необхідність її класифікації за факторами, що зумовлюють перетворення. А перехідний період, як говорить автор про трансформацію у вузькому сенсі, на наш погляд, процес формування перехідних інститутів направлених на пом'якшення переходу до нового ладу, як приклад, можна навести формування сільськогосподарських підприємств на базі колишніх колгоспів і не є разовою чи дискретною трансформацією, а скоріше може бути етапом трансформації.

В основі земельних відносин лежить категорія власності на землю. Враховуючи це, переважна більшість економістів підтримують думку про тісний взаємозв'язок зміни і розвитку земельних відносин та суспільно-економічними формаціями, які історично розрізняють первіснообщинні, рабовласницькі, феодалні, капіталістичні, соціалістичні, постсоціалістичні земельні відносини, які характеризуються своїми особливостями. Всі вони відомі до постсоціалістичних із літературних джерел. Як наголошує М. М. Федоров до основних характеристик трансформації відносяться напрями приватизації, визначення частки кожного члена колективу у спільній (колективній) власності земельного фонду, розвиток багатокладної економіки на основі поєднання переваг колективної організації праці і приватної власності на землю та інші засоби виробництва, особистого інтересу в підвищенні продуктивності сільськогосподарської праці [8]. Тобто основою земельних перетворень є перехід від старої економічної системи до нової заснованої на приватній власності.

Трансформація сільськогосподарського землекористування є складовою трансформації економіки країни, яка має свої передумови та особливості, що за пріоритетом займає одне із провідних місць у реформуванні економіки країни.

До основних передумов трансформації землекористування можна віднести зміну типу соціально-економічних відносин, зміну форми власності на землю та незадовільний стан навколишнього середовища, що характеризують загальні економічні відносини. Разом з тим, основою трансформації є впровадження різних форм власності. Аналіз понять і тлумачень «трансформація», «землекористування», «реформа» та похідних понять свідчить про необхідність пошуку оптимального визначення поняття трансформації сільськогосподарського землекористування.

На основі вивчення та оцінки літературних джерел із реформування земельних відносин у країнах колишнього Радянського союзу та зарубіжжя, а також врахування власного досвіду реформування нами запропонована схема трансформації сільськогосподарського землекористування в Україні (див. рис.1). Таке вираження, на наш погляд, виражає процес трансформації сільськогосподарського землекористування і вказує на її особливості, та результати.

Разом з тим, одним з важливих завдань земельної політики є оцінка трансформації сільськогосподарського землекористування, що є основою для подальшого реформування та удосконалення земельної політики на засадах сталого розвитку.

На основі дослідження, нами запропоновано визначення поняття трансформація сільськогосподарського землекористування – це процес перетворення землекористування теперішньої соціально-економічної сис-

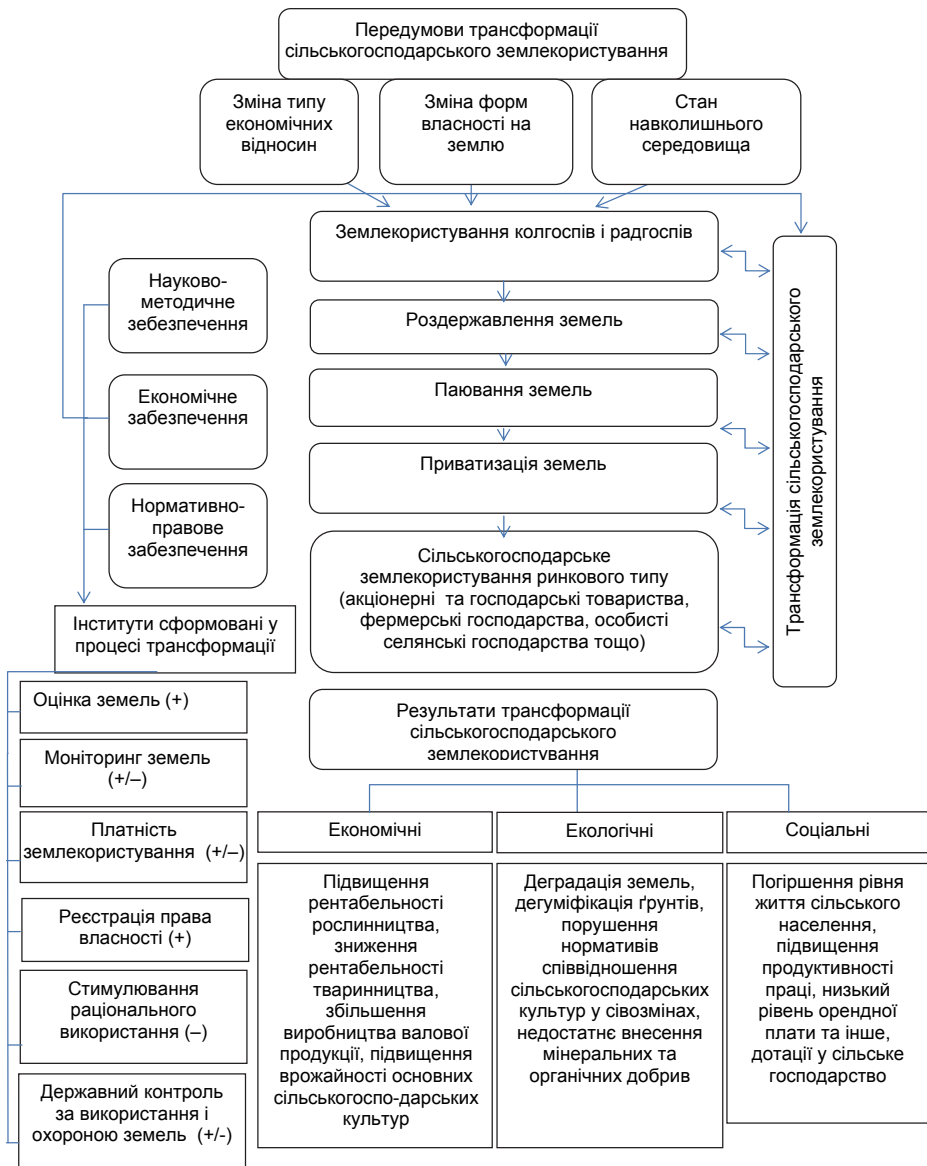

Рис.1.Схема трансформації сільськогосподарського землекористування

теми в землекористування нової, що характеризується зміною попередніх ознак та властивостей землекористування новими. Так сільськогосподарське землекористування ринкового типу заснована на приватній власності на

землю та засоби виробництва, характеризується самостійним ведення сільськогосподарського виробництва.

Виходячи з поняття трансформації сільськогосподарського землекористування рекомендується здійснювати кла-

сифікацію видів трансформації землекористування: за результатом – ефективна, помірно ефективна та неефективна; за тривалістю – короткострокова, середньострокова та довгострокова; за способом впливу зовнішніх і внутрішніх факторів – еволюційна, революційна; за змістом передумов – економічні, соціальні, екологічні, політичні, військові.

Еколого-економічна оцінка трансформації сільськогосподарського землекористування – це оцінка зміни якісних і кількісних характеристик сільськогосподарського землекористування в результаті його трансформації.

Висновки:

Трансформація економіки є невід’ємною частиною розвитку суспільних відносин, яка проходить під впливом різних факторів, а саме: необхідності зміни або удосконалення існуючої системи, рівня розвитку соціально-економічних відносин та продуктивних сил, революційних перетворення, стану навколишнього середовища. Необхідність зміни економічної системи в Україні була зумовлена зміною соціально-економічних відносин.

Перхід до ринкової економіки зумовив необхідність реформування усіх сфер суспільного розвитку, в тому числі земельних відносин. Земельна реформа в Україні стала початком трансформаційних процесів у сільськогосподарському землекористуванні.

Трансформацію сільськогосподарського землекористування складно вважати завершеною, проте формування землекористувань ринкового типу є ознакою створення земельних відносин у ринкових умовах.

У дослідженні автор прийшов до висновку, що трансформація сільськогосподарського землекористування –

це процес перетворення землекористування теперішньої соціально-економічної системи в землекористування нової, що характеризується зміною попередніх ознак та властивостей землекористування новими.

Список використаної літератури

1. *Беляєв О. О. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії* / О. О. Беляєв, А. С. Бебело, О. М. Комяков. – К. : КНЕУ, 2003. – 190 с.
2. *Добряк Д. С. Еколого-економічні засади реформування в ринкових умовах* / Д. С. Добряк, Д. І. Бабміндра. – К. : Урожай, 2006. – 334 с
3. *Новаковська І.О. Еколого-економічні засади трансформації сільськогосподарського землекористування в ринкових умовах: Автореферат* : 08.00.06 / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН. – К., – 2009. – с. 21.
4. *Новаковський Л. Я. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування* / Л.Я Новаковський, А.М. Олещенко. – К.: Урожай, 2010. – 267 с.
5. *Петриченко О. А. Економічні реформи, реструктуризації, трансформації: інституціональна компліментарність* / О.А. Петриченко // Агроінком. – 2013. - № 4-6. – С. 73–81.
6. *Сотула О. В., Перехідні і трансформаційні процеси в економіці України* / О.В. Сотула // Збірник науково-технічних праць Черкаського національного університету ім.Богдана Хмельницького. – 2009. – № 153. – С.14–21.
7. *Словник іншомовних слів та термінологічних словосполучень* / [Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сюта, Т.В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
8. *Федоров М. М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві: Автореферат* : 08.08.01 / Інститут аграрної економіки Української академії аграрних наук. – К., – 1998. – 41 с.

References

1. Belyaev, O.O., Bebelo, O.M., Komyakov, O.M. (2003). Derzhavna i perehidna ekonomika: mekhanizm vzayemodiyi [State and transition economy: interaction mechanism]. Kyiv, Ukraine: KNEU, 190.
2. Dobryak, D.S., Babmindra, D.I. (2006). Ekolo-ho – ekonomichni zasady reformuvannya v rynkovykh vidnosynakh [Ecological and economic principles of reforming in market conditions]. Kyiv, Ukraine: Harvest, 334.
3. Novakovska, I.O. (2009). Ekolo-ho – ekonomichni zasady transformatsiyi silskohospodarskoho zemlekorystuvannya v rynkovykh vidnosynakh [Ecological and economic principles of transformation of agricultural land use in market conditions]. Council for Studying Productive Forces of Ukraine, Ukraine Academy of Science. Kyiv, – 21 s.
4. Novakovski, L.Ya., Oleschenko, A.M. (2010). Sotsialno – ekonomichni problem suchasnoho zemlekorystuvannya [Social and economic problems of modern land use]. Kyiv, Ukraine: Harvest, 267.
5. Petrychenko, O.A. (2013). Ekonomichni reformy, restrukturyzatsiyi, transformatsiyi: instytutsionalna komplementarnist [Economic reform of restructuring, transformation: institutional complementarity]. Ahroinkom, 4-6, 73–81.
6. Sotula, O.V. (2009). Perekhidni i transformatsiyini protsesy v ekinomitsi Ukrayiny [Transitional and transformation processes in the economy of Ukraine]. Collection of scientific works of Cherkasy National University named after Bohdan Bohdan Khmelnytsky, 153, 14–21.
7. Pustovit, O.I., Skopnenko, H.M., Syuta, T.V., (2000). Slovyk inshomovnykh sliv ta terminilohichnykh slovospoluchen [Dictionary of foreign words and expressions terminology]. Kyiv, Ukraine: Trust, 1018.
8. Fedorov, M.M. (1998). Ekonomichni problemy zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi [Economic problems of land rela-

tions in agriculture]. Institute of Agricultural Economics, Ukraine Academy of Agrarian Sciences. Kyiv, - 41 s.

* * *

Колиснык Г.Н.

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ТРАНСФОРМАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ**

Сформированы научно-методические основы трансформации сельскохозяйственного землепользования. Определено значения понятия «трансформация», «трансформация сельскохозяйственного землепользования», «оценка трансформации». Предложено структурно-смысловую схему и классификацию трансформации сельскохозяйственного землепользования на основании сформированных понятий и определений. Определено предпосылки трансформации сельскохозяйственного землепользования.

Ключевые слова: сельскохозяйственное землепользование, трансформационные процессы, трансформация, оценка, реструктуризация, земельная реформа.

* * *

Kolysnyk G.

**SCIENTIFIC-METHODICAL BASES OF
TRANSFORMATION OF AGRICULTURE LAND
USE**

In this article formed scientific and methodological foundations for the transformation of agricultural land use. The essences of the concepts of «transformation», «transformation of agricultural land», «estimate transformation.» A structural and logical scheme and transformation of agricultural land use classification based on the prevailing notions and assertions. Preconditions transformation of agricultural land use.

Keywords: land use, transformation processes, transformation, valuation, restructuring, land reform.

ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕГРАДОВАНИХ І МАЛОПРОДУКТИВНИХ ЗЕМЕЛЬ У СИСТЕМІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ

Рафальська Л.П., кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Заячківська Б.Б., аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: Rafalska_L@ukr.net

В Україні площа еродованих земель займає 31% території держави, а в південних областях більше 45%, де лісистість складає 2-5%. Однією з незамінних лісоекономічних порід для заліснення в екстремальних умовах півдня України є дуб пухнастий. Наведені технологія вирощування посадкового матеріалу, підготовки ґрунту, оптимальні схеми зміщування порід, розміщення посадкових місць і склад культур з участю дуба пухнастого

Ключові слова: дуб пухнастий, технологія вирощування садивного матеріалу, підготовка ґрунту, схеми зміщування порід, розміщення посадкових місць, склад культур

Актуальність.

Здійснення землеустрою передбачає ґрунтові, геоботанічні та інші обстеження земель, завдяки яким отримують інформацію про якісний стан земель і виявляють малопродуктивні та деградовані землі, які підлягають обмеженню у використанні або консервації. Господарське використання таких земель за призначенням є економічно неефективним, а тому їх доцільно заліснювати. Для півдня України однією з головних порід для їх заліснення є дуб пухнастий (*Quercus Pubescens* Willd) завдяки високій посухостійкості, стійкості до впливу комах та хвороб, утворенні підстилки об'ємом 8-26 т/га, яка здатна регулювати поверхневий стік, а, відповідно, і запобігати ерозії ґрунту. Природне відновлення його в

жорстких умовах росту (типи D0; D1) є ненадійним через нестачу вологи та інтенсивне розростання трав'яної рослинності. Тому основним способом заліснення названих площ є створення штучних насаджень [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам деградації земель, їх впливу на довкілля, консервації та створенню екологічно стійких агроландшафтів присвячені наукові праці Д.І. Бамбідри, Д.С. Добряка, О.П. Канаша, В.М. Кривова та інших. Одним із засобів консервації деградованих і малопродуктивних земель є їх заліснення.

Питаннями заліснення території півдня України займався Г.С. Іванов [2, 3]. За його довідковими матеріалами введення супутних порід в 5-метрові міжряддя культур дуба пухнастого не

дало позитивних результатів. За дослідженнями І.М. Маяцького і М.О. Яковенка [5] для дуба пухнастого сприятливіші умови створюються в чистих культурах. Є.І. Єнькова та інші [1] вважають, що при створенні насаджень дуба пухнастого доцільно вводити в культури клен татарський і розміщувати дуб в одному чистому ряду, або двома наближеними рядами. А.Ф. Паладійчук [7] рекомендує створювати культури дуба пухнастого з участю груші лісової, клена татарського і польового, скумпії і смородини золотистої. На думку І.Б. Остапенко [6] при створенні культур з дубом пухнастим доцільно деревні породи змішувати ланками.

Разом з тим, багато аспектів цієї проблеми ще досліджуються, є дискусійними і потребують подальшого наукового обґрунтування стосовно технології заліснення деградованих і малопродуктивних земель.

Мета дослідження. Метою дослідження є вирішення питання трансформації деградованих і малопродуктивних земель шляхом заліснення.

Результати дослідження та їх обговорення.

В проектах землеустрою повинні бути відображені конкретні пропозиції щодо параметрів лісових насаджень в агроландшафтах та нормативних показниках оптимального заліснення. На рівнинах оптимальним залісненням території вважають 25-30%, а в гірських районах – 35-50%, хоч зрозуміло, що лісистість також диференційована і за природно-сільськогосподарськими провінціями. Лісистість півдня України дуже низька (2-5%) і тому потрібно її підвищувати за рахунок виявлених деградованих і малопродуктивних земель.

Дуб пухнастий завдяки невибагливості до умов зростання розповсюджений в посушливих районах на півдні України та Молдови. Природні насадження його займають вододіли, плато, схили південних і західних експозицій. Він є типовим ксерофітом, відрізняється водоутримуючою здатністю і розвиває компакту глибоку кореневу систему. Саме інтенсивне розвинення кореневої системи в глибину і висока водоутримуюча здатність дозволяє дубу пухнастому витримувати екстремальні умови півдня. Порівняно з дубом звичайним і дубом скельним дуб пухнастий поступається їм енергією росту і продуктивністю, проте набагато стійкіший до засухи. Усихання його поросльових дерев навіть 3 і 4-ї генерацій на півдні України у найпосушливіший період не спостерігалось.

Без ніяких ознак зниження біологічної стійкості зустрічаються насінневі дерева дуба пухнастого в 160-річному (Ниспоренська ЛМС) і порослеві в 165-річному віці (Гирбовецький лісгосп). Він мало пошкоджується ентомошкідниками і хворобами. Таким чином, культури дуба пухнастого можна створювати в екстремальних умовах, де вони відрізняються довговічністю і високою меліоративною ефективністю.

Дуб пухнастий утворює велику кількість підстилки. Органічний опад дуба розкладається більше ніж за 2 роки, а тому деревостан упродовж всього року покритий суцільним шаром підстилки товщиною 3-5 см. Підстилка в дубових насадженнях має найбільшу вологомісткість порівняно з іншими деревами і здатна утримувати воду в 2-4 і навіть в 6 разів більше власної ваги. В той же час вона добре пропускає надлишко-

ву вологу (швидкість просмоктування може досягти 0,5 см/сек.). Лісова підстилка зменшує прогрівання ґрунту і фізичне випаровування з верхніх горизонтів, а при її розкладанні поживні речовини надходять у ґрунт, покращуючи його властивості.

Культури його доцільно створювати на суцільно підготовленому ґрунті. Щоб більше накопичити вологи в ґрунті підготовку його потрібно проводити за системою чорного пару. Якщо дозволяють умови, оранку проводять на глибину 45-50 см. На схилах підготовку ґрунту проводять в залежності від їх крутизни. При крутизні 8°, в тому випадку, коли немає небезпеки прояву ерозійних процесів, підготовку ґрунту можна проводити суцільно. На схилах, крутизною 8-15°, можна прокладати смуги впоперек схилу. Ширина смуг має бути в межах 1,2-1,5 м. Відстань між центрами смуг доцільно приймати 2,0-2,5 м. Щоб уникнути ерозійних процесів на схилах від 15 до 25-30° належить проводити прокладку терас по горизонталях з оберненим ухилом. Після влаштування терас їх необхідно переорати на глибину 25-27 см і більше. Для прискорення змикання крон в культурах тераси доцільно розмішувати якомога ближче одна до одної. Звичайно, відстань між терасами приймається від 2 до 4 метрів. На схилах, крутизною більше 25-35°, де за технікою безпеки небезпечно застосовувати механізми, вручну влаштовують площадки довжиною 1,5-2,0 м і шириною 0,5 м. Відстань між площадками в ряду 1,5 м, а між рядами 2,0-2,5 м. Площадки розмішують упоперек схилу в шаховому порядку. При підготовці ґрунту смугами сіянці деревних рослин розмішують по центру смуги. При

влаштуванні терас сіянці дуба треба розмішувати на врізній її частині, а чагарник – на насипній. На площадці висаджують 3-4 сіянці.

В перші роки росту, при посіві жолудів на постійне місце, корені його сходів проникають на значно більшу глибину, ніж при садінні сіянців. Тому при створенні культур з участю дуба пухнастого перевагу треба віддавати посіву жолудів на постійне місце. Оскільки урожай жолудів у дуба пухнастого буває не часто, їх необхідно використовувати раціонально. Після збору жолудів дуба пухнастого до осені їх зберігають за технологією, розробленою для дуба звичайного. Одним із способів раціонального використання жолудів є вирощування посадкового матеріалу в розсаднику упродовж 1-3 років. Для цього після рясного врожаю восени або навесні треба жолуді висіяти в розсадник. При осінньому посіві жолудів на глибину 7 см схожість вища, ніж при посіві їх на глибину 5 см. При весняному посіві схожість вища і сіянці досягають більших розмірів, якщо жолуді висівати на глибину 5 см. Краща норма висіву жолудів – 75-100 штук на погонний метр. Після появи перших чотирьох листочків потрібно провести підрізку коренів сіянців на глибині 10-12 см. Наступної весни викопують усі сіянці, відбирають кращі за розмірами для садіння в культури, а дрібні – висаджують тієї ж весни в розсаднику для дорошування. При цьому у 2-річних саджанців буде сформована компактна коренева система, яка полегшить садіння цих саджанців на постійне місце і збільшить їх підживлюваність в культурах.

Створення культур з розміщенням посадкових місць рядами має переваги перед садінням площадками, бо це

дозволяє механізувати роботи, пов'язані зі створенням культур, а головне, при цьому формуються відносно рівні стовбури дерев і крона розвивається рівномірно в усіх напрямках. Дуб пухнастий відрізняється повільним ростом. Для забезпечення змикання гілок у віці 10-12 років потрібно ряди розміщувати на відстані 2,5 м один від одного. В рядах відстань між сіянцями приймається 0,5-0,7 м. Якщо ж розмістити ряди в культурах через 5 м, то змикання гілок не спостерігається навіть у 23 роки, тобто в цьому випадку площа використовується нерационально.

Досвід показав, що кращими підгонними породами для дуба пухнастого є клен татарський, кизил, глід, свидина. При господарській необхідності можна вводити в культури дуба пухнастого бірючину, розміщуючи її в суміжних з ним рядах. Аличу в культури дуба пухнастого можна вводити в умовах з достатньою кількістю вологи в ґрунті, інакше це не дасть позитивних результатів.

Початкова частка дуба пухнастого в культурах має бути в межах 50-60%. Тому в культурах з участю дуба пухнастого можуть бути прийнятні такі схеми змішування: 1 ряд дуба пухнастого, 1 ряд підгонної породи або чагарника; 1 ряд дуба пухнастого, 1 ряд клена татарського в чергуванні зі свидиною, кизилом або глодом по три посадкових місця; в ряду дуб пухнастий висаджується ланками по 3-5 посадкових місць з кленом татарським. М.С. Улановський рекомендує створювати культури дуба пухнастого по деревно-чагарниковому типу, застосовуючи в підлісок скумпію, кизил і клекачку [5].

Механізований догляд за ґрунтом в міжряддях доцільно проводити впродовж 5 років за схемою 5-4-3-2-1. Ручний догляд за ґрунтом

в межах захисної смуги саджанців треба проводити до змикання гілок в рядах, яке настає через 3-4 роки після створення культур. В перший рік розпушування ґрунту і видалення трав'яної рослинності в межах захисної смуги рекомендується проводити 3 рази за вегетаційний період. В кожний наступний рік зменшується по одному догляду за рахунок осінніх і літніх прополок. За цей час коренева система дуба досягає глибини 2-3 м, що робить його біологічно стійким при задернінні ґрунту в екстремальних умовах півдня України.

Заліснення вкраплених деградованих і малопродуктивних угідь впливає на рівень вирощування сільськогосподарських культур. Для прикладу, позитивний вплив захисних лісонасаджень поширюється на відстань, що дорівнює 25-30 висотам дерев, а 1 га лісосмуги заввишки 10 м захищає 25-30 га полів [4].

Висновки і перспективи

Під заліснення доцільно відводити ті деградовані й малопродуктивні землі, які виділені у групу консервації – трансформації з необоротним переведенням їх в інші угіддя.

Найприйнятнішою породою для заліснення деградованих і малопродуктивних земель півдня України є дуб пухнастий з такими підгонними породами як клен татарський, кизил, глід, свидина, бірючина.

Для приживлюваності сіянців дуба пухнастого потрібно дотримуватись рекомендованої технології вирощування посадкового матеріалу в розсаднику з подальшим створенням культур.

Висока еродованість земель України потребує досліджень питання трансформації деградованих і малопродук-

дуктивних земель шляхом заліснення також в інших регіонах, які відрізняються типом лісорослинних умов.

Список використаних джерел:

1. Еньков Е. И. Улучшение дубрав европейской части РСФСР лесокультурными методами / Е. И. Еньков // О мерах по улучшению состояния дубрав в европейской части РСФСР: науч.-техн. совещания, авг. 1973 г. : тезисы докл. – Пушкино, 1972. – С. 38-48.
2. Иванов Г. С. Исследование состояния и роста лесных культур / Г. С. Иванов // Сб. работ по лесн. хоз-ву Молдавии. - Кишинев, 1970. – Вып. 4. – С. 38-48.
3. Иванов Г. С. Справочный материал по Гырбовецкому лесному массиву: [Рукопись из архивов Молд. лесн. опыт. ст.] / Иванов Г. С. – Бендеры, 1979. – 54 с.
4. Кривов В. М. Екологічно-безпечні землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів / Кривов В. М. – К.: Урожай, 2006. – 304 с.
5. Маяцкий И. Н. Рост дуба разных видов в сухой дубраве / И. Н. Маяцкий, Н. А. Яковенко / Сельск. хоз-во Молдавии. – 1980. - № 9. – С. 59-60.
6. Остапенко И. Б. Эколого-эдафические особенности дубрав с дубом пухнастым (Молдавия, Крым, Кавказ): автореф. дис. ... канд. с.-х. наук. – Х., 1988 / УкрНИИЛХА. – 22 с.
7. Паладийчук А. Ф. Эффективность и технология выращивания защитных лесонасаждений в Молдавии / Паладийчук А. Ф. – Кишинев: Штиинца, 1986. – 108 с.
8. Пилипенко О. І. Системи захисту ґрунтів від ерозії / Пилипенко О. І., Юхновський В. Ю., Ведмідь М. М. – К.: Златояр, 2004. – 488 с.
9. Рафальська Л. П. Природне відновлення дуба пухнастого (*Quercus Pubescens* Willd) в гірнецевих дібровах / Л. П. Рафальська, Г. О. Порицький / Аграр. наука і освіта. – 2004. – Т. 5. - № 1-2. – С. 71-74.

10. Улановский М. С. Лесоводственные свойства типов леса Молдавии и их значение для восстановления и охранения лесов / М. С. Улановский // : Экологические основы охраны и воспроизводства лесных ресурсов Молдавии : респ. науч.-практ. конф., 10-11 авг. 1989 г. : тезисы докл. – Кишинев, 1989. – С. 19-21.

Referenses

1. Enkov, E. I. (1972). Uluchshenie dubrav evropeyskoy chasti RSFSR lesokulturnymi metodami [Improving the oak forests of the RSFSR European part by silvicultural methods]. Tez. dokl. nauch.-tehn. soveschaniya «O merah po uluchsheniyu sostoyaniya dubrav v evropeyskoy chasti RSFSR». Pushkino, 1972, 38-48.
2. Ivanov, G. S. (1970). Issledovanie sostoyaniya i rosta lesnyih kultur [Studying of forest cultures state and growth]. Sb. rabot po lesn. hoz-vu Moldavii, 4, 38-48.
3. Ivanov, G. S. (1979). Spravochniy material po Gyrbovetskomu lesnomu massivu [Background material on Garbovetskomu woodland]. Rukopis iz arhivov Mold. lesn. opyt. st. Benderyi, 54.
4. Kryvov, V. M. (2006). Ekologichno-bezpechi zemlekorystuvannia Lisostepu Ukrainy. Problema okhorony hruntiv [Environmentally-safe of Ukrainian forest-steppe land use. The problem of soil protection]. Kyiv: Urozhai, 304.
5. Mayatskiy, I. N., Yakovenko, N. A. (1980). Rost duba raznyih vidov v suhoi dubrave [The growth of different oak types in the oak forests]. Selsk. hoz-vo Moldavii, 9, 59-60.
6. Ostapenko, I. B. (1988). Ekologo-edaficheskie osobennosti dubrav s dubom puhnastym (Moldaviya, Krym, Kavkaz) [Ecological and edaphic features of oak with Pubescent oak (Moldova, Crimea, the Caucasus)]. Harkov, 22.
7. Paladiychuk, A. F. (1986). Effektivnost i tehnologiya vyiraschivaniya zaschitnyih lesonasazhdeniy v Modlavii [Efficiency and technology of cultivation protective forests in Moldova]. Kishinev: Shtiintsa, 108.

8. Pylypenko O. I., Yukhnovskyi, V. Iu., Pylypenko, O. I., Vedmid, M. M. (2004). Systemy zakhystu hruntiv vid erozii [Systems to protect the soil from erosion]. Kyiv: Zlatoiar, 488.
9. Rafalska, L. P., Porytskyi, H. O. (2004). Pryrodne vidnovlennia duba pukhnastoho (*Quercus Rubescens* Willd) v hyrnetsevykh dibrovakh [Natural recovery of Pubescent oak (*Quercus Pubescens* Willd) in Girnet-sevy oak forests]. Ahrar. nauka i osvita., 5 (1-2), 71-74.
10. Ulanovskiy M. S. (1989). Lesovodstvennyie svoystva tipov lesa Moldavii i ih znachenie dlya vosstanovleniya i ohraneniya lesov [Silvicultural characteristics of Moldavian forest types and their importance for the recovery and protection of forests]. Tez. resp. nauch.-prakt. konf. «Ekologicheskie osnovy ohranyi i vosproizvodstva lesnyih resursov Moldavii». Kishinev, 19-21.

**Рафальская Л.П., Заячковская Б.Б.
К ВОПРОСУ ТРАНСФОРМАЦИИ ДЕ-
ГРАДИРОВАННЫХ И МА-ЛОПРОДУКТИВ-
НЫХ ЗЕМЕЛЬ В СИСТЕМЕ ЗЕМЛЕУСТРОЙ-
СТВА**

В Украине площадь эродированных земель составляет 31% территории государства, а в южных областях - более 45%, где облесение достигает 2-5%. Одной из незаменимых лесомелиоративных пород для залесения названных земель в экстре-

мальных условиях Степи Украины является дуб пушистый. Приведены технология выращивания его посадочного материала, подготовки почвы, оптимальные схемы смешения пород, размещения посадочных мест и состав культур с участием дуба пушистого

Ключевые слова: дуб пушистый, технология выращивания посадочного материала, подготовка почвы, схемы смешивания пород, размещения посадочных мест, состав культур

**Rafalska L, Zayachkivska B.
ABOUT PROBLEM OF
TRANSFORMATION DEGRADED AND
FEW-PRODUCTIVE LANDS IN LAND
MANAGEMENT SYSTEM**

The total area of eroded areas is 31% of Ukrainian territory and exceeds 45% in the Southern part of the state where percentage of forest lands averages just 2-5%. One of the essential agroforestry species for afforestation in extreme conditions of south Ukraine are Pubescent oak. Technology of planting stock cultivating, tillage, optimization of patterns of wood species compounding, seeded placement and culture schemes with participation of Pubescent oak are described.

Keywords: Pubescent oak, cultivation technology of planting material, soil preparation, circuit mixing of species, placement of planting seats, the composition of crops

РИНОК ЗЕМЕЛЬ ТА ЙОГО ІНФРСТРУКТУРА

УДК 339.13:347.214.2:63 (477)

УДОСКОНАЛЕННЯ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Мартин А.Г., доктор економічних наук, доцент

Аврамчук Б.О., аспірант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: agmartyn@gmail.com

*Запропоновано деякі інституціональні дії та зміни, які є необхідними
для стимулювання впровадження та успішного функціонування ринку
сільськогосподарської нерухомості.*

Ключові слова: земельний кадастр, нерухоме майно, агропродовольча сфера,
земельна ділянка, ринок сільськогосподарської нерухомості.

Постановка проблеми.

За роки незалежності в Україні відбулася масштабна земельна реформа, яка привнесла приватну власність в сферу земельних відносин, але в той же час зупинила функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення шляхом впровадження мораторію на купівлю-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення [2].

Відсутність єдиної класифікації нерухомості сільськогосподарського призначення, а також низка правових та законодавчих аспектів, є на даний час головними перешкодами на шляху створення прозорого ринку сіль-

ськогосподарської нерухомості, який включає не тільки земельні ділянки, але й будівлі та споруди, які безпосередньо чи ні використовуються у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблема функціонування ринку сільськогосподарських земель та сільськогосподарської нерухомості на разі є надзвичайно актуальною. Ряд вчених досліджували можливості вдосконалення ринку земель, такі як Даниленко А.С., Мартин А.Г., Єрмаков О.Ю., Кулинич П.Ф.

Також Добряк Д.С., Третяк А.М. вивчали питання щодо нормативно-правового забезпечення ринку сільськогосподарських земель

Метою статті є запропонування конструктивних дій щодо вдосконалення функціонування ринку сільськогосподарської нерухомості шляхом створення Класифікатора нерухомого майна сільськогосподарської нерухомості та внесення змін до інформаційних файлів Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття сільськогосподарської нерухомості. Згідно із Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. № 1952-IV нерухомим майном, тобто нерухомістю, вважається земельна ділянка, а також об'єкти розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення. Також в Україні встановлено відповідно Зміни № 1 до Державних будівельних норм ДБН В.2.2-15-2005 «Будинки і споруди. Будинки одноквартирні» поняття споруди (приміщення, будинок) сільськогосподарського призначення – це окремо розміщені, прибудовані або вбудовані приміщення призначені для реалізації сільськогосподарській діяльності сім'ї (мешканців будинку) на присадибній ділянці. Слід, однак, зазначити, що хоча і будівля вважається сільськогосподарською, але присадибна ділянка відноситься до земель для будівництва та обслуговування житлового будинку, а не земель сільськогосподарського призначення. Тобто, на ділянках, не призначених для сільського господарства ведеться сільськогосподарська діяльність. Те

ж вказано і в ДБН 360-92** «Планування і забудова міських і сільських поселень», що господарські будівлі для утримання худоби, інших тварин і птиці допускаються в селищах міського типу, а також у міських районах садибного житлового будівництва, де згідно з нормативно-правовими актами органів місцевого самоврядування та державного нагляду дозволено їх утримання, що фактично дозволяє ведення тваринництва на ділянках для будівництва і обслуговування житлового будинку.

Однак, є також і землі сільськогосподарського призначення, на яких допускається будівництво господарських споруд, наприклад, земельні ділянки для садівництва - ділянка землі визначеного законом розміру, яка надається (надана) громадянам для садівництва і використовується для закладання багаторічних плодових насаджень, вирощування сільськогосподарських культур, а також для зведення необхідних садових будинків, господарських споруд тощо.

Отже, однозначного визначення сільськогосподарської нерухомості в українському законодавстві не зазначено, тому потрібно опиратися на світовий досвід регулювання ринку нерухомості сільськогосподарського призначення.

Формування поняття нерухомість сільськогосподарського призначення варто починати з чіткого розуміння категорій, які відносяться під дане поняття. Сюди можна віднести терміни, що згадані в Наказі «Про затвердження порядку прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, прибудов до них, громадських будинків та буди-

вель і споруд сільськогосподарського призначення I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт, і проведення технічного обстеження їх будівельних конструкцій та інженерних мереж» від 19.03.2013 р. № 95, а саме:

- господарські (присадибні) будівлі - допоміжні (нежитлові) приміщення, до яких належать сараї, хліви, гаражі, літні кухні, майстерні, вбиральні, погребі, навіси, котельні, бойлерні, трансформаторні підстанції тощо;

- господарські (присадибні) споруди - земельні поліпшення, що не належать до будівель та приміщень, призначені для виконання спеціальних технічних функцій, до яких належать колодязі, вигрібні ями, огорожі, ворота, хвіртки, замощення тощо;

Садові та дачні будинки, які хоч і знаходяться, зазвичай, на землях сільськогосподарського призначення, за Державним класифікатором будівель та споруд відносяться до житлових будівель, тому не повинні вважатися сільськогосподарськими об'єктами.

На даному етапі, виникає дві очевидні проблеми: 1) чи варто об'єднувати поняття сільськогосподарської нерухомості із поняттям землі сільськогосподарського призначення? 2) якщо варто, то яким чином потрібно вирішувати розміщення споруд сільськогосподарського призначення на землях, що не призначені для сільськогосподарського виробництва?

Міжнародне видання Farlex Financial Dictionary дає визначення поняттю сільськогосподарське нерухоме майно – це будь-який об'єкт нерухомості, що дозволяє та призначений для ведення сільськогосподарської діяльності. Наприклад, дозво-

ляється створювати ферму або займатись тваринництвом тільки на нерухомості сільськогосподарського призначення [10]. Це визначення мало б допомогти вирішити проблеми, що виникли, тобто вважати будь-який об'єкт, що використовується в сільськогосподарських цілях, нерухомістю сільськогосподарського призначення, але друга частина визначення змушує констатувати, що тут має місце неперекладність понять. Тобто, під поняттям «будь-який об'єкт» Farlex Financial Dictionary розуміє об'єкт на землях сільськогосподарського призначення.

Отже, на даному етапі можна запропонувати наступне визначення: нерухоме майно сільськогосподарського призначення – це земельна ділянка сільськогосподарського призначення, а також об'єкти для ведення сільськогосподарської діяльності, що розташовані на даній земельній ділянці або на земельних ділянках інших категорій, окрім житлових споруд.

Дане визначення має на увазі, що об'єкти, розташовані на землях несільськогосподарського призначення, але використовуються для ведення сільськогосподарства, визнаються сільськогосподарською нерухомістю, так само як і будь-які споруди на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, окрім садових та дачних будинків на землях для садівництва. Що на даний час може також створювати низку подальших проблем.

Класифікація земель та нерухомості сільськогосподарського призначення. Після визначення поняття нерухомого сільськогосподарського майна виникає інша проблема. Успішне функціонування ринку сільськогосподарського майна в Україні було б унеможливлене у зв'язку

з відсутністю єдиної класифікації об'єктів нерухомості сільськогосподарського призначення, тому така класифікація повинна бути запропонована. В Україні діє окремо Класифікатор видів цільового призначення земель, затверджений Наказом Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 р. № 548, та Державний класифікатор будівель та споруд ДК 018 - 2000, затверджений Наказом Державного комітету України по стандартизації, метроло-

гії та сертифікації від 17.08.2000 р. № 507, в яких незалежно один від одного класифікуються об'єкти сільськогосподарського призначення. Для створення уніфікованої класифікації нерухомого майна сільськогосподарського призначення потрібно проаналізувати інформацію з існуючих класифікаторів та на її основі запропонувати нову, інтегровану, що базується на вже відомих даних.

Щодо класифікації сільськогосподарських об'єктів, без врахування

1. Класифікація будівель та споруд сільськогосподарського призначення.

Код ДК БС ¹		Класифікація будівель та споруд сільськогосподарського призначення
1		БУДІВЛІ
	1230	Торговельні будівлі
		1230.2 Криті ринки, павільйони та зали для ярмарків
	1252	Резервуари, силоси та склади
		1252.3 Силоси для зерна
		1252.8 Склади універсальні
		1252.9 Склади та сховища інші
	1271	Будівлі сільськогосподарського призначення, лісництва та рибного господарства
		1271.1 Будівлі для тваринництва
		1271.2 Будівлі для птахівництва
		1271.3 Будівлі для зберігання зерна
		1271.4 Будівлі силосні та сінажні
		1271.5 Будівлі для садівництва, виноградарства та виноробства
		1271.6 Будівлі тепличного господарства
		1271.9 Будівлі сільськогосподарського призначення інші
2		ІНЖЕНЕРНІ СПОРУДИ
	2112	Вулиці та дороги
		2112.6 Польові дороги
		2112.7 Автомобільні дороги сільськогосподарських підприємств
	2153	Акведуки, зрошувальні та осушувальні споруди
		2153.2 Канали магістральні зрошувальних систем
		2153.3 Споруди систем водозабезпечення землеробства
		2153.4 Споруди осушувальних систем
		2153.5 Споруди зливових мереж
		2153.9 Споруди зрошувального та осушувального господарства інші

¹ Державний класифікатор будівель та споруд ДК 018-2000

землі, то на основі Державного класифікатора будівель та споруд, їх можна розділити на дві категорії: будівлі та інженерні споруди. Запропонована класифікація наведена в табл. 1.

Класифікація земель сільськогосподарського призначення згідно Класифікатора видів цільового призначення земель існуюча і виглядає наступним чином.

01² Землі сільськогосподарського призначення:

- 01.01 Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;
- 01.02 Для ведення фермерського господарства;
- 01.03 Для ведення особистого селянського виробництва;
- 01.04 Для ведення підсобного сільського господарства;
- 01.05 Для індивідуального садівництва;
- 01.06 Для ведення колективного садівництва;
- 01.07 Для городництва;
- 01.08 Для сінокошення і випасання худоби;
- 01.09 Для дослідних і навчальних цілей;
- 01.10 Для пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства;
- 01.11 Для надання послуг у сільському господарстві;
- 01.12 Для розміщення інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції;
- 01.13 Для іншого сільськогосподарського призначення;
- 01.14 Для цілей підрозділів 01.01 - 01.13 та для збереження та використання земель природно-заповідного фонду.

Проаналізувавши існуючі дані, запропонована класифікація об'єктів

нерухомості сільськогосподарського призначення (табл. 2), в якій виділені три основні групи нерухомого майна: землі, будівлі та інженерні споруди.

Таким чином, на даному етапі, при існуючих категоріях цільового призначення земель, створений Класифікатор нерухомого майна сільськогосподарського призначення є інтегрованим з посиланнями на існуючі Класифікатори та має на меті уніфікувати всі об'єкти сільськогосподарського призначення в єдиній класифікації.

В подальшому, у разі змін до законодавства [6], а саме при скасуванні цільового призначення земель та ведення господарського діяльності відповідно до категорій земель, новостворений Класифікатор буде доопрацьований.

Наприклад, такий досвід практикується в США, зокрема в штаті Мічиган, де визначення сільськогосподарської нерухомості звучить наступним чином: сільськогосподарська нерухомість включає в себе земельні ділянки, що повністю або частково використовуються для сільськогосподарської діяльності, з будівлями чи без них [11]. До сільськогосподарської діяльності відносять:

- сільське господарство загалом, що включає обробіток ґрунту;
- вирощування і збір будь-якої сільськогосподарської продукції, а також продукції тваринництва і рослинництва;
- молочне тваринництво;
- тваринництво, що включає в себе свійських тварин. Тваринництво не включає розведення собак і кішок;
- вирощування бджіл, риб, хутрових звірів, птиці;
- розведення коней і т.д.

² Код КВЦПЗ (Класифікатор видів цільового призначення земель)

2. Класифікація нерухомого майна сільськогосподарського призначення.

Код КНМСП ³			Класифікація нерухомого майна сільськогосподарського призначення	Код КВЦПЗ або ДК БС
01	01.01		Землі сільськогосподарського призначення	(Код КВЦПЗ)
			Для безпосередньої сільськогосподарської діяльності	
		01.01.01	Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	01.01
		01.01.02	Для ведення фермерського господарства	01.02
		01.01.03	Для ведення особистого селянського виробництва	01.03
		01.01.04	Для ведення підсобного сільського господарства	01.04
		01.01.05	Для індивідуального садівництва	01.05
		01.01.06	Для ведення колективного садівництва	01.06
		01.01.07	Для городництва	01.07
		01.01.08	Для сінокошення і випасання худоби	01.08
	01.02		Для обслуговування сільського господарства та інших цілей	
		01.02.01	Для дослідних і навчальних цілей	01.09
		01.02.02	Для пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства	01.10
		01.02.03	Для надання послуг у сільському господарстві	01.11
		01.02.04	Для розміщення інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції	01.12
		01.02.05	Для іншого сільськогосподарського призначення	01.13
		01.02.06	Для цілей підрозділів 01.01 та 01.02 та для збереження та використання земель природно-заповідного фонду	01.14
02	02.01		Будівлі сільськогосподарського призначення	(Код ДК БС)
			Для безпосередньої сільськогосподарської діяльності	
		02.01.01	Будівлі для тваринництва	1271.1
		02.01.02	Будівлі для птахівництва	1271.2
		02.01.03	Будівлі для зберігання зерна	1271.3
		02.01.04	Будівлі силосні та сінажні	1271.4
		02.01.05	Будівлі для садівництва, виноградарства та виноробства	1271.5
		02.01.06	Будівлі тепличного господарства	1271.6
		02.01.07	Будівлі сільськогосподарського призначення інші	1271.9
			Для обслуговування сільського господарства та інших цілей	
		02.02.01	Криті ринки, павільйони та зали для ярмарків	1230.2
		02.02.02	Силоси для зерна	1252.3
		02.02.03	Склади універсальні	1252.8
		02.02.04	Склади та сховища інші	1252.9
03			Інженерні споруди сільськогосподарського призначення	(Код ДК БС)
		03.01	Польові дороги	2112.6
		03.02	Автомобільні дороги сільськогосподарських підприємств	2112.7
		03.03	Канали магістральні зрошувальних систем	2153.2
		03.04	Споруди систем водозабезпечення землеробства	2153.3
		03.05	Споруди осушувальних систем	2153.4
		03.06	Споруди зливових мереж	2153.5
		03.07	Споруди зрошувального та осушувального господарства інші	2153.9

³Класифікатор нерухомого майна сільськогосподарського призначення, запропонований авторами

Комерційна діяльність, переробка, розповсюдження та маркетинг не є частиною сільськогосподарської діяльності. Садівництво та лісове господарство також не класифікується як сільськогосподарська діяльність [11].

Тобто, визначення нерухомості сільськогосподарського призначення в США відбувається по факту використання землі, а також відповідно до місця розташування земельної ділянки згідно зонування на різні види нерухомості [11]. Також, визначальним є те, що якщо ділянка використовується і для сільськогосподарської діяльності, і для будь-якої іншої (комерційна, промислова, житлова і т.д.), вона класифікується відповідно до частки, що має найвищу цінність [11].

Законодавчі проблеми ринку нерухомості сільськогосподарського призначення. Створення класифікації об'єктів сільськогосподарського призначення, звичайно, пришвидшить початок успішного функціонування ринку сільськогосподарської нерухомості, але це ні в якому разі не забезпечить його повністю. І однією з головних перешкод на шляху впровадження його робити є дійсний на даний час в Україні мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення.

Законом України Про внесення змін до розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель від 10.11.2015 № 767-VIII до Земельного кодексу України строк дії мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення продовжено до 1 січня 2017 року, але все ж зазначається, що «до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначен-

ня», тобто ринок земель – необхідна складова для подальшого розвитку ринкової економіки, і Україні доведеться пройти цей шлях. Проте, цей ринок має бути прозорим і справедливим, конкурентним і ефективним, він має унеможливлувати будь-які тіньові махінації із землею. Необхідними передумовами для введення ринку земель мають стати:

- завершення робіт із створення земельного кадастру, яким будуть встановлені чіткі межі земельних ділянок та їх законні власники по всій території України;

- розробка обґрунтованої методики визначення мінімальної ціни землі з урахуванням її родючості, розташування та інших характеристик для кожного регіону України.

Проте, на думку авторів, саме відсутність законної можливості вести діяльність на ринку сільськогосподарського нерухомості призводить до нелегальних дій із землею, а також стримує розвиток Державного земельного кадастру та сповільнює проведення будь-яких досліджень та розробок у сфері оцінки земель.

Крім того, існує глибша проблема, яка також пов'язана з мораторієм на купівлю-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Як відомо, відповідно до Земельного Кодексу України від 25.10.2001 р. № 2758-III на деяких землях сільськогосподарського призначення дозволено будівництво необхідних будівель та споруд (землі для ведення фермерського господарства, землі для ведення садівництва і т.д.), купівля-продаж яких дозволена. Тобто будівництво дозволено на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, але на несільськогосподарських угіддях або на сільськогосподарських

угіддях нижчої якості. Це породжує проблему, при якій не можна повністю законно провести купівлю-продаж будівлі сільськогосподарського призначення, що розташована на землях сільськогосподарського призначення, хоча на несільськогосподарських угіддях.

Одним із шляхів вирішення заплутаності цієї системи є скасування цільового призначення земельних ділянок і їх використання по факту. Як приклад, можна опиратись на вищезгаданий штат Мічиган [11].

Іншим вирішенням даної проблеми є скасування мораторію. При цьому при купівлі-продажу об'єкту сільськогосподарського призначення, можна законно купити чи продати землю під ним.

Інформаційне забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської нерухомості. Ринок нерухомого майна сільськогосподарського призначення повинен бути забезпечений повною та необхідною інформацією про всі об'єкти, що є на ринку, та їхні атрибути, які необхідні для проведення будь-яких операцій з даними об'єктами.

Тому для успішного функціонування ринку сільськогосподарської нерухомості, потрібно забезпечити взаємодію між Державним земельним кадастром та Державним реєстром прав на нерухоме майно із наданням інформації про економічну оцінку нерухомого об'єкта та його ринкову вартість на момент реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Така взаємодія регулюється Регламентом про надання інформації про зареєстровані земельні ділянки органу державної реєстрації прав та про зареєстровані права на земельні ділянки органу, що здійснює Держав-

ний земельний кадастр від 03.12.2012 р. № 1779/5/748. Відповідно до даного регламенту інформаційна взаємодія здійснюється телекомунікаційними каналами зв'язку загального користування із застосуванням криптографічного захисту інформації та з використанням електронного цифрового підпису [7] за допомогою особливих інформаційних файлів. Інформаційні файли про зареєстровані земельні ділянки формуються за допомогою програмного забезпечення Державного земельного кадастру за структурою, визначеною даним Регламентом. Інформаційні файли про зареєстровані речові права на земельну ділянку формуються за допомогою програмного забезпечення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно за структурою, також визначеною даним Регламентом [7], але відмінною від структури інформаційних файлів про зареєстровані земельні ділянки. Структури цих інформаційних файлів вказані в додатках до Регламенту.

Очевидно, що необхідно забезпечити взаємодію ринку сільськогосподарської нерухомості з Державним земельним кадастром та Державним реєстром прав на нерухоме майно, оскільки при цьому не потрібно створювати інші реєстри нерухомого майна сільськогосподарського призначення. Для впровадження такої взаємодії пропонується внесення деяких змін до інформаційних файлів про зареєстровані речові права на земельну ділянку та про зареєстровані земельні ділянки. Окрім того, дані зміни ґрунтуються на можливості ведення моніторингу ринку земель та узагальнення даних про ціни земельних ділянок відповідно до Проекту Наказу Державного комітету України

із земельних ресурсів Про моніторинг ринку земель та узагальнення даних про ціни земельних ділянок.

Власне щодо змін:

1. Пропонується в інформаційному файлі про зареєстровані земельні

ділянки в розділі 2.6.2 Структурована інформація щодо кадастрового плану додати пункти 2.6.2.2 Оціночна вартість земельної ділянки та 2.6.2.3 Фактична ціна продажу земельної ділянки;

3. Зміни до структури даних інформаційного файлу про зареєстровані земельні ділянки ⁴.

№ з/п	Атрибут	Обмеження щодо вмісту	Обов'язковість в XSD-схемі	Примітки	Назва в XSD-схемі
2.6.2	Структурована інформація щодо кадастрового плану				GroundArea: PlanStructured
2.6.2.1	Цільове призначення земельної ділянки	[набір 3] {1-1000} ³	Обов'язковий		Purpose
2.6.2.2	Оціночна вартість земельної ділянки	[0-9] [,] {1-16}	Обов'язковий		Price
2.6.2.3	Фактична ціна продажу земельної ділянки	[0-9] [,] {1-16}	Обов'язковий		FPrice

4. Зміни до структури даних інформаційного файлу про зареєстровані речові права на земельні ділянки.

№ з/п	Атрибут	Обмеження щодо вмісту	Обов'язковість в XSD-схемі	Примітки	Назва в XSD-схемі
1	Відомості про ОНМ (0..*)				R r p D a t a : ONMs: ONM
1.5	Оціночна вартість земельної ділянки	[0-9] [,] {1-16}	Обов'язковий		Price
1.6	Фактична ціна продажу земельної ділянки	[0-9] [,] {1-16}	Обов'язковий		FPrice
1.7	ОНМ сільськогосподарського призначення	[0-9] [,] {5-8}		У разі, якщо ОНМ є для сільсько-господарського призначення, вказується код КНМСП	ONMc

⁴ Запропоновані зміни виділено курсивним шрифтом

У квадратних дужках вказано допустимі символи відповідного запису, у фігурних дужках вказано допустима кількість символів

2. В інформаційному файлі про зареєстровані речові права на земельну ділянку запропоновано внести до розділу 1. Відомості про ОНМ (об'єкт нерухомого майна) 3 додаткові пункти:

1.5 Оціночна вартість земельної ділянки;

1.6 Фактична ціна продажу земельної ділянки;

1.7 ОНМ сільськогосподарського призначення.

Згідно додатків до Регламенту про надання інформації про зареєстровані земельні ділянки органу державної реєстрації прав та про зареєстровані права на земельні ділянки органу, що здійснює Державний земельний кадастр від 03.12.2012 р. № 1779/5/748, запропоновані зміни матимуть наступний вигляд (табл. 3, 4).

При цьому, якщо об'єктом нерухомого майна не є земельна ділянка, в інформаційному файлі про зареєстровані речові права на земельні ділянки вбудь-якому випадку вказуються дані про земельну ділянку, на якій розташована дана нерухомість (цільове призначення, оціночна вартість, фактична ціна продажу). Оскільки при працюючому ринку нерухомого майна сільськогосподарського призначення, будь-які угоди купівлі-продажу нерухомості мають проводитись разом із земельною ділянкою, на якій розташована нерухомість, щодо якої здійснюється угода.

При цьому, якщо об'єктом нерухомого майна не є земельна ділянка, в інформаційному файлі про зареєстровані речові права на земельні ділянки вбудь-якому випадку вказуються дані про земельну ділянку, на якій розташована дана нерухомість (цільове призначення, оціночна вартість, фактична ціна продажу). Оскільки при працюючому ринку нерухомого май-

на сільськогосподарського призначення, будь-які угоди купівлі-продажу нерухомості мають проводитись разом із земельною ділянкою, на якій розташована нерухомість, щодо якої здійснюється угода.

Отже, такі зміни зможуть покращити і спростити ведення моніторингу ринку земель та вартості земельних ділянок, а також дадуть шанс на прозоре функціонування ринку сільськогосподарської нерухомості.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

На сучасному етапі розвитку законодавчої системи в Україні, авторами запропоновано базові дії для стимулювання функціонування ринку нерухомого майна сільськогосподарського призначення.

Запропоновано конструктивну ідею створення єдиного Класифікатора нерухомого майна сільськогосподарського призначення, який включає в себе землі, будівлі та споруди, а також є інтегрованим, що базується на вже існуючих і чинних класифікаторах в Україні. Тобто пропонується не інституціональні зміни в законодавстві, а невеликі покращення для забезпечення законної діяльності на ринку сільськогосподарської нерухомості.

Крім того, інформаційне забезпечення ринку сільськогосподарського майна також має відбуватися вже на основі існуючих телекомунікаційних технологій: запропоновано внесення додаткових атрибутів до інформаційних файлів в Державному земельному кадастрі та Державним реєстром прав на нерухоме майно, що має на меті поліпшення існуючої структури файлів, а не їх заміна, з метою забезпечення успішного функціонування ринку

сільськогосподарської нерухомості та ведення моніторингу ринку земель.

В подальшому, у разі спрощення земельного законодавства, наприклад, відміни цільового призначення земельних ділянок, вважається можливим внесення змін як до Класифікатора нерухомого майна сільськогосподарського призначення, так і до інформаційних файлів, де цільове призначення може бути замінено на фактичне використання земельної ділянки на основі існуючих угодь.

Список літератури

1. Даниленко А. С. Ринок земель в Україні та перспективи його подальшого розвитку / А. С. Даниленко // Земля і власність. – 2004. – № 9 (107). – С.4–5.
2. Добряк Д. С. Напрями вдосконалення нормативно-правової бази регулювання земельних відносин / Д. С. Добряк, А. Г. Мартин // Землеустрій і кадастр. – 2009. – № 4. – С. 5–10.
3. Єрмаков О. Ю. Розвиток регіонального ринку оренди сільськогосподарських земель / О. Ю. Єрмаков, А. В. Кравченко // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 10–14.
4. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
5. Кулинич П. Ф. Ринок земель як об'єкт правового регулювання / П. Ф. Кулинич // Право України. – 2005. – № 11. – С.39–43.
6. Мартин А. Г. Регулювання ринку земель в Україні: [монографія] / Мартин А. Г. – К.: Аграр Медіа Груп, 2011. – 254 с.
7. Наказ Про деякі питання забезпечення інформаційної взаємодії органу, що здійснює ведення Державного земельного кадастру, та органу державної реєстрації прав / Офіційний вісник України від 21.12.2012 — 2012 р., № 95, стор. 191.
8. Третьяк А. М. Концептуальні засади формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / А. М. Третьяк // Проблеми розвитку земельних відносин на засадах нового Земельного Кодексу України : всеукр. наук. конф., 10–11 верес. 2002 р. : – тези доп. – К., 2002. – С. 38–41.
9. Третьяк А. М. Економіка землекористування та землепорядкування : [навч. посібн]. / А. М. Третьяк. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2004. – 524 с.
10. Agricultural Real Estate. (n.d.) Farlex Financial Dictionary. (2009). Retrieved March 16 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://financial-dictionary.thefreedictionary.com/Agricultural+Real+Estate>.
11. Property Classification [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://michigan.gov/documents/treasury/ClassificationRealProperty_195107_7.pdf.

References

1. Danylenko A. S. Rynok zemel' v Ukrayini ta perspektyvy yogo podal'shogo rozvytku [Land market in Ukraine and prospects for its further development] / A. S. Danylenko // Zemlya i vlasnist'. – 2004. – # 9 (107). – S.4–5.
2. Dobryak D. S. Napryamy vdoskonalennya normatyvno-pravovoyi bazy regulyuvannya zemel'nyh vidnosyn [Directions for improvement of the legal framework regulating land relations] / D. S. Dobryak, A. G. Martyn // Zemleustrij i kadastr. – 2009. – # 4. – S. 5–10.
3. Yermakov O. Yu. Rozvytok regional'nogo rynku orendy sil's'kogospodars'kyh zemel' [Development of the regional market of agricultural land lease] / O. Yu. Yermakov, A. V. Kravchenko // Ekonomika APK. – 2007. – # 6. – S. 10–14.
4. Zemel'nyj Kodeks Ukrayiny vid 25.10.2001 # 2768-III [Land Code of Ukraine] [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

5. *Kulynych P. F.* Rynok zemel' yak ob'yeht pravovogo reguluvannya [Land market as an object of legal regulation] / P. F. Kulynych // *Pravo Ukrainy*. – 2005. – # 11. – S.39–43.
 6. *Martyn A. G.* Reguluvannya rynku zemel' v Ukraini: [monografiya] [Adjusting of land market in Ukraine] / Martyn A. G. – K.: Agrar Media Grup, 2011. – 254 s.
 7. Nakaz Pro deyaki pytannya zabezpechennya informacijnoyi vzajemodiyi organu, shho zdijisnyuye vedennya Derzhavnogo zemel'nogo kadastru, ta organu derzhavnoyi reyestraciyi prav [Order On some issues of information interaction of the authority conducting the state land cadastre and the authority of state registration of rights] / Oficijnyj visnyk Ukrainy vid 21.12.2012 — 2012 r., # 95, stor. 191.
 8. *Tretyak A. M.* Konceptual'ni zasady formuvannya rynku zemel' sil's'kogospodars'ko go pryznachennya v Ukraini [Conceptual principles of forming agricultural land market in Ukraine] / A. M. Tretyak // *Problemy rozvytku zemel'nyh vidnosyn na zasadax novogo Zemel'nogo Kodeksu Ukrainy : vseukr. nauk. konf., 10–11 veres. 2002 r. : – tezy dop.* – K., 2002. – S. 38–41.
 9. *Tretyak A. M.* Ekonomika zemlekorystuvannya ta zemlevporyadkuvannya: [navch. posibn]. [The economy of land use and land management] / A. M. Tretyak. – K. : TOV CzZRU, 2004. – 524 s.
 10. Agricultural Real Estate. (n.d.) Farlex Financial Dictionary. (2009). Retrieved March 16 2015 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://financial-dictionary.thefreedictionary.com/Agricultural+Real+Estate>.
 11. Property Classification [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: https://michigan.gov/documents/treasury/ClassificationRealProperty_195107_7.pdf.
-
- ***
- Мартин А., Аврамчук Б.**
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЫНКА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ НЕДВИЖИМОСТИ УКРАИНЫ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА
- Предложены некоторые институциональные действия и изменения, которые должны быть выполнены для внедрения и успешного функционирования рынка недвижимости сельскохозяйственного назначения.*
- Ключевые слова:** земельный кадастр, недвижимость, агропродовольственная сфера, земельный участок, рынок сельскохозяйственной недвижимости.
- ***
- Martyn A., Avramchuk B.**
IMPROVING OF AGRICULTURAL REAL ESTATE MARKET OF UKRAINE BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE
- Proposed some institutional actions and changes that have to be made for the implementation and successful operation of an agricultural purpose the real estate market.*
- Keywords:** land cadastre, real estate, agri-food sphere, land parcel, agricultural real estate market.

ЗЕМЛЕВПОРЯДНА ОСВІТА

УДК 332.2:94(477)

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ, ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ І ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ У СФЕРІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ

Третяк А.М., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН

Третяк В.М., доктор економічних наук, професор

Пендзей Л.П., здобувач

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

Мінприроди України, м. Київ

E-mail: nnieso@ukr.net

Анотація. Обґрунтовано необхідність розширення спеціальностей (спеціалізацій) пов'язаних із управлінською, екологічною, економічною, науковою та іншою діяльністю у сфері землеустрою. Запропоновано розширити підготовку фахівців у сфері землеустрою відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, магістр) за напрямками «Управління та адміністрування» (шифр 07), «Природничі науки» (шифр 10) та спеціальностями (спеціалізаціями).

Ключові слова. Напрями підготовки, спеціальності у сфері землеустрою, природничі науки.

Актуальність.

Науково-технічний прогрес та вдосконалення земельних відносин, форм організації землекористування та праці зумовлює потребу в систематичному вдосконаленні форм і методів підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів у сфері землеустрою. Підготовка кадрів у сфері землеустрою – це формування у працівників знань та навичок в окремій професійній сфері, тобто навчання осіб, які побажали одержати професію у галузі земельних відносин та

галузі використання і охорони земельних та інших природних ресурсів.

Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців проводяться з метою забезпечення потреб центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, на яких поширюється дія законів України у сфері землеустрою, кадастру, оцінки і охорони земель. В цьому зв'язку постає питання якісного складу фахівців які працюють в системі земельних органів та землевпорядних підприємств.

Так в останні роки в системі землеустрою працювало від 25 тис. чол. до 28 тис. чол. Чисельність працівників системи Держгеокадастру України (а сьогодні Держгеокадастру України) коливалася в межах 9,5 – 10 тис. чол. Таким чином, в системі державних підприємств інституту землеустрою, Центру державного земельного кадастру та недержавних землепорядних підприємствах, а також підприємцями працюють біля 18 тис. чол. В системі стаціонарної служби працює майже 90% працівників, що мають вищу освіту. Проте із них тільки близько біля 70% мають вищу освіту вузів III-IV рівнів акредитації, і тільки біля 50% – землепорядну. Керівники та спеціалісти, які мають землепорядну та близьку до землепорядкування освіту, складають разом із бакалаврською освітою лише 64% із загальної кількості працюючих.

Таким чином, проблема фахової освіти у сфері землеустрою залишається досить актуальною. При цьому необхідно врахувати також додаткову підготовку кадрів із землепорядною освітою для об'єднаних територіальних громад.

У зв'язку з цим, метою дослідження було обґрунтування необхідності розширення напрямів підготовки фахівців у сфері землеустрою та введення нових спеціальностей (спеціалізацій) природничого і управлінського спрямування.

Передбачалося вирішення наступних задач:

- визначити недоліки існуючого переліку напрямів підготовки фахівців у сфері землеустрою;
- обґрунтування необхідності введення нових спеціальностей (спеціалізацій) природничого і управлінського спрямування.

Результати досліджень та їх обговорення.

Відповідно до статті 66 Закону України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV, професійною діяльністю у сфері землеустрою можуть займатися громадяни, які мають спеціальну вищу освіту відповідного рівня і професійного спрямування [1]. Підготовка спеціалістів у сфері землеустрою здійснюється на факультетах землепорядного профілю у спеціальних вищих навчальних закладах відповідного рівня акредитації.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» [2], підготовка фахівців за галуззю знань «Геодезія та землеустрій» за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра у даний час здійснюється вищими навчальними закладами за єдиним напрямом підготовки 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій».

Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 року № 1187 затверджені нові Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності [3] щодо подальшого ведення навчально-наукової роботи в закладах освіти.

Наказом Міністерства освіти і науки від 06.11.2015 року № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей [4], за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266» [5] затверджено Таблицю відповідності Переліку напрямів, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-ква-

ліфікаційним рівнем бакалавра (Перелік 1), Переліку спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра (Перелік 2), Переліку спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста (Перелік 3), Таблицю відповідності Переліку наукових спеціальностей, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1057, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 вересня 2011 року за № 1133/19871 (Перелік 2011) та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266. Вказаною постановою визначено замість спеціальностей «Землеустрій та кадастр» і «Оцінка землі та нерухомого майна» - спеціальність «Геодезія та землеустрій» яку віднесено до галузі знань «Архітектура та будівництво», яка відноситься до технічних наук.

Разом з тим, законом України «Про землеустрій» визначено, що землеустрій це сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил [1]. Цим же законом (стаття 1) визначено, що діяльність у сфері землеустрою це наукова, технічна, виробнича та управлінська діяльність органів державної

влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, що здійснюється при землеустрої. Також визначено, що документація із землеустрою (землевпорядна документація) - затверджені в установленому порядку текстові та графічні матеріали, якими регулюється використання та охорона земель державної, комунальної та приватної власності, а також матеріали обстеження і розвідування земель, авторського нагляду за виконанням проектів тощо. Одночасно визначено, що проект землеустрою це сукупність економічних, проектних і технічних документів щодо обґрунтування заходів з використання та охорони земель, які передбачається здійснити за таким проектом.

Таким чином, за визначенням землеустрою, видами діяльності у сфері землеустрою та змістом землевпорядної документації, спеціальність із землеустрою повинна відноситися до природничих або управлінських наук. Тим більше, що при впорядкуванні напрямів та спеціальностей Міністерством освіти і науки в таблиці відповідності Переліку напрямів, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (Перелік 1), Переліку спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра (Перелік 2), спеціальність «Землеустрій та кадастр» трансформується в два напрями знань: «Природничі науки» (шифр 10)) із спеціальністю «Науки про Землю» (шифр 103) та «Архітектура та будівництво» (шифр 19) із спеціальністю «Геодезія та землеустрій» шифр (193). Спеціальність «Оцінка землі та нерухо-

мого майна» трансформується теж у два напрями знань: «Управління та адміністрування» (шифр 07) із спеціальністю «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» (шифр 076) та «Природничі науки» (шифр 10)) із спеціальністю «Науки про Землю» (шифр 103).

Враховуючи, що одним із основних призначень землеустрою є реалізація державної політики щодо використання та охорони земель, здійснення земельної реформи, вдосконалення земельних відносин, наукове обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів тощо. Відповідно, землеустрій є основним механізмом управління земельними ресурсами та землекористуванням, що обумовлює віднесення новостворюваної нами спеціальності (чи спеціалізації) «Землеустрій та адміністрування землекористування» до напрями знань «Управління та адміністрування» (шифр 07). Цю спеціальність можна розглядати похідною від спеціальності «Публічне управління та адміністрування» (шифр 074).

Разом з тим, більшість вищих навчальних закладів, які у останні роки масово почали здійснювати підготовку фахівців за напрямом «Геодезія, картографія та землеустрій», переважно обґрунтовували необхідність запровадження спеціальності «Землеустрій та кадастр» кадровою потребою територіальних органів земельних ресурсів. При цьому зміст освіти і особливо варіативної частини освітньо-професійних програм підготовки фахівців у подальшому обирався виходячи із

фактичних можливостей навчальних закладів та їх викладацького складу, а не об'єктивно детермінованих нормативною базою запитів.

Задекларована Законом України «Про вищу освіту» державна політика у сфері вищої освіти забезпечується розвитком автономії вищих навчальних закладів (ВНЗ) [6]. Кожен вуз самостійно вирішує питання спеціалізацій в межах спеціальності «Геодезія та землеустрій». Такими спеціалізаціями, як ми вже згадувал, сьогодні є «Землеустрій та кадастр», «Геоінформаційні системи та технології», «Оцінка землі та нерухомого майна». Однак виходячи із вимог ситуації, що складається у зв'язку із децентралізацією влади, запровадження ринкових інструментів та багатофункціональної системи управління земельними та іншими природними ресурсами спеціальність і спеціалізації вимагають змін та удосконалення. Сьогодні не здійснюється підготовка кадрів для інспекційної діяльності, для територіальних громад тощо.

Безумовно, бачення кола знань – компетентностей, що безпосередньо стосуються фахових дисциплін навчального плану, які подає професорсько-викладацький склад спеціалізованих кафедр кожного вузу, є різними. Стандарти відсутні. Це значить, що кожен вуз готує бакалаврів і магістрів на свій розсуд. І в цьому є певна проблема: багато навчальних дисциплін «застарілі» – викладають їх окремі професори та доценти для того, щоб, так би мовити, підняти рейтинг кадрових вимог, але за цим нерідко криється інше – просте забезпечення роботою «потрібного» професора не за профілем. Також залишається низькою якість підготовки фахівців із землеустрою окремими

вузами та відсутність якісної системи підвищення кваліфікації працівників галузі.

Незадовільний стан підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів у сфері землеустрою пояснюється також, і по суті, відсутністю наукової установи в Україні із землеустрою та відсутністю фінансування фундаментальних досліджень у цій сфері. В результаті підготовка фахівців із землевпорядкування ведеться тільки за технічним напрямом, що знижує роль і значення землеустрою в галузі економіки, екології, територіального планування розвитку землекористування в умовах нових земельних відносин.

Наприклад, проведені нами дослідження щодо пошукового дискурсу розвитку теорії землеустрою показує, що існує безліч понять і категорій, наукових напрямків, сфер діяльності, парадигмальних комплексів у сфері землеустрою. Зокрема, такі як «новації в землеустрої», «економіка землеустрою», «правовий землеустрій», «технічний землеустрій», «кадастровий землеустрій», «екологічний землеустрій», «соціальний землеустрій», «землевпорядне проектування». Звернемо увагу на декілька прикладів щодо науково-практичної та прикладної діяльності: «економіка землеустрою», «технічний землеустрій» та «екологічний землеустрій» відповідно.

Розглянувши певну частину парадигмального ряду теорії землеустрою, проаналізуємо його тезаурусний каркас, зокрема проаналізуємо дискурсивні особливості з'єднання фреймів «економічний», «технічний» і «екологічний» землеустрій, покажемо результати аналізу коєволюції коренів «економ-», й «екол-» і пов'язаних із ними понять (табл.).

Як видно з представленої таблиці, абсолютним чемпіоном за згадуваннями у Всесвітній мережі Інтернет Google є «економіка землеустрою» (494 тис. згадувань), далі йде «технічний землеустрій» (487 тис. згадувань). Слід відзначити широке згадування в пошуковій системі світу для України Yandex.ua терміну «кадастровий землеустрій» (6 млн. згадувань), далі йде «технічний землеустрій» (5 млн. згадувань), правовий, екологічний та соціальний землеустрій по 4 млн. згадувань. Неоднозначним є визначення повторюваності фреймів «еколого-економічний» та «Ecological and economic land management». Так, за версією Yandex.ua, лідером є «Ecological and economic land management» (8 млн. згадувань), а за версією Google.com лідирує «Ecological and economic land management» (3 млн. згадувань). В цьому зв'язку слід загострити увагу, що терміни на англійській мові переважають в повторюваності у рази такі ж терміни українською або російською.

В цьому зв'язку, на наш погляд, підготовку кадрів у сфері землеустрою, кадастру, оцінки і охорони земель необхідно розуміти як здобуття освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, магістр) за напрямами «Архітектура та будівництво» (шифр 19), «Управління та адміністрування» (шифр 07), «Природничі науки» (шифр 10) та спеціальностями (спеціалізаціями), пов'язаними з професійною управлінською, екологічною, економічною, науковою та іншою діяльністю у складі центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності (наприклад, для те-

риторіальних громад за спеціальністю «Землеустрій та адміністрування землекористування»).

За вказаними напрямками і відповідно спеціальностями повинні проводитися:

1. Перепідготовка кадрів, як одержання нової кваліфікації за відповідною спеціальністю (спеціалізацією) на базі раніше засвоєної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, спеціаліста в межах одного чи різних освітніх напрямів, яке не веде до підвищення освіт-

ньо-кваліфікаційного рівня, за винятком магістратури.

2. Підвищення кваліфікації кадрів, як систематичне вдосконалення, розширення та оновлення знань, умінь і навичок професійних кадрів у сфері землеустрою, кадастру та оцінки і охорони земель.

3. Аспірантура і докторантура, яка є основними формами підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у системі післядипломної професійної освіти [7]. Метою навчання в аспірантурі та док-

Тезаурусний каркас теорії землеустрою

Мовні фрейми та категорії	Згадування (тис.)			
	Google. com	Rambler. ru	Yandex. ua	Bing. com
Землеустрій <i>Land Management</i>	513 19,6 млн.	5000	5000 401 млн.	78,1
Новації в землеустрої <i>Innovations in land management</i>	94,5 1,6 млн.	137	136 18 млн.	2,6
Економіка землеустрою <i>Economics of land management</i>	494 3,7 млн.	94	93 30 млн.	17,8
Правовий землеустрій <i>Legal Land Management</i>	312 16,5 млн.	5000	4000 52 млн.	13,9
Технічний землеустрій <i>Technical Land Management</i>	487 11,4 млн.	5000	5000 80 млн.	22,2
Кадастровий землеустрій <i>Cadastral survey</i>	230 278 тис.	6000	6000 398 тис.	9,1
Екологічний землеустрій <i>Ecological Land Management</i>	188 7,9 млн.	659	4000 10 млн.	13,2
Соціальний землеустрій <i>Social Land Management</i>	277 29,1 млн.	4000	4000 57 млн.	3,1
Еколого-економічний землеустрій Еколого-экономическое землеустройство <i>Ecological and economic land management</i>	82,5 53 3млн.		134 9 8млн.	
Землевпорядне проектування <i>Land Management design</i>	45,6 17,6 млн.	2000	963 149 млн.	11,8

Google (гугл) – назва однієї з найпотужніших пошукових систем у Всесвітній мережі інтернет. Bing (укр. Бінг) - пошукова система, розроблена міжнародною корпорацією Microsoft. В даний час сайт Bing займає 4-е місце в списку найбільш популярних пошукових сайтів за обсягом трафіку. Rambler (укр. Рамблер) — популярний медійно-сервісний інтернет-портал в Росії. Yandex (укр. яндекс) — російська ІТ-компанія, що володіє однойменною системою пошуку в Мережі та інтернет-порталом. Пошукова система «Яндекс» є четвертою серед пошукових систем світу за кількістю оброблених пошукових запитів. Yandex.ua - пошукова система для України.

торантурі є підвищення рівня освіти, наукової та педагогічної кваліфікації випускників вищих навчальних закладів. Основним завданням навчання в аспірантурі та докторантурі є підготовка висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів у системі освіти та науки.

Висновки та пропозиції.

На сьогодні до основних проблем підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів у сфері землеустрою можна віднести відсутність системного підходу до фінансування, організації та стандартизації здійснення освітньої і наукової діяльності у сфері землеустрою, кадастру та оцінки і охорони земель, розширення спеціальностей (спеціалізацій) пов'язаних із управлінською, екологічною, економічною, науковою та іншою діяльністю у сфері землеустрою.

Пропонується розширити підготовку фахівців у сфері землеустрою відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, магістр) за напрямками «Управління та адміністрування» (шифр 07), «Природничі науки» (шифр 10) та спеціальностями (спеціалізаціями), пов'язаними з професійною управлінською, екологічною, економічною, науковою та іншою діяльністю.

Список література.

1. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV // Відомості Верховної Ради України від 05.09.2003 – 2003 р., № 36, стаття 282.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах

за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» // Офіційний вісник України від 25.12.2006 – 2006 р., № 50, стор. 160, стаття 3333, код акту 38153/2006.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 року № 1187 Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти.
4. Наказ Міністерства освіти і науки від 06.11.2015 року № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей».
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29.04.2015 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». Електронний ресурс: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248149695>
6. Закон України «Про вищу освіту»: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 20.01.2015 р.: (офіційний текст). — К: Паливода А.В., 2015 р. — 100 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)»

Referenses

1. Law of Ukraine “On Land Management” of 22.05.2003 number 858-IV // Supreme Council of Ukraine of 05.09.2003 - 2003., Number 36, article 282.
2. The Cabinet of Ministers of Ukraine from 13.12.2006 number 1719 “On the list of areas, which are trained in higher education for the qualification of Bachelor” // Official Gazette on 25.12.2006 Ukraine - 2006., Number 50, p. 160, section 3333, the code 38153/2006 act.
3. The Cabinet of Ministers of Ukraine of 12.30.2015, № 1187 as licensing of educational activities of educational institutions.

4. The Ministry of Education and Science of 11.06.2015, № 1151 "On peculiarities of implementation of the list of disciplines and specialties."
5. The Cabinet of Ministers of Ukraine of 29.04.2015 № 266 "On approval of the list of disciplines and specialties, which trains candidates of higher education." Electronic resource: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248149695>
6. Law of Ukraine "On education", the current legislation as amended as of 20.01.2015 g.: (official text). - K: Palyvoda A., 2015 - 100 p.
7. The Cabinet of Ministers of Ukraine of 23 March 2016 r. Number 261 "On approval of training seekers of higher education Ph.D. and doctorate in higher education (research institutions)"

**Третьяк А. Н., Третьяк В. Н.,
Пендзей Л.П.**

СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ, ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ КАДРОВ В СФЕРЕ ЗЕМЛЕУСТРОЙСТВА

Обоснована необходимость расширения специальностей (специализаций) связанных с управленческой, экологической,

экономической, научной и иной деятельностью в сфере землеустройства. Предложено расширить подготовку специалистов в сфере землеустройства соответствующего образовательно-квалификационного уровня (бакалавр, магистр) по направлениям «Управление и администрирование» (шифр 07), «Естественные науки» (шифр 10) и специальностям (специализациям).

Ключевые слова. Направления подготовки, специальности в сфере землеустройства, естественные науки.

**Tretiak A.M, Tretiak V.M, Pendzey L.P.
STATE AND PROBLEMS TRAINING,
ADVANCED TRAINING AND RETRAINING
IN THE FIELD OF LAND PLANNING**

Substantiated necessity of the expansion of specialties (specializations) related to the management, the environmental, economic, scientific and other activities in the field of land management. It's proposed to expand the training of specialists in the field of land management corresponding to educational qualification level (Bachelor, Master) in the field of «Management and Administration» (code 07), «Natural Science» (code 10) and specialties (specializations).

Keywords. Directions of training, specialties in land management sciences.

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Баранцов Б.В., студент*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Email: bogdan_barancov@ukr.net

У статті досліджено тенденції розвитку правових аспектів земельних відносин за часів незалежної України. Проаналізовано проблеми законодавчого забезпечення сучасного етапу земельної реформи в Україні та зміни структури власності на землю та землекористування.

Ключові слова: історія, законодавство, земельна реформа, земельні відносини, сільське господарство

Постановка проблеми.

Сучасна земельна реформа, що триває в Україні з початку 90-х років ХХ ст., є закономірним результатом функціонування суспільства і держави. Її передумовами стали, зокрема, повна монополізація державою власності на землю; відсутність плати за землю як одного із засобів забезпечення раціонального використання земель країни; відсутність у працівників мотивації до інтенсивної праці на землі тощо. Ці та інші передумови сприяли деградації ґрунтів, випуску сільськогосподарської продукції з перевищенням гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин, розвитку хвороб, підриву генофонду природи і людини.

Зазначені причини обумовили мету та завдання сучасної земельної реформи, які первинно були викладені у преамбулі до Постанови Верховної Ради України від 18 грудня 1990 р. «Про земельну реформу» із наступними змінами і доповненнями, а у ході здійснення земельно-реформаційних заходів набули більш повного змісту. Але загальна стратегія і тактика проведення земельної реформи в Україні має базуватися на фундаментальній ролі та значенні землі, її особливому місці серед інших природних ресурсів і засобів виробництва, на її здатності задовольняти різні потреби людини.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Зважаючи на надзвичайну актуальність питань рефор-

* Науковий керівник – д.е.н., доц. Мартин А.Г.

мування земельних відносин, вони є предметом обговорення широкого обговорення в наукових і практичних колах. Питаннями розвитку земельної реформи займаються вітчизняні вчені Заєць О.І.[1], Кудінов В.О. [2], Ярмиш О., Гуржій Т. [3], Кобець М., Пугачов М.[8] та інші науковці. Попри це, проблематика не втрачає своєї актуальності, оскільки ці процеси ще не завершено.

Мета статті – спираючись на аналіз чинного законодавства у сфері земельних відносин, визначити основні проблеми становлення та розвитку земельних відносин в Україні за часів незалежності.

Виклад основного матеріалу.

Необхідність реформування земельних відносин в Україні була визнана ще на початку дев'яностих років. Так, 18 грудня 1990 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про земельну реформу» [4], відповідно до якої всі землі республіки були оголошені об'єктом реформи. Її основним завданням було роздержавлення всіх земель республіки та їхня передача у приватну і комунальну власність, а саме: громадянам, підприємствам, установам і організаціям. Земельна реформа спрямована на ліквідацію монополії держави на право власності на землю, як це було у СРСР, та відродити селянина, як власника своєї землі.

Так склалося, що з 1992 року розвиток земельних відносин в Україні був «законсервований», оскільки в основу Земельного кодексу України було закладено соціалістичні принципи земельних відносин. Деякі зміни сталися в 1992 році у зв'язку з прийняттям Закону України «Про форми

власності на землю» [5]. Незважаючи на це, Земельний кодекс був недосконалим і створював істотні труднощі при формуванні нових земельних відносин. Але, того ж року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про прискорення земельної реформи і приватизації землі» [6] від 13 березня 1992 року. Прийняття цього документу дозволило почати процес роздержавлення, паювання земель і приватизації землі жителями міст та селищ для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, надання підприємствам, установам і організаціям земельних ділянок для колективного городництва за рахунок існуючих земель запасу. Згідно цієї постанови Кабінет Міністрів України, Уряд Республіки Крим, обласні, Київську і Севастопольську міські Ради народних депутатів були зобов'язані розробити і затвердити до 1 червня 1992 року, відповідно державну, республіканську, обласні (міські) програми земельної реформи на 1992-1995 роки. Передбачити в них на кожний рік заходи щодо організаційно-правового, кадрового, наукового, матеріально-технічного забезпечення земельної реформи, розрахунки необхідних для здійснення реформи коштів і джерела їх покриття.

Прийняття декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року «Про приватизацію земельних ділянок» [7] надало можливість передавати громадянам України у приватну власність земельних ділянок, наданих їм для ведення особистого підсобного господарства, будівництва і обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного і гаражного будівництва, у межах норм, установлених Земельним кодексом України. Ми

бачимо, що початковий етап земельної реформи передбачав роздержавлення землі та передачу її у приватну та комунальну власність громадянам України та підприємствам.

Якщо станом на 1 січня 1992 року всі земельні угіддя країни знаходились у державній власності, то на 1 січня 1993 року в приватній власності громадян вже було 13,8 тис. га землі (0,02 % земельної площі країни) і 141,8 тис. га – у власності недержавних сільськогосподарських підприємств (0,24 %). А за станом на 1 січня 1996 року 22118,9 тис. га (36,6 %) перейшло у власність недержавних сільськогосподарських підприємств і 1925,4 тис. га (3,2 %) – у приватну власність громадян. Основними власниками землі в Україні стали юридичні особи. Так на 1 січня 2003 року недержавні сільськогосподарські підприємства мали в користуванні 22490,8 тис. га сільськогосподарських угідь, а у власності громадян знаходилося 13860,1 тис. га сільськогосподарських угідь [8].

Указ Президента України від 10 листопада 1994 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» [9] прискорив завершення процесу роздержавлення землі. Передача земель у колективну власність аграрних підприємств стала проміжним етапом земельної реформи в Україні. Вона забезпечувала поступовий, максимально безконфліктний перехід від державної до приватної власності на землю сільськогосподарського призначення.

Логічним продовженням етапу роздержавлення земель став Указ Президента України від 8 серпня 1995 року «Про порядок паювання земель, переданих у колективну влас-

ність сільськогосподарським підприємствам і організаціям», [10] яким було передбачено, що паюванню підлягають сільськогосподарські угіддя, передані у колективну власність колективним сільськогосподарським підприємствам, сільськогосподарським кооперативам, сільськогосподарським акціонерним товариствам, у тому числі створеним на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств і видача членам цих підприємств сертифікатів єдиного зразка, які підтверджували право власності на земельну частку (пай), які перебували у комунальній власності. Таким чином, власники сертифікатів отримали можливість виходу з підприємств із своїми земельними частками (паями) з подальшим виділенням їх у натурі. На думку різних експертів, дослідників перший етап земельної реформи було завершено у 1999 році [8]. До кінця цього ж року в Україні понад 5,5 млн. сільських жителів отримали сертифікати, які підтверджували їх право на виділення земельних часток (паїв) у приватну власність. Хід земельної реформи об'єктивно вів до трансформації колективної власності у приватну. Але наявність у більшості сільських жителів сертифікатів, що гарантують право на земельну частку (пай) і відсутність при цьому реальних земельних ділянок (виділених на місцевості) не могла забезпечити формування повноцінного ринку землі в Україні та не сприяла підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва.

Новий етап земельної реформи в Україні було започатковано Указом Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529/99 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформу-

вання аграрного сектора економіки» [11]. Цим Указом було передбачено реформування колективних сільсько-господарських підприємств (КСП) як форми аграрного підприємництва, що не відповідає вимогам ринкової економіки, в господарські структури на засадах приватної власності. Цей Указ стимулював процес виділення власникам земельних паїв земельних ділянок реформованих КСП в натурі та оформлення державних актів на право власності на землю. На початок 2004 року понад 6,8 млн. громадян отримали сертифікати на право на земельну частку (пай). і понад половина з них (3,92 млн. громадян або 57,9 % від кількості громадян, які отримали сертифікати) реалізували це право та виділили земельні ділянки в натурі [8].

При цьому розмір земельної частки (паю), що отримують селяни змінюється від 1,1 га до 8,7 га, і середній розмір земельної частки (паю) в Україні складає 4 га [8].

Крім того, станом на 01.10.2003 року 11,4 млн. громадян на площі 3,5 млн. га реалізували своє право на отримання земельних ділянок у приватну власність для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, ведення особистого селянського господарства, садівництва, індивідуального дачного та гаражного будівництва згідно з рішеннями сільських, селищних та міських рад, що становить 86,1 % від кількості громадян, які мають право на приватизацію наданих їм у користування земельних ділянок [8].

Проведений аналіз свідчить, що земельна реформа в Україні призводить до зміни форм власності на землю, сприяє розв'язанню проблем забезпечення громадян земельними

ділянками, введенню платності землекористування, створенню передумови для розвитку ринку землі. При цьому змінюються земельні відносини, формується нормативно-правова база земельної реформи та ринку землі.

Однак позитивні досягнення у здійсненні земельної реформи до кінця 90-х років не привели до радикального і ефективного оновлення сільськогосподарського виробництва, поживлення інвестиційних процесів в інших галузях виробництва, підвищення добробуту населення. Заходи земельної реформи не отримали належного фінансового забезпечення. Кінцевої мети – економічно-ефективного та екологічно безпечного використання земель України – ще не було досягнуто.

Саме тому, з метою забезпечення ефективного використання потужного потенціалу земельних ресурсів України в 2001 р. було розроблено і схвалено Указом Президента України від 30.05.2001 р. «Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки».[12]

Метою цієї реформи було забезпечення ефективного використання та підвищення цінності земельних ресурсів, створення оптимальних умов для суттєвого збільшення соціального, інвестиційного і виробничого потенціалів землі, перетворення її у самостійний фактор економічного зростання.

Згідно цього Указу, заходи, щодо проведення земельної реформи, повинні були реалізовуватися в два етапи:

1 етап (2001-2005 р.р.) – здійснення правових, організаційних, технологічних та інформаційно-освітніх заходів, спрямованих на поглиблення якісних змін у земельних відносинах без суттєвих фінансових витрат,

і формування законодавчої та економічної бази для 2 етапу;

2 етап (2003-2005 р.р.) – здійснення заходів щодо оптимізації землекористування та посилення охорони земельних ресурсів, виконання яких вимагатиме відповідних капіталовкладень та матеріальних витрат.

Основними напрямками державної політики у сфері регулювання земельних відносин згідно цього Указу повинні були стати: забезпечення подальшого розвитку відносин власності на землю; удосконалення земельних відносин у сільськогосподарському виробництві; розвиток ринку земель; розвиток кредитування під заставу землі; удосконалення моніторингу земель; удосконалення порядку справляння плати за землю; підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами; поліпшення організації контролю за використанням та охороною земель.

Подальшому реформуванню земельних відносин сприяло прийняття у жовтні 2001 року Земельного кодексу України [13] в новій редакції, який створив правові засади земельної реформи. З його прийняттям з'явилася законодавча база, яка дозволяє формувати ринок землі. Земельний кодекс України вирішив питання відповідності Конституції України, узгодженості положень Земельного кодексу з нормами земельного законодавства та Указами Президента України. Він містить норми безпосередньої прямої дії, на відміну від загальних декларацій. Головною заслугою Земельного кодексу України в новій редакції є те, що він закріпив всю напрацьовану практику приватизації земель сільськогосподарського призначення, зокрема таку норму, як сертифікат на право на земельну частку (пай). Прикінцевими

положеннями Земельного кодексу України передбачалася розробка законів: «Про землеустрій», «Про державний земельний кадастр», «Про оцінку земель», «Про охорону земель», «Про розмежування земель права державної та комунальної форм власності», «Про державний земельний (іпотечний) банк», «Про ринок землі», «Про визначення правових засад вилучення земель права приватної власності» та ін. Слід зазначити, що деякі закони у сфері земельних відносин вже були прийняті Верховною Радою України, зокрема:

– Закон України «Про землеустрій» [14] (від 22 травня 2003 року № 858-IV), який визначає правові та організаційні основи діяльності у сфері землеустрою і спрямований на регулювання відносин, які виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами із забезпечення сталого розвитку землекористування;

– Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» [15] (від 5 червня 2003 року № 899-IV), що визначає організаційні та правові засади виділення власникам земельних часток (паїв) земельних ділянок у натурі (на місцевості) із земель, що належали колективним сільськогосподарським підприємствам, сільськогосподарським кооперативам, сільськогосподарським акціонерним товариствам на праві колективної власності, а також порядок обміну цими земельними ділянками;

– Закон України «Про охорону земель» [16] (від 19 червня 2003 року № 962-IV), який визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціо-

нального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля;

– Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [17] (від 19 червня 2003 року № 963-IV), що визначає правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля;

– Закон України «Про використання земель оборони» [18] (від 27 листопада 2003 року № 1345-IV), що визначає правові засади і порядок використання земель оборони.

– Закон України «Про оцінку земель» [17] (від 11 грудня 2003 року № 1378-IV), який визначає правові засади проведення оцінки земель, професійної оціночної діяльності у сфері оцінки земель в Україні та спрямований на регулювання відносин, пов'язаних з процесом оцінки земель, забезпечення проведення оцінки земель, з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки земель, інформаційного забезпечення оподаткування та ринку земель.

– Закон України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» [20] (№ 1457-IV від 5 лютого 2004 року), прийнятий з урахуванням пропозицій Президента України.

Так, ми бачимо, що саме 2003 рік став досить продуктивним у сфері законотворчості земельних відносин.

Наступним кроком у розвитку земельних відносин на період 2011

– 2020 років стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1072-р «Про затвердження плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення» [21]. Цей план передбачає розроблення і подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів законів: щодо спрощення процедури встановлення меж населених пунктів, про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відміни безоплатної приватизації земельних ділянок, про проведення аналізу, систематизації, упорядкування та приведення до єдиного електронного формату кадастрової інформації; проектів постанов про затвердження документів, що регулюють питання ведення державного земельного кадастру, про схвалення Концепції Загальнодержавної програми використання та охорони земель, тощо.

Одним з завершальних етапів земельної реформи в аграрній сфері має стати запровадження повноцінного ринку землі. Наближенням до цього стало прийняття Верховною Радою України 07 липня 2011 року Закону України № 3613-VI «Про Державний земельний кадастр» [22], який набрав чинності у повному обсязі з 1 січня 2013 року. Прийняття цього закону є однією із умов зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, а також відновлення можливості вносити земельні частки (паї) до статутних капіталів господарських товариств. Проте це,

на жаль, не прискорило формування ринку землі. Проект закону «Про ринок земель» [23] № 9001-д парламент прийняв у першому читанні за основу 9 грудня 2011 р., але він не був включений до порядку денного одинадцятої сесії Верховної Ради шостого скликання. Документом передбачалася купівля-продаж земель сільськогосподарського призначення з 2013 р. А 27 грудня 2011 р. Верховна Рада продовжила мораторій на купівлю-продаж с/г земель до 1 січня 2013 р. 20 листопада 2012 року Верховна Рада України прийняла закон № 5494-VI «Про внесення змін до Земельного кодексу України» [24], яким продовжила мораторій на продаж сільськогосподарських земель до 1 січня 2016 р. Документ містить норму, згідно з якою до 1 січня 2016 р. не допускається: купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, крім викупу (викупу) їх для суспільних потреб; купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, що перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та викупу (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб.

Але без залучення землі в ринковий обіг кінцева мета земельної реформи, а це економічно ефективне використання

земель, досягнута не буде. Це означає, що Україна все більше і більше буде відставати в економічному розвитку від своїх сусідів, і тоді політики стануть перед вибором, або прийняти ринок землі або залишитися відсталою країною. Про те, керівники держави ще одностайно не прийшли згоди, чи потрібен земельний ринок державі чи ні. Відсутність консенсусу в політичній попитанню формування ринку землі, є головною перешкодою на шляху земельної реформи, яка вже тягнеться 24 роки.

Ще одним з важливих документів, який стосується питань земельної реформи – це «Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015 – 2020 роки» [25], яка була розроблена за ініціативи Міністерства аграрної політики та продовольства України. Для розробки цієї стратегії була включена група № 3.1 «Земельна реформа», яка складається з відомих експертів, науковців у сфері земельних відносин. Основною метою цієї стратегії – це: «Створити відкритий і прозорий ринок сільськогосподарських земель через удосконалення ринку оренди землі, стимулювання відкритої і прозорої оренди державних і комунальних земель та завершення формування земельного кадастру».

Висновки.

Історичний огляд ходу земельної реформи, оцінка її позитивних результатів та негативних наслідків дозволяють стверджувати, що загалом вона здійснювалася надто непослідовно і не завжди науково обґрунтовано. Її кінцевим результатом, з огляду на перехід до ринкової економіки, мало б бути паювання і передача землі селянам у приватну власність,

заснування на цій основі господарств ринкового типу, запровадження повноцінного ринку землі. Можливо в такому разі вдалося б уникнути значних економічних і психологічних втрат. Проміжні етапи (передача землі у колективну власність, видача земельних сертифікатів) лише сповільнили реформу, численні законодавчі та нормативні акти заплутали її суть і спричинили багато порушень у сфері земельних відносин.

Список використаних джерел

1. *Заєць О.І.* Правові аспекти земельної реформи в Україні: Монографія. -К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. -185 с.
2. *Кудінов В.О.* Основні етапи проведення земельної реформи / В. О. Кудінов // Юриспруденція: теорія і практика. — 2009. — № 10 (60). — С. 36–41.
3. *Ярмиш О.Н.* Правове забезпечення земельної реформи в Україні / О. Н. Ярмиш, Т.О. Гуржій // Вісник КНТЕУ — 2014. — № 1, — С. 83-92.
4. Постанова Верховної Ради України «Про земельну реформу» // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 10, ст.100 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
5. Закон України «Про форми власності на землю» № 2073—XII від 30.01.1992. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2073-12>.
6. Постанова Верховної Ради України «Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі» від 13.03.1992 № 2200-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2200-12>.
7. Декрет Кабінету Міністрів України «Про приватизацію земельних ділянок» від 26 грудня 1992 року № 15–92 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-92>.
8. *Кобець М.І.* Земельна реформа в Україні / Кобець М.І. Пугачов М.І. // в рамках проекту «Аграрна політика для людського розвитку» — 2004 APHD. — С. 1 — 24
9. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» № 666/94 від 10.11.1994. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.
10. Указ Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» № 720/95 від 08.08.1995 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/720/95>.
11. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» № 1529/99 від 03.12.1999. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
12. Указ Президента України «Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки» № 372/2001 від 30. 05. 2001. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/372/2001>.
13. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
14. Закон України «Про землеустрій» № 858-IV від 22.05.2003 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
15. Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» № 899-IV від 05.06.2003 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/899-15>.

16. Закон України «Про охорону земель» № 962-IV від 19.06.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
17. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» № 963-IV від 19.06.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.
18. Закон України «Про використання земель оборони» № 1345-IV від 27.11.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1345-15>.
19. Закон України «Про оцінку земель» № 1378-IV від 11.12.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
20. Закон України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» № 1457-IV від 05.02.2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1457-15>.
21. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення» № 1072-р від 26.10.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1072-2011-%D1%80>.
22. Закон України «Про Державний земельний кадастр» № 3613-VI від 07.07.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
23. Проект Закону «Про ринок земель» № 9001-1 від 19.07.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=40958.
24. Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України» № 5494-VI від 20.11.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5494-vi>.
25. Документ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Єдина комплексна стратегія розвитку сільськогосподарства та сільських територій на 2015 – 2020 роки». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16103>.

References

1. Zayets, O. I. (2006). *Pravovi aspekty zemelnoyi reformy v Ukraini* [Legal aspects of land reform in Ukraine]. Publishing and printing center «Kyiv University», 185.
2. Kudinov, V.O. (2009). *Osnovni etapy provedennya zemelnoyi reform* [The main stages of implementing of land reform]. *Jurisprudence: Theory and Practice*, 10 (60), 36–41.
3. Yarmysh, O.N., Hurzhiy, T.O. (2014). *Pravove zabezpechennya zemelnoyi reform v Ukraini* [Legal support of land reform in Ukraine]. *Herald of KNTEU*, 1, 83-92.
4. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On Land Reform». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
5. Law of Ukraine «On the form of ownership to land». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2073-12>.
6. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the acceleration of land reform and land privatization». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-92>.
7. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On privatization of land plots». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-92>.
8. Kobets, M.I., Puhachov, M.I. (2004). *Zemelna reforma v Ukrayini* [Land reform in Ukraine]. *APHD*, 1-24.
9. Decree of the President of Ukraine «On urgent actions for the acceleration the land reform in agricultural production». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.
10. Decree of the President of Ukraine «On the procedure for sharing of land trans-

- ferred to collective ownership of agricultural enterprises and organizations». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.
11. Decree of the President of Ukraine «On urgent actions for the acceleration of reforming of the agricultural sector». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
 12. Decree of the President of Ukraine «Main directions of land reform in Ukraine 2001-2005». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/372/2001>.
 13. Land Code of Ukraine. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
 14. Law of Ukraine «On Land Management». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
 15. Law of Ukraine «On the order of allotment in nature (on district) of land plots to owners of land shares (shares)». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/899-15>.
 16. Law of Ukraine «On Land Protection». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
 17. Law of Ukraine «On state control over land use and protection». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.
 18. Law of Ukraine «On the use of land defense». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1345-15>.
 19. Law of Ukraine «On Land Valuation». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
 20. Law of Ukraine «On the separation of lands of state and municipal property». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1457-15>.
 21. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the action plan for land reform and create a transparent market of agricultural land». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1072-2011-%D1%80>
 22. Law of Ukraine «On State Land Cadastre». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
 23. Draft Law «On Land Market». Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=40958.
 24. Law of Ukraine «On amendments to the Land Code of Ukraine». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5494-vi>
 25. Document of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine «single comprehensive strategy to develop agriculture and rural areas for 2015 – 2020». Available at: <http://minagro.gov.ua/node/16103>.
-
- ***
- Баранцов Б.**
ЗЕМЕЛЬНАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
- В статье исследованы тенденции развития правовых аспектов земельных отношений в независимой Украине. Авторами проанализированы проблемы законодательного обеспечения современного этапа земельной реформы в Украине и изменения структуры собственности на землю и землепользования.*
- Ключевые слова:** история, законодательство, земельная реформа, земельные отношения, сельское хозяйство.
- ***
- Barantsov B.**
LAND REFORM IN UKRAINE: HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS
- The article examines trends in the development of the legal aspects of land relations in the independent Ukraine. Authors analyzed the problems of legislative provision of the present stage of land reform in Ukraine and changes of the structure of land ownership and land use.*
- Keywords:** history, legislation, land reform, land relations, agriculture

ПРОБЛЕМИ ДЕГРАДАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ М. КИЄВА ТА ОЦІНКА ВТРАТ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В КОНТЕКСТІ МАЙБУТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ЄС NATURA 2000

Деркульський Р.Ю., аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: romderk@ukr.net

Проаналізовано відповідність принципів побудови екомереж в Україні та ЄС в контексті Директиви ЄС № 92/43/ЄС. Визначені втрати біологічного різноманіття та висвітлені основні проблеми деградації рекреаційних та природоохоронних територій м. Києва.

Ключові слова: *біологічне різноманіття, екомережа, програма NATURA 2000, біотоп, деревостан, фітоценоз, трав'яний покрив, ландшафт, рекреаційне навантаження.*

Постановка проблеми.

Збереження біорізноманіття останнім часом стало предметом уваги вчених багатьох галузей світової науки завдяки суспільному усвідомленню того, що катастрофічне зникнення видів з лиця Землі викличе колапс усієї біосфери. Адже зменшення кількості структурних одиниць будь-якої системи однозначно призводить до зниження її стійкості, а згодом і до руйнування. Зменшення різноманіття живої природи – найзагрозливіша серед змін довкілля, що відбуваються нині, бо це, мабуть, єдиний абсолютно незворотний процес. Конференція ООН з питань довкілля й розвитку виділила три основні аспекти біорізноманіття:

генетичний як сукупність генофондів популяцій одного виду, видовий як сукупність усіх видів, тобто загальний генофонд Землі, і екосистемний як сукупність екосистем планети на всіх рівнях, починаючи з біогеоценотичного [1]. Найуразливішими компонентами біорізноманіття є екосистеми планети, оскільки випадіння навіть одного виду порушує систему зв'язків, що складалася віками, а вилучення виду-домінанта руйнує їх дощенту. Збереження фіторізноманіття є найважливішим тому, що в кінцевому рахунку саме рослини є фундаментом життя на нашій планеті. Згадаймо хоча б, що співвідношення кількості видів автотрофного та гетеротрофного блоків у біосфері Землі складає 1:10.

* Науковий керівник – д.е.н., доц. Мартин А.Г.

У кожної держави є три основних надбання: матеріальне, культурне й біологічне, базисним з яких завжди залишатиметься останнє. Збереження біорізноманіття входить до глобальної концепції стратегії й тактики виживання людства. Це не тільки планування й збалансоване використання природних ресурсів, а й система специфічних заходів їх захисту, передусім, заповідна справа та біо-консервація. Проте наявність генетичного біорізноманіття ставить під сумнів деякі концепції сучасної заповідної справи в Україні і доводить помилковість уявлень про гарантоване збереження виду на заповідній території, тоді як його винищення на решті територій не завдасть шкоди біорізноманіттю. Вважається, що на заповідних територіях охороняються як окремі носії біорізноманіття – популяції, види, екосистеми, так і середовище проживання в цілому. Насправді ж тут зберігається тільки видове різноманіття, а генетичне – у більшості випадків зменшується [2].

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Середовище проживання виду на природно-заповідній території інколи цілком залежить від стану прилеглих територій і у такому випадку зовсім не може бути гарантовано збереженням, особливо проблеми втрати біологічного різноманіття очевидні у міському середовищі з активними урбанізаційними процесами. Розглядаючи зокрема парки Києва в плані оцінки їх біологічного різноманіття, не можна не зупинитись на питанні деяких фітоценотичних особливостей паркоутворюючих видів. Ю.О. Клименко встановив, що всі парки Києва утворені фактично на базі соснових, або листяних, або заплавлених лісів і від-

повідно до цих природних насаджень йдуть зміни рослинності. В паркових фітоценозах Києва мають місце як сільватизаційні, так і десільватизаційні процеси. Між аборигенами та інтродукованими видами, а також навколишнім середовищем існує певна складна взаємодія, в результаті чого утворюються угруповання, значною мірою відмінні від лісових.

В останні декілька десятиріч у паркових культурфітоценозах почали превалювати обширні процеси міжвидової конкуренції, проникнення до їх складу місцевих лісових і рудеральних видів, у т. ч. це стосується і утворення піднаметових гіперсинузій у парках, характерних для природних лісостанів. Ю.О. Клименко, як і Н.А. Імшенецька, звертає увагу на те, що у складі паркових деревостанів шпилькові програють у конкурентній боротьбі і все більшого едафікаторного значення набувають листяні автохтонні породи і деякі інтродуценти. [3]

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад формування екомережі у м. Києві на принципах виділення оселищ (середовищ існування, біотопів тощо) задля виживання й розвитку популяцій видів, котрі потребують охорони.

Виклад основного матеріалу.

Охорона біорізноманіття повинна починатися із збереження біотопу, а науковою основою для цього має бути соціологічна оцінка та категоризація об'єктів охорони, визначення умов їх існування та встановлення системи оптимальних заходів щодо їх збереження та відтворення.

Ідея дослідження біотопів – ділянок суші чи водойми з однотипними умовами середовища, яку займають

певні угруповання, – виникла 1992 року із створенням мережі охоронних ділянок Natura 2000 для збереження біорізноманіття територій країн-членів Європейського Союзу. Елементами цієї мережі є типи природних середовищ (Special Areas of Conservation), рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення або руйнування. Мережа Natura 2000 сьогодні охоплює 27 країн і 17,6% території ЄС, яка поділена на дев'ять наземних і п'ять морських біогеографічних регіонів з типовими природними характеристиками. Законодавчим інструментом ЄС у галузі охорони біорізноманіття в системі Natura 2000 є вже згадана Директива Ради ЄС 92/43/ЄЕС, яка встановлює загальні підходи до збереження видів та природних біотопів, типи та коди яких подано в додатках. У Додатку I перелічені типи та підтипи та тип пріоритетні біотопи. Перелік видів, щодо яких встановлюється така ж система охорони, міститься у Додатку IV до цієї Директиви. Просторові межі ділянок мережі Natura 2000 узагальнюються Європейським агентством з навколишнього середовища (ЕЕА) в масштабі 1:100 000

(Рис.1) в інтегровану базу даних, яка постійно оновлюється.

Кількість об'єктів загальноєвропейського значення у 2011 році збільшилася до 739, територія мережі розширилася майже на 27 000 км². Додалися 17 морських ділянок, які охоплюють більше 17 500 км², в основному у Франції, Данії та Іспанії. Велика кількість наземних об'єктів додана в Польщі та Чеській Республіці. В Україні спроба виокремити біотопи мережі Natura 2000 поки-що зроблена тільки для Закарпатської низовини [4].

Однією з передумов угоди про асоціацію України з Європейським Союзом є адаптація національного законодавства до європейської Директиви № 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування (оселищ), дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями внесеними Директивами №№ 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003. Основною метою зазначеної Директиви є сприяння збереження біорізноманіття шляхом збереження природних середовищ і видів природної флори та фауни, які мають важливе значення для суспільства.

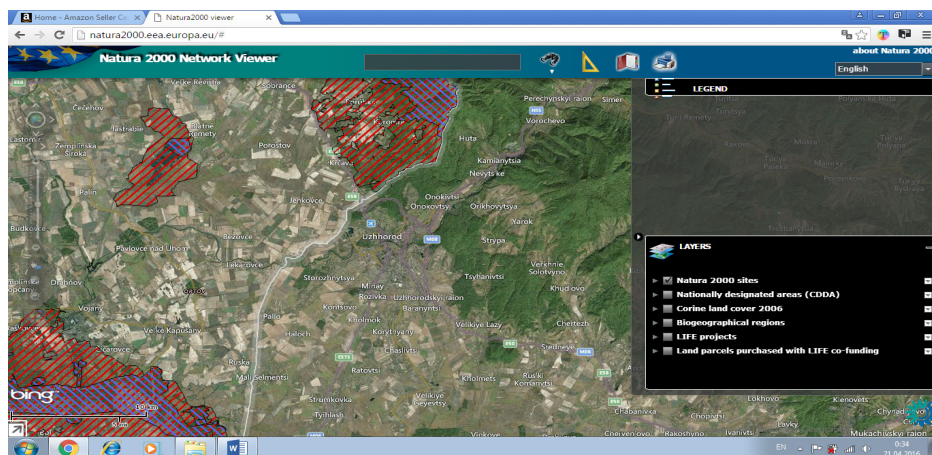

Рис. 1. Інтерфейс бази даних NATURA 2000.

Законодавством України закріплені вимоги щодо охорони флори і фауни та оселищ, які частково відповідають вимогам Директиви. Окремі положення законодавства потребують внесення відповідних змін та доповнень. Необхідно внести зміни до законодавства, яке регулює питання створення та функціонування екологічної мережі або розробити та затвердити нове законодавство щодо екомережі та охорони оселищ, яке б відповідало вимогам Директиви, перш за все, в частині критеріїв формування екологічної мережі та вимог щодо забезпечення охорони оселищ. В основі виділення територій, перспективних для включення до екологічної мережі ЄС NATURA 2000 відповідно до Директиви, лежить виділення оселищ (середовищ існування, біотопів тощо), яким характерна наявність відповідних складових (як біотичних, так і абіотичних), що визначають їхню особливу роль у збереженні умов виживання й розвитку популяцій видів, котрі потребують охорони. Цей підхід має обмежене застосування в Україні. Законодавством України запроваджені дещо інші критерії до формування екологічної мережі, які визначені у Законі України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 р. № 1864-IV. Зокрема, підхід базується не на критерії виділення середовищ існування (оселищ) як основи вибору складових елементів екомережі, а екомережа створюється на базі територій та об'єктів природно-заповідного фонду як основи екомережі з подальшим залученням природоохоронних територій іншого статусу (водоохоронних, рекреаційних тощо). Таким чином, необхідно внести зміни щодо оселищ до законодавства про природно-заповідний

фонд, Зелену книгу України, Червону книгу України, а також до законодавства, що регулює питання створення та функціонування екологічної мережі, або розробити та затвердити нове законодавство щодо екомережі та охорони природних середовищ існування (оселищ), яке б відповідало вимогам Директиви, перш за все, в частині критеріїв формування екологічної мережі. [6]

Отже, реалізація проекту мережі Natura 2000 в Україні, є досить проблематичною, оскільки проявляються величезні розбіжності у підборі критеріїв та методів формування як на місцевому рівні, так і національної та Всеєвропейської екомережі. Зроблені спроби вибору елементів екомережі в Україні, як правило, базуються на власноруч вироблених методиках і абсолютно не вписуються у класифікаційні схеми об'єктів охорони, прийняті у Європі. Це стосується, насамперед, геоботанічних методик та систем, згідно яких подаються назви таксонів та синтаксонів. Переліки рідкісних рослинних угруповань та класифікації біотопів України європейською спільнотою не можуть бути використані через застосований домінантний підхід у їх ідентифікації. Особливо відчутно це проявляється на прикордонних територіях, де виникає необхідність узгодження структури регіональних екомереж України з європейськими [5].

Серед можливих рішень може бути запропоновано внести зміни до Закону України «Про екологічну мережу України» у частині введення принципів та критеріїв виділення середовищ існування як основи вибору складових елементів екомережі, а також доповнити понятійний апарат, повноваження Кабінету Міністрів України та інших органів влади тощо. Функцію затвер-

дження переліку оселищ, що підлягають особливій охороні, критеріїв для їх визначення та порядку визначення територій (ділянок), що мають важливе значення для екомережі, пропонується покласти на Уряд. У частині охорони видів флори й фауни заходи, закріплені в законодавстві, відповідають вимогам Директиви. Окремі правові акти у сфері охорони тваринного та рослинного світу містять положення щодо охорони природних середовищ існування (оселищ), однак ці положення потребують деталізації та узгодження з нормами Директиви та Додатків до неї. У частині участі громадськості та оцінки впливу на навколишнє середовище необхідно внести зміни до законів України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI та «Про екологічну експертизу» від 09 лютого 1995 р. № 45/95-ВР з метою створення системи оцінки впливу на навколишнє середовище при прийнятті рішень про реалізацію проектів. Відсутність належної оцінки впливу проектів на природоохоронні території суперечить вимогам Директиви. Згідно статті 22 Закону України «Про екологічну мережу України» обласні, Київська, Севастопольська міські державні адміністрації інформують населення через засоби масової інформації та письмово відповідні місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування про розроблення схем екомережі. На практиці все ж відсутня широка поінформованість щодо проектів формування екомережі в Україні, тим паче у відкритому доступі в режимі онлайн.

Формування екомереж у найбільших містах до яких належить і м. Київ має свої особливості, які водночас необхідно розглядати поруч із проблемами деградації рекреаційних

та природоохоронних територій та втрати біологічного різноманіття. Згідно з чинним законодавством України базисом у формуванні екомережі міста Києва є зелена зона міста Києва, а саме території: природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного призначення в яких в перспективі слід буде чітко виділити оселища (середовища існування, біотопи тощо) для майбутньої відповідності проекту NATURA 2000.

Загальна територіальна структура зеленої зони міста Києва обумовлюється наявністю радіальних осей забудови, спрямованих від центру до околиць міста, які доповнюються кільцевою системою паркових масивів, ускладнюється така структура заплавою Дніпра, яка є крупним водно-зеленим діаметром зеленої зони міста. При цьому, зелена зона Києва відзначається високим ступенем взаємозв'язку озелених територій і забудови, високою концентрацією її окремих елементів (парків, лісопарків, лісів), але водночас слабкою зв'язністю біоцентричної мережі. В межах зеленої зони Києва чітко виділяються біоцентри двох рівнів:

- регіонального, що зображені зеленим кольором (ліси та лісопарки поза міською забудовою) або так званий «зелений пояс» (green belt);

- локального (сквери і парки) в межах забудованих територій та центральної частини Києва, зображені рожевим кольором на рис. 2.

Природно заповідні території виділені помаранчевим кольором.

Центральним біоцентром зеленої зони Києва є Труханів острів, індекс доступності якого мінімальний. Він є головним рефугіумом популяцій на території Києва, а також виконує роль

центру розселення видів. Через це Труханів острів заслуговує особливої уваги під час проектування мережі біокоридорів, охорони і відновлення біорізноманіття міських ландшафтів.

Що ж до зелених насаджень м. Києва то багато з них так чи інакше пов'язані з історичними подіями, і через це є не тільки природними об'єктами, але й історико-культурними пам'ятниками, що обов'язково по-

винно враховуватись при розробці заходів щодо реконструкції. Обстеженнями виявлено такі тенденції. Близьче до історичних центрів виникнення міста в парках природна рослинність збереглася менше, проте більшого значення набули інтродуценти, одно-видові групи займають менші площі. Переважаючим типом садово-паркового ландшафту в парках Києва є лісовий. Найбільше видове різнома-

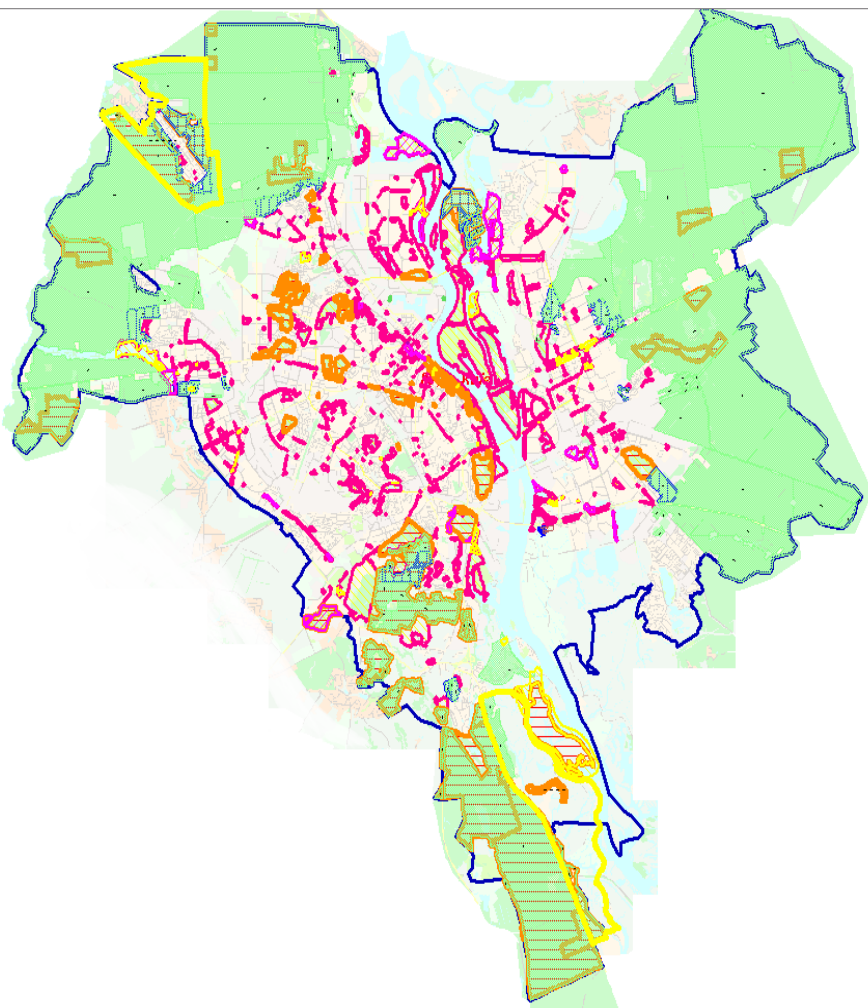

Рис. 1. Схема розташування біоцентрів регіонального та локального рівнів у м. Києві.

ніття спостерігається на територіях з парковим типом ландшафту.

Тому одним із завдань формування рослинності є зменшення густоти насаджень, переведення частини площ з лісового типу садово-паркового ландшафту в парковий.

Беручи до уваги дані розподілу озелененої площі, впливає, що в парках, створених на базі лісів із сосни звичайної, відбувається зменшення зімкненості соснового деревостану і перетворення насаджень лісового типу ландшафту в парковий, потім під рідколіссям сосни створюються декоративні посадки листяних рослин, що врешті-решт призведе до заміни корінного хвойного насадження на штучне листяне.

Аналіз даних таблиць розподілу озелененої площі парків, створених на базі або місці лісів із дуба звичайного свідчить, що діброви займають лише частину територій парків і площі дібров скорочуються - після відмирання старих дубів на місці відпаду починають домінувати супутні види - клен гостролистий, ясен звичайний, липа серцелиста, ільмові або деревний вид другого ярусу - граб звичайний.

В заплавлених парках зменшується площа луків (завдяки створенню насаджень і заростанню самосівом), під наметом тополі чорної (найпоширенішого в парках цієї групи виду) формується другий ярус з клена ясенелистого, а оскільки тополі - недовговічні рослини, можна очікувати у майбутньому їх заміни небажаним кленом ясенелистим.

Таким чином, тенденції змін деревної рослинності в усіх трьох групах парків ведуть до зменшення різниці між ними, втрати парками їх ландшафтної своєрідності. А збе-

реження ландшафтної оригінальності парків, її підкреслення - важлива умова містобудування.

На жаль відсутність належного догляду за київськими парками протягом багатьох років призвела до того, що масово розповсюдився такий малодекоративний вид як клен ясенелистий, через голландську хворобу почали гинути ільмові (в'яз гладенький, в'яз шорсткий та ін.) [3]

Антропогенна деструкція лісових екосистем може супроводжуватися збільшенням кількості видів за рахунок інвазії чужорідних ценоелементів внаслідок послаблення природної стійкості лісової екосистеми та виникнення „вакантних ніш”. Надалі спостерігається захоплення неаборигенними видами значних площ, яке супроводжується витісненням аборигенних компонентів екосистеми.

Подібна динаміка виявлена в Голосіївському лісовому масиві, який являє собою дигресивну стадію грабової діброви, де дубові ліси збереглися лише окремими острівцями. Підріст лісів переважно формується з *Acer platanoides* L. та *Carpinus betulus* L., що має спричинити в майбутньому заміну дубових та дубово-грабових лісів на грабові.

Трав'яний покрив на більшості ділянок лісництва трансформований, про що свідчить наявність лучних, бур'янових та адвентивних видів.

Внаслідок високого рекреаційного навантаження у травостої асоціацій *Carpinetum aegopodiosum* і *Querceto-Carpinetum stellariosum* з'являється адвентивний вид *Impatiens parviflora* DC., частка якого у проективному покритті місцями досить значна – до 20%.

В дубово-грабових лісах Голосіївського лісництва домінує та співдомінує у трав'яному покриві *Galeobdolon*

luteum Huds. Цей вид швидко поширюється, витісняючи менш стійкі види: *Asarum europaeum* L., *Aegopodium podagraria* L., *Galium odoratum* (L.) Scop.

У Голосіївському парку ім. М.Т. Рильського масово розростається *Ficaria verna* Huds, проективне покриття якої місцями сягає 20-40%, тим часом як інші ефемероїди повністю зникають або істотно зменшують чисельність. Таким чином, цей вид виступає як антропогенно-прогресивний доміант синузії ефемероїдів у місцях з оптимальним зволоженням.

Трав'яний покрив паркових ділянок утворюють лучні та рудеральні види: *Plantago major* L., *Urtica dioica* L., *Xanthoxalis dillenii* (Jacq.) Holub, *Chelidonium majus* L., *Taraxacum officinale* Webb ex Wigg., *Chenopodium album* L., *Polygonum aviculare* L., *Arctium lappa* L., *Fallopia dumetorum* (L.) Holub, *Stenactis annua* Nees, *Dactylis glomerata* L., *Agrostis tenuis* Sibth., *Trifolium repens* L. Деякі з них займають значні площі: *Impatiens parviflora* DC. (30%), *Poa annua* L. (20%), *Erigeron canadensis* L. (до 10%), *Galinsoga parviflora* Cav. (до 5%). Досить велика кількість видів геліофітів у трав'яному покриві ділянок парку пояснюється меншою зімкнутістю деревостану (0,6-0,7), місцями нерівномірною, тоді як на ділянках лісництва вона складає 0,9.

Пуща-Водицьке, Київське та Білодібровне лісництва відрізняються за ступенем рекреаційного навантаження, але подібні за ґрунтово-кліматичними умовами та складом деревостану. За складом насаджень можна виділити соснові, сосново-дубові та дубові лісостани, які належать до формацій *Pineta sylvestris*, *Querceto-Pineta*, *Querceta roboris*.

В підліску, окрім звичайних для даних умов лісових видів, зустрічаються

види-інтродуценти *Caragana arborescens* Lam., *Physocarpus opulifolius* (L.) Maxim., *Acer mono* Maxim., *Acer negundo* L.

Під час флористичного аналізу досліджуваних площ Пньовською О. М. було використано коефіцієнт Жаккара – для порівняння видового складу трав'яного покриву. Межі коефіцієнта від 0 до 1, значення $K_j=1$ свідчить про повну подібність описів, що порівнюються, а $K_j=0$ – про відсутність жодного спільного виду.

За аналізу сорокарічних насаджень в умовах свіжих судібров Київського та Білодібровного лісництв з такими Пуща-Водицького – коефіцієнт подібності склав 0,4, а між Київським та Білодібровним – 0,28. Частка рудеральних і лучних видів для вказаних ділянок коливається від 16% до 22%. Для всіх ділянок характерні такі види, як *Impatiens parviflora* DC. (від 15 до 50%), *Geum urbanum* L. (3-5%), *Urtica dioica* L. (2-10%), *Chelidonium majus* L. (1-5%), *Taraxacum off.* L., *Lactuca serriola* Torner. Проте незважаючи на значну частку рудеральних і лучних видів деяких ділянок та площу, зайняту під дорогами і стежками (до 40%), на таких ділянках трапляються й червонокнижні види *Lilium martagon* L., *Pulsatilla nigricans* Storck, саме такі земельні ділянки мають стати базою формування природних середовищ (Special Areas of Conservation) відповідно до програми NATURA 2000, як таких, що перебувають під загрозою зникнення або руйнування [7].

У цілому, для ділянок встановлено зв'язок між кількістю рудеральних і лучних видів та зімкнутістю деревостану. Найнижчою часткою – 8%, характеризуються сімдесятирічні насадження в умовах свіжих судібров із високою зімкнутістю деревостану.

Виявлена залежність між зімкнутістю деревостану та проєктивним покриттям трав'яного покриву (останній збільшується зі зменшенням зімкнутості), яка характеризується коефіцієнтом парної кореляції $r = -0,60$.

Під час аналізу частки рудеральних видів у складі трав'яного покриву з'ясувалося, що більшою ценотичною стійкістю до рекреаційних навантажень володіють багаторусні фітоценози, які формуються в оптимальних умовах зволоження та трофності (свіжі судіброви, свіжі діброви).

Захисну функцію проти вторгнення нехарактерних ценоелементів, поряд із головним деревним ярусом, відіграють підріст та густий підлісок. Так, при зростанні зімкнутості: 0,5 (Пуща-Водицьке лісництво), 0,6 (Київське), 0,7 та 0,8 (Білодібровне), яка корелює з кількістю видів, що зростають на досліджуваних площах, частка неаборигенних видів в трав'яному покриві даних ділянок складає відповідно: 11%; 20%; 16% та 12%. У першому випадку низький показник неаборигенної частки при низькій зімкнутості деревостану пояснюється наявністю густого підліску.

Окрім втрати біологічного різноманіття гострою проблемою постає деградація рекреаційних та природоохоронних територій. В межах зеленої зони Києва поширені морено-воднольодовикові ландшафти Київського Полісся, лісостепові ландшафти високої лесової ерозійної рівнини, давньоалювіальні ландшафти надзаплавних терас Дніпра і Десни, а також заплавні лісолучні ландшафти.

Для ландшафтів зеленої зони м. Києва характерні кислі та слабкокислі ґрунти легкого механічного складу, з незначним вмістом гумусу і невисокою насиченістю обмінними

катіонами. Це забезпечує сприятливі умови для утворення, транспортування і акумуляції рухомих форм ряду хімічних елементів, зокрема, важких металів. Ландшафтно-геохімічна структура зеленої зони міста Києва представлена ландшафтно-геохімічними системами кислого, кислого глейового, а також перехідного від кислого до кальцієвого класу. Така просторова диференціація ландшафтно-геохімічних умов обумовлює формування сорбційних глейових і сорбційних карбонатних площинних ландшафтно-геохімічних бар'єрів в правобережній частині зеленої зони м. Києва, на яких акумулюються Pb, As, Zn, Cd і Cu. Більшість ландшафтів зеленої зони Києва на лівому березі Дніпра характеризується винесенням вищевказаних хімічних елементів. Основними радіонуклідами, які визначають радіаційну обстановку зеленої зони міста, є Cs-137 і Sr-90.

За рівнями забруднення зелена зона Києва поділяється на три частини:

1) відносно чисті лісопаркові території на окраїнах міста;

2) слабкозабруднені внутрішньоміські ЗН;

3) ЗН промислових територій та прилеглі до них, з високим рівнем забруднення. В той же час, головним джерелом емісії ЗР для більшої частини міської зеленої зони є автошляхи з інтенсивним рухом транспорту

Результати ландшафтно-геохімічного аналізу зеленої зони Києва свідчать про відсутність забруднення сполуками важких металів (в порівнянні з ГДК). Водночас, їх концентрації, як правило, значно перевищують зональний природний фон (для кадмію – у 18 разів, для міді – майже вчетверо, для свинцю – в 6 разів, для цинку – в 5 разів і для миш'яку приблизно удвічі).

Оскільки рівень забруднення з часом може зростати і впливати на стан і зовнішній вигляд рослинності, певного значення набувають попереджувальні заходи від забруднення ґрунтів зеленої зони столичного міста сполуками важких металів [8].

Всі вищевикладені фактори, безперечно впливають на існування та розвиток зелених зон у місті, деградація рекреаційних та природоохоронних територій є досить значною проблемою, окремих досліджень потребує перспектива створення екологічної мережі на території м. Києва. В свою чергу проектування такої мережі повинне максимально передбачити пішохідну доступність зелених зон для жителів міста для отримання такого блага як чисте повітря. З економічної точки зору, поліпшення якості повітря має суттєвий вплив на ціни на житло за результатами проведених економетричних досліджень з врахуванням просторових ефектів у гедоністичних моделях було встановлено, що маргінальний показник WTP (англ. willingness to pay) або показник «порогу готовності платити» (ППП) для невеликої зміни якості повітря (стійке 4% поліпшення) становив близько \$ 2333 (1,43% від середнього значення будинку) для власників [9]. Значення якості повітря капіталізується у вартість будинку та земельної ділянки, що виражає вартість якості повітря, яку власник розраховує отримати протягом терміну служби будинку.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, зелена зона міста Києва відіграє важливу роль у забезпеченні рекреаційних потреб населення, однак зростаюче рекреаційне навантаження на зелену зону, деградація цих терито-

рій та втрата біологічного різноманіття може призвести до незворотних змін у видовому складі та до унеможливлення виконання рекреаційними та природоохоронними територіями своїх екологічних та економічних функцій. Основними наслідками рекреаційного використання зелених зон є деградація рослинного покриву, зміна фізичних, хімічних параметрів ґрунту і біотичних властивостей. В зв'язку з цим для тривалого рекреаційного використання зелених зон важливим видається комплексний підхід при вивченні вказаних наслідків, актуальності набуває екологічна мережа, яка має бути створена на території міста Києва за принципами виділення оселищ (середовищ існування, біотопів тощо), як це передбачено програмою NATURA 2000. Окремим напрямком дослідження може стати вивчення економічних факторів впливу доступності до зеленої зони на вартість об'єктів нерухомого майна і, як наслідок, економічне обґрунтування доцільності створення екологічних мереж.

Список літератури

1. Конвенция о биологическом разнообразии // Программа действий. Повестка дня на XXI век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – Женева : Центр «За наше общее будущее». – 1993. – 70 с.
2. Білявський Г.О. Основи екології. Навчальний посібник / К.: Либідь, 2006.– 408 с.
3. Про затвердження Програми розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста: рішення Київської міської ради від 19 липня 2005 року N 806/3381: чинне законодавство зі змін. та допов. станом на 20 квітня. 2016 р. [Електронний ресурс]: (відповідає офіц. текстові). — Режим

- доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/I_docki2.nsf/alldocWWW/F568AC23F047A944C22573C00053FA80?OpenDocument. — Назва з екрана.
4. Kish P., Mandryk E., Mirutenko V. *Біотопи Natura 2000 на Закарпатській низовині. — Ужгород: Мистецька Лінія, 2006. — 64 с.*
5. Кагало О. О. Розбудова екологічної мережі в Україні: принципи, проблеми, перспективи // Наукові основи збереження біотичної різноманітності: Мат.наук. конф. — Львів, 2009. — С. 20–36.
6. ПЛАН імплементації Директиви Ради 92/43/ЄЕС про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, із змінами і доповненнями, внесеними Директивами 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) 2003/1882: [Електронний ресурс]: (відповідає офіц. текстові). — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/248102940/Dir_92_43.pdf. — Назва з екрана.
7. Пньовська О.М. Біоекологічні особливості і динаміка трав'яного покриву фітоценозів зеленої зони М. КИЄВА: автореф. дис. ... канд. с/г. наук : [спец.] 06.03.01 «лісові культури та фітомеліорація» / Пньовська Оксана Михайлівна ; Нац. ун-т біорес. та природокор. України. — К., 2009. — 22 с.
8. Савицька О.В. Ландшафтно-екологічний аналіз зеленої зони столичного міста (на прикладі міст Києва і Берліна): дис. ... канд. геогр. наук : [спец.] 11.00.01 — «фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів» / Савицька Олена Вікторівна ; КНУ ім. Тараса Шевченка. — К., 2003. — 22 с. : іл. — Бібліогр.: арк. 175-191.
9. Kim, C. W. and Phipps, T. T. and Anselin, L. 2003. "Measuring the Benefits of Air Quality Improvement: A Spatial Hedonic Approach." *Journal of Environmental Economics and Management* 45(1): 24-39. — Режим доступу до журн. : ftp://131.252.97.79/Transfer/ES_Pubs/ESVal/hedonics/kim_03_hedonic_and_AirQuality.pdf — Назва з екрана.
- ### References
1. Konventsyya o byolohycheskom raznoobrazyy // Prohramma deystvyy. Povestka dnya na XXI vek y druhye dokumenty konferentsyy v Ryo-de-Zhaneyro v populyarnom yzlozhenyy [Biodiversity convention, Rio-de-Janeiro], Zheneva: Tsentr "Za nashe obshchee budushchee", 1993, 70.
 2. Biliavskiy H.O. Osnovy ekolohii. Navchalnyi posibnyk [Principles of Ecology. Tutorial], K, Lybid, 2006, 408.
 3. Pro zatverdzhennia Prohramy rozvytku zelenoi zony m. Kyieva do 2010 roku ta kontseptsii formuvannia zelenykh nasadzhen v tsentralnii chastyni mista: rishennia Kyivskoi miskoi rady vid 19 lypnia 2005 roku N 806/3381 [and Concept of green space development in the downtown (Kyiv city council act № 806/3381)]: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/I_docki2.nsf/alldocWWW/F568AC23F047A944C22573C00053FA80?OpenDocument.
 4. Kish R., Mandryk Ie., Mirutenko V. Biotopy Natura 2000 na Zakarpatskii Nyzovyni [Biotops Natura 2000 on Zakarpattia lowland], Uzhhorod, 2006, 64.
 5. Kahalo O. O. Rozbudova ekolohichnoi merezhi v Ukraini: pryntsypy, problemy, perspektyvy [Ecological network creating in Ukraine: principles, problems, perspectives] *Naukovi osnovy zberezhennia biotychnoi riznomanitnosti: Mat.nauk. konf., Lviv, 2009, 20–36.*
 6. PLAN implementatsii Dyrektyvy Rady 92/43/leES pro zberezhennia pryrodnoho seredovyshcha isnuvannia, dykoi flory ta fauny, iz zminamy i dopovnenniamy, vnesenymy Dyrektyvamy 97/62/leS, 2006/105/leS ta Rehlementom (leS) 2003/1882 [Plan of implementation of The Council of European Communities Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora]: http://www.kmu.gov.ua/document/248102940/Dir_92_43.pdf.
 7. Pnovska O.M. Bioekolohichni osoblyvosti i dynamika trav'ianoho pokryvu fitotsenoziv

zelenoi zony m. Kyieva [Bioecological features and dynamics of phytocoenosis of herbal layer in green areas of the city of Kyiv], Kyiv, 2009, 22.

8. Savytska O.V. Landshaftno-ekolohichnyi analiz zelenoi zony stolychnoho mista (na prykladi mist Kyieva i Berlina) [Landscape and ecological analysis of green area in capital city (for example Kyiv and Berlin), KNU in the name of. Taras Shevchenko, Kyiv, 2003, 175-191.
9. Kim, C. W. and Phipps, T. T. and Anselin, L. 2003. "Measuring the Benefits of Air Quality Improvement: A Spatial Hedonic Approach." Journal of Environmental Economics and Management 45(1): 24-39.

Деркульский Р.Ю.

ПРОБЛЕМЫ ДЕГРАДАЦИИ РЕКРЕАЦИОННЫХ И ПРИРОДООХРАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ Г. КИЕВА И ОЦЕНКА ПОТЕРЬ БИОРАЗНООБРАЗИЯ В КОНТЕКСТЕ БУДУЩЕЙ ИНТЕГРАЦИИ В ЭКОЛОГИЧЕСКУЮ СЕТЬ ЕС NATURA 2000

Проанализировано соответствие принципов построения экосетей в Украине и ЕС в контексте Директивы ЕС №

92/43 / ЕС. Определены потери биологического разнообразия и освещены основные проблемы деградации рекреационных и природоохранных территорий г. Киева.

Ключевые слова: биологическое разнообразие, экосеть, программа NATURA 2000 биотоп, древостой, фитоценоз, травяной покров, ландшафт, рекреационная нагрузка.

Derkulskyi R.

PROBLEMS OF DEGRADATION OF RECREATIONAL AND ENVIRONMENTAL AREAS OF THE CITY OF KYIV AND EVALUATION BIODIVERSITY LOSSES IN THE CONTEXT OF FUTURE INTEGRATION INTO EU ECOLOGICAL NETWORK NATURA 2000

The principles of ecological network system in Ukraine and the EU in the context of the EU Directive number 92/43 / EC are analyzed in this article. Biodiversity losses and degradation are identified in recreational and environmental areas of the city of Kyiv.

Keywords: biodiversity, ecological network, NATURA 2000, biotope, forest stand, phytocoenosis, herbal layer, landscape and recreational overload.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗЕМЛЕВПОРЯДНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Капінос Н.О., аспірант

*Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди України
E-mail: nniesco@ukr.net*

Досліджено окремі аспекти землепорядного проектування в контексті збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад. Встановлено, що визначальною складовою екологічної оптимізації землекористування є збалансована структура земельних угідь на засадах екологічно-доцільного використання.

Ключові слова: *сталий розвиток, екологічна стійкість, економічна оптимізація, екологічна оптимізація, коефіцієнт екологічної стабільності, коефіцієнт антропогенного навантаження.*

Постановка проблеми.

Земельний фонд території України зазнає надмірного антропогенного впливу, який виражається в перевищенні допустимих показників його сільськогосподарської освоєності та незбалансованості структури земельних угідь. Екологічний стан земельних ресурсів близький до критичного. Серед земель найбільшу територію займають землі сільськогосподарського призначення (71 %, з яких – 76 % є ріллею). Порушення екологічно-допустимих співвідношень площ ріллі, природних кормових і лісових угідь негативно відбилася на стійкості агроландшафтів. На всій території поширені процеси деградації земель, серед

яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 % території), забруднення (близько 20 % території), підтоплення (близько 12 % території) [4].

Законом України «Про Основні засади (Стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначено стратегічні цілі управління природокористуванням та охорони навколишнього природного середовища, серед яких одним з основних є припинення втрат ландшафтного різноманіття та забезпечення екологічно збалансованого природокористування [1]. Стале (збалансоване) землекористування є однією із основних факторів збалансованого природокористування територіальних утворень і може бути сформоване з пріоритетним урахуван-

ням екологічних чинників. При екологічній оптимізації, на базі критеріїв співвідношення екологостабілізуючих та антропогенно навантажених угідь слід в обов'язковому порядку передбачити вилучення з інтенсивного використання землі, які за своїми модальними властивостями не можуть забезпечувати стійкість землекористування.

Раціональне природокористування починається з організації території – створення сталого землекористування з екологічно та економічно обґрунтованим і доцільним співвідношенням сільськогосподарських угідь, лісових насаджень, земель захисного та природоохоронного призначення. Разом з тим, на сьогодні в межах територій територіальних громад відсутні проектні розробки щодо оптимізації землекористування на засадах збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням збалансованого землекористування, займалось багато вчених, а саме: І.К. Бистряков, В.В. Горлачук, Ю.Г. Гуцуляк, Д.С. Добряк, О.С. Дорош, Й.М. Дорош, В.М. Друтак, Ш.І. Ібатулін, А.Г. Мартин, А.С. Попов, А.М. Третьяк, М.А. Хвесик та інші. Однак, в новітніх умовах господарювання збалансоване землекористування потребує додаткових досліджень щодо розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад.

Матеріали і методи дослідження.

Для вивчення проблем землепорядного проектування збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад використаний монографічний метод дослідження.

Отже, основною метою статті було дослідження окремих аспектів землепорядного проектування збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад.

Передбачалося вирішення наступних задач:

- визначити роль землепорядного проектування у формуванні збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування;

- обґрунтування підходів до визначення напрямів оптимізації структури земельних угідь на території територіальних громад.

Виклад основного матеріалу.

Проблему оптимізації збалансованого використання земель слід розглядати під кутом зору ієрархічної взаємопідпорядкованості територіальних утворень, для яких встановлюються показники оптимальних співвідношень угідь. Зрозуміло, що єдине таке співвідношення, стандартне для всіх без виключення територій, особливо беручи до уваги величезне розмаїття природних умов України, позбавлено фізичного змісту. Тому визначення згаданих показників повинно здійснюватися диференційовано по відповідних таксонах поділу території України з послідовним переходом від вищих одиниць до підпорядкованих, з урахуванням положень статті 179 Земельного кодексу України, де йдеться про природно-сільськогосподарське районування, що, зокрема, визначене як територіальна основа для вирішення питань використання та охорони земель [4].

За роки незалежності в Україні сформована досить розгалужена нормативно-правова база щодо використання та охорони природних ресурсів і, в тому числі, земель.

Водночас залишається відкритим питання розробки нормативів оптимального співвідношення земельних угідь, які відповідно до статті 30 Закону України «Про охорону земель» встановлюються для запобігання надмірному антропогенному впливу на них, у тому числі надмірній розораності сільськогосподарських угідь [2]. Екологічну складову формування збалансованого землекористування можна визначити як усвідомлену необхідність збереження і розумного використання землі як основного природного ресурсу та базисного компоненту довкілля. Головними шляхами досягнення її цілей є мінімізація (у т.ч. через нормування) антропогенного навантаження на землі.

Визначаючи економічну оптимальність землекористування, слід виходити з постулату: економічна доцільність зумовлюється екологічною допустимістю [5, 7]. Нехтування цим правилом призводить до економічних втрат, оскільки короткочасний економічний ефект, що буде отриманий без урахування екологічних вимог, в подальшому супроводжуватиметься деградаційними процесами, які відбиваються на продуктивності земель. З урахуванням цього, економічна оптимальність землекористування слід розглядати, перш за все, через систему корпоративних інтересів землекористувачів, особливо сільськогосподарських, що експлуатують земельні ресурси як засіб виробництва, а також виходячи з потреб інших категорій земель за цільовим призначенням.

До загальних принципів оптимізації використання земель слід, безумовно, віднести, по-перше, просторово-географічну детермінованість, що реалізується у максимальному врахуванні регіональних природ-

них, господарських, соціальних та інших умов, по-друге, ієрархічність, що передбачає послідовний перехід від національного до регіонального і локального рівня. Провідним з базових завдань при розробленні системи заходів з оптимізації збалансованого землекористування стає детальний аналіз існуючого використання земель. Важливо виокремити найбільш суттєві фактори впливу на екологічний стан землекористування та визначити склад земельних угідь та зміст заходів щодо їх збалансування.

Сучасна структура земельного фонду України фактично була сформована в радянський період під впливом політики екстенсивного розвитку сільського господарства. Порушення екологічно-допустимих співвідношень площ ріллі, природних кормових і лісових угідь негативно відбилося на стійкості і стані землекористування, що підтверджується відповідними дослідженнями [5, 6].

В таких умовах, збалансування землекористування може бути виконано в дві стадії – екологічну та економічну. При екологічній оптимізації, на базі критеріїв співвідношення угідь в обов'язковому порядку слід передбачити вилучення з інтенсивного використання земель, які за своїми модальними властивостями не можуть забезпечувати стійкість землекористування. Під екологічною оптимізацією структури земельних угідь слід розуміти комплекс заходів щодо знаходження оптимального варіанту організації використання і охорони земель на рівні території сільської (селищної) ради з метою їх використання в еколого-безпечному режимі.

В цьому аспекті пропонуємо використовувати в якості критерію коефіцієнт екологічної стабільності землеко-

ристування та коефіцієнт антропогенного навантаження [3, 5]. Оцінка впливу складу угідь на екологічну стабільність території ради, стійкість якої залежить від сільськогосподарської освоєності території, розораності і інтенсивності використання угідь, забудови території, характеризується коефіцієнтом екологічної стабільності землекористування (Кек.ст.), який при різному складі угідь розраховується за формулою 1 [3, с. 6]:

$$K_{ек.ст.} = \frac{\sum K_{li} \times P_i}{\sum P_i} \times K_p, \quad (1)$$

де K_{li} – коефіцієнт екологічної стабільності угіддя і-го виду;

P_i – площа угіддя і-го виду;

K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу ($K_p = 1,0$ – для стабільних територій і $K_p = 0,7$ – для нестабільних).

Коефіцієнт антропогенного навантаження (Ка.н.) характеризує наскільки великий вплив діяльності людини на стан довкілля, у тому чис-

лі на земельні ресурси, який розраховується за формулою 2 [3, с. 7]:

$$K_{а.н.} = \frac{\sum P \times B}{\sum P} \quad (2)$$

де P – площа земель з відповідним рівнем антропогенного навантаження, га; B – бал, відповідної площі з певним рівнем антропогенного навантаження (вимірюється за 5-бальною шкалою).

Наприклад, характеристика існуючого розподілу земель на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області по земельних угіддях станом на 01.01.2015 рік (табл. 1) показує що в межах території ради переважають сільськогосподарські угіддя (93,6 %, в тому числі рілля 80,8 %).

Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності землекористування на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області буде мати вигляд (табл. 2).

1. Розподіл земель на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області по земельних угіддях

Вид угідь	Площа земель	
	га	%
Сільськогосподарські землі, у т.ч.:	2819,58	94,9
Сільськогосподарські угіддя, з них:	2781,33	93,6
рілля	2400,21	80,8
багаторічні насадження (сади)	16,40	0,6
сіножаті	-	-
пасовища	364,72	12,3
Під господарськими будівлями та дворами	22,45	0,8
Під господарськими шляхами та прогонами	15,8	0,5
Ліси та інші лісовкриті площі	63,8	2,1
Землі забудови	43,22	1,5
Під водою та заболочені землі	37,7	1,3
Інші землі	7,4	0,2
Загальна площа	2971,7	100,0

* Джерело: за даними форм 6-зем Державного земельного кадастру, станом на 01.01.2015 рік.

2. Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності на території Водянської сільської ради

Угіддя	Коефіцієнт екологічної стабільності угіддя (K1)	Площа угіддя (P)	K1 x P	Коефіцієнт екологічної стабільності території (К ек.ст.)
Забудована територія і дороги	0,00	81,5	0,0	
Рілля	0,14	2400,2	336,0	
Виноградники	0,29	0,0	0,0	
Лісосмуги	0,38	50,0	19,0	
Фруктові сади, чагарники	0,43	24,3	10,4	
Городи (присадибні ділянки)	0,50	4,4	2,2	
Сіножаті	0,62	0,0	0,0	
Пасовища, перелоги	0,68	364,7	248,0	
Ставки і болота природного походження	0,79	45,1	35,6	
Ліси природного походження	1,00	1,5	1,5	
Разом		2971,7	652,8	0,22

* Джерело: розраховано автором за даними форм 6-зем Державного земельного кадастру, станом на 01.01.2015 рік.

3. Розрахунок коефіцієнта антропогенного навантаження на території Водянської сільської ради

Угіддя	Коефіцієнт антропогенного навантаження угіддя (K1)	Площа угіддя (P)	K1 x P	Коефіцієнт антропогенного навантаження території, (К а.н.)
Забудована територія і дороги	5,00	81,5	407,4	
Рілля	4,00	2400,2	9600,8	
Виноградники	4,00	0,0	0,0	
Лісосмуги	2,00	50,0000	100,0	
Фруктові сади	4,00	16,4	65,6	
Чагарники	2,00	12,3000	24,6	
Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	4,00	0,0	0,0	
Сіножаті	3,00	0,0	0,0	
Пасовища, перелоги	3,00	364,7	1094,2	
Ставки і болота природного походження	2,00	45,1	90,2	
Ліси природного походження	2,00	1,5	3,0	
Разом		2971,7	11385,8	3,83

* Джерело: розраховано автором за даними форм 6-зем Державного земельного кадастру, станом на 01.01.2015 рік.

Згідно методичних рекомендацій, якщо одержане значення Кек.ст менше 0,33, то територія є екологічно нестійкою; якщо змінюється від 0,34 до 0,50 – відноситься до стабільно нестійкої; якщо перебуває в межах від 0,51 до 0,66 – переходить у межі середньої стабільності; якщо перевищує 0,67 – територія є екологічно стабільною [3, с. 6]. Як показують дані таблиці 2 територія сільської ради характеризується екологічно нестабільним землекористуванням (при існуючому використанні коефіцієнт екологічної стабільності складає – 0,22, тобто територія є екологічно нестабільною).

Розрахунок коефіцієнта антропогенного навантаження землекористування на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області приведений в таблиці 3.

Відповідно до методичних рекомендацій 5 балів – високий ступінь антропогенного навантаження (землі промисловості, транспорту, населені пункти); 4 бали – значний (рілля, багаторічні насадження); 3 бали – середній (природні кормові угіддя, залужені балки); 2 бали – незначний (лісосмуги, чагарники, ліси, болота, під водою); 1 бал – низький (мікрозаповідники) [3, с. 7]. Отже, дані таблиці 3, вказують що територія знаходиться на межі між середнім і значним антропогенним навантаженням (≈ 4).

Висновки.

Визначальною складовою екологічної оптимізації землекористування є збалансована структура земельних угідь на засадах екологічно-доцільного використання. Важливим є те, що якісне покращання показників структури сільськогосподарських угідь при оптимізації відбувається

ся в межах екологічної доцільності, призводить до збільшення стійкості землекористування і сприяє формуванню стабільних та збалансованих агроландшафтів території.

Економічна оптимізація, що базується на урахуванні вимог екологічної і є наступним етапом, визначить на основі показників продуктивності земель таку структуру посівів, де гармонізовано будуть досягатися висока продуктивність, дохідність та рентабельність господарювання.

Список літератури

1. Закон України «Про Основні засади (Стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» // Офіційний вісник України від 24.01.2011. – № 3. – Ст. 158.
2. Закон України «Про охорону земель» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
3. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів і сільськогосподарського землекористування / Третяк А.М., Третяк Р.А., Шквир М.І. – К.: ІЗ УААН, 2001.
4. Погурельський С. П. Формування оптимальних співвідношень земельних угідь як основа сталого природокористування [Електронний ресурс] / [Погурельський С. П., Мартин А. Г.] // Збірник наукових статей «III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю». – Вінниця, 2011. – Том.2. – С.503–505. Режим доступу: <http://eco.com.ua/>.
5. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: [монографія] / А.М. Третяк. – Херсон : Грін Д.С., 2012. – 440 с.
6. Третяк М.А. Екологічні проблеми управління земельними ресурсами та землекористуванням в процесі здійснення земельної реформи в Україні / А.М. Третяк, Р.А. Третяк, Н.А. Третяк // Землеустрій, кадастр та моніторинг. – 2015. – № 2-3. – С. 13–19.

7. Третяк А.М., Третяк В.М.: Землеустрій в Україні: Землеустрій в Україні: впорядкування землеволодінь і землекористувань та організація території сільськогосподарських підприємств: монографія / Третяк А.М., Третяк В.М.: Херсон, Грін Д.С., 2016. – 200 с.
8. Третяк А.М., Якими повинні бути проекти землеустрою щодо організації сівозмін./ Третяк А.М., Другак В.М. // Землевпорядний вісник. – 2014. –№ 6. – С.29-33.

References

1. Law of Ukraine "On Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine till 2020" // Official Bulletin of Ukraine of 24.01.2011. - № 3. - Art. 158.
2. Law of Ukraine "On Land Protection" // Supreme Council of Ukraine. - 2003. - № 39. - Art. 349.
3. Guidelines assessment of environmental sustainability of agricultural landscapes and agricultural land / AM Tretiak, Tretiak RA, MI Shkvrya - K. : TO Agrarian Sciences, 2001.
4. Pohurelsky SP Formation optimal ratio of land as the basis for sustainable environmental management [electronic resource] / [Pohurelsky SP, Martin AG] // Collected articles "Third All-Ukrainian Congress of Ecologists with international participation. " - Ball, 2011. - Tom.2. - S.503-505. Access: <http://eco.com.ua/>.
5. Tretiak AM Ecology land: metodo-lohichni theoretical basis for the formation and administration: [monograph] / AM Tretiak. - Kherson: Grin DS, 2012. - 440 p.
6. Tretiak MA Environmental problems of land management and land use in the implementation of land reform in Ukraine / AM Tretiak, RA Tretiak, NA Tretiak // Land management, inventory and monitoring. - 2015. - № 2-3. - P. 13-19.
7. Tretiak AM, VM. : Tretiak Land Management in Ukraine Land Management in Ukraine organizing land ownership and land use and organization of the territory of the farm: monograph / AM Tretiak, Tretiak VM. : Kherson, D Grin .S., 2016. - 200 p.
8. Tretiak AM, What should be the design of land management on rotation. / Tretiak AM, VM Druhak // Land Management Journal. - 2014. -№ 6. - S.29-33.

Капинос Н.О., аспірант
ПРОЕКТИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРЕДЕЛАХ ТЕР-
РИТОРИЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВ

Исследованы отдельные аспекты землеустроительного проектирования в контексте устойчивого развития сельскохозяйственного землепользования в пределах территорий территориальных общин. Установлено, что определяющей составляющей экологической оптимизации землепользования является сбалансированная структура земельных угодий на основе экологически целесообразного использования.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическая устойчивость, экономическая оптимизация, экологическая оптимизация, коэффициент экологической стабильности, коэффициент антропогенной нагрузки.

Kapinos N.,
SOME ASPECTS OF SUSTAINABLE LAND
MANAGEMENT AGRICULTURAL LAND
USE AREAS WITHIN THE TERRITORIAL
COMMUNITIES

Studied individual aspects of land use planning in the context of sustainable development of agricultural land use within the territories of local communities. It was found that the defining component of ecological optimization of land use is a balanced structure of the of lands on the basis of ecologically sound utilization.

Keywords: sustainable development, environmental sustainability, economic optimization, ecological optimization, environmental sustainability factor, the factor of human activity.

ПОДІЛ ЗЕМЕЛЬ ЗА ОСНОВНИМ ЦІЛЬОВИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ ЯК ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ В УКРАЇНІ

Лобунько А.В., здобувач

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

E-mail: nniesco@ukr.net

Обґрунтовано, що для підвищення ефективності управління землекористуванням в Україні необхідне удосконалення підходів до класифікації земель за основним цільовим призначенням із врахуванням системи класифікації землекористувань ЄЕК. Запропоновано виділення серед критеріїв вимог щодо забезпечення необхідною інформацією механізму оподаткування земель і реєстрації прав та застосування ієрархічної моделі, що базується на змішаному використанні критеріїв щодо видів покриття земельних ділянок і видів діяльності.

Ключові слова: *поділ земель, цільове призначення, класифікація земель, управління землекористуванням*

Об'єктивно існуючі потреби розвитку суспільства визначають необхідність змінювати цільове призначення земель, переводити земельні ділянки зі складу однієї категорії в іншу, вилучати земельні ділянки, в тому числі і ті, які знаходяться в приватній власності, володінні, користуванні або оренді, для використання їх в державних або цілях територіальних громад. Як правило, така необхідність виникає для будівництва різних об'єктів і споруд. Віднесення земель до категорій розглядають як один із напрямів діяльності держави, в результаті якої встановлюється категорія земель, яка визначає правовий режим їх використання. Дотримання такого режиму є однією з головних обов'язків землекористувачів, а його недотримання може стати підставою для притягнення таких осіб до

юридичної відповідальності і припинення їх прав на земельну ділянку. Проте зарегульованість перерозподілу земель за цільовим призначенням сприяло в Україні розвитку корупції в цій сфері та великим транзакційним витратам у діяльності фізичних і юридичних осіб [8]. Це обумовило здійснення досліджень у цій сфері.

У зв'язку з цим, метою дослідження було обґрунтування необхідності удосконалення підходів до класифікації земель за основним цільовим призначенням із врахуванням системи класифікації землекористувань ЄЕК.

Передбачалося вирішення наступних задач:

- визначити недоліки існуючої класифікації земель за основним цільовим призначенням;
- обґрунтування місця поділу земель за основним цільовим призна-

ченням в системі управління землекористуванням в Україні;

- обґрунтування необхідності врахування системи класифікації землекористувань ЄЕК при удосконаленні класифікації земель за основним цільовим призначенням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням поділу земель за основним цільовим призначенням в Україні займалися такі вчені як А. Третяк, Л. Новаковський, Г. Мартин, П. Кулинич та інші.

Матеріали і методи дослідження. Для вивчення недоліків існуючої класифікації земель за основним цільовим призначенням та необхідності врахування системи класифікації землекористувань ЄЕК при удосконаленні класифікації земель за основним цільовим призначенням використаний монографічний метод дослідження.

Результати досліджень та їх обговорення.

Здійснюючи діяльність щодо віднесення земель до категорій, держава здійснює управлінський вплив на земельні відносини. Як і інші функції державного управління, віднесення земель до категорій є конкретним напрямом державного управління в галузі використання та охорони земель, тому є всі підстави розглядати розподіл та перерозподіл земель за основним цільовим призначенням як спеціальна функція управління в даній сфері. Отже, віднесення земель до категорій, переведення їх з однієї категорії в іншу є функцією державного управління щодо встановлен-

ня належності земельної ділянки до однієї з категорій земель: до земель сільськогосподарського призначення, до земель житлової та громадської забудови, до земель промисловості, транспорту та іншого призначення, до земель природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення, до земель лісгосподарського призначення або водного фонду. Ця функція не вичерпується одноразовим віднесенням земельної ділянки до тієї чи іншої категорії земель, так як зміна соціальних, економічних, природних умов може вимагати зміни встановленої раніше категорії земельної ділянки. Так, використання земельної ділянки сільськогосподарського призначення відповідно до встановленого цільовим призначенням може виявитися неможливим в зв'язку з його забрудненням хімічними речовинами. Використання земельної ділянки для потреб промисловості може виявитися недоцільним, якщо підприємство перестало здійснювати свою діяльність і необхідність у використанні ділянки для таких потреб відпала. У таких випадках здійснюється перерозподіл земель з однієї категорії в іншу.

Законодавче забезпечення розподілу земель за основним цільовим призначенням здійснюється на підставі статті 20 Земельного кодексу України [1]. Зокрема, зміна цільового призначення земельних ділянок здійснюється за проектами землеустрою щодо їх відведення на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень.

Разом з тим, на думку А.Г. Мартина [2, с. 5], однією з головної задачею поділу земель на окремі цільові

призначення є забезпечення принципу вичерпності та всеосяжності класифікації щодо визначення усіх можливих способів використання земель. Такий підхід унеможливить у подальшому встановлення “довільних” цільових призначень органами державної влади та місцевого самоврядування і дозволить забезпечити дієвий державний контроль за дотриманням вимог щодо використання земель за цільовим призначенням. На його думку, важливим також є дотримання принципу законності, який передбачає, що класифікація повинна базуватись на нормах права, та принципу узгодженості, який передбачає узгодженість класифікації земель із іншими діючими державними класифікаційними системами.

При цьому базовою основою класифікації земель за категоріями і цільового використання земельних ділянок є:

- 1) Земельний кодекс України [1];
- 2) Інструкція щодо заповнення державної статистичної звітності щодо кількісного обліку земель (до 2016 р. це були форми №№ 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем [3], а з 2016 р. форми 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем.) [4];
- 3) Класифікатор видів цільового призначення земель, затвердженого Наказом Держкомзему України від 23.07.2010 № 548[5].

В основу системи класифікації покладена система класифікації землекористувань КВЕД та частково ЄЕК. Система класифікації тривалий час успішно використовувалася для формування матеріалів статистичної звітності, ведення державного земельного кадастру та інших цілей, однак має ряд недоліків і потребує подальшого вдосконалення, особливо в умовах переходу на автоматизо-

вані технології ведення державного земельного кадастру. При розробці класифікаторів використовувалася саме ієрархічна модель, але формування значень класифікатора здійснювалося не за наведеною схемою, коли встановлюються всі можливі значення узагальненого класифікатора, а потім вилучаються так звані «несправжні значення», а шляхом вписування в класифікатор найбільш поширених і відомих значень, тому ці класифікатори, як правило, не відповідають критерію повноти.

Землі України діляться по [1]:

- 1) основним цільовим призначенням - категорії земель;
- 2) видів цільового призначення - види і підвиди земель в межах категорій;
- 3) характером використання - земельні угіддя та функціональне використання;
- 4) формах власності.

Під терміном «система класифікації земель та земельних ділянок» розуміємо класифікацію земель за категоріями і класифікацію окремих земельних ділянок за цільовим призначенням, топографічними ознаками (види угідь, будівель, споруд, водних об'єктів, лісового покриву і т.п.). Проблема класифікації земель та окремих земельних ділянок є однією з традиційно складних і, до цього часу, до кінця не вирішених проблем. По-перше, завдання класифікації земель з точки зору наукового підходу повинна вирішуватися із застосуванням методів дискретної математики, методів кластерного аналізу, теорії перебору і інших методів математичної статистики. По-друге, класифікація не може бути абсолютною і єдиною на всі випадки життя - такий підхід неможливий навіть теоретично. Класифікація

повинна здійснюватися на основі чітко визначених цільових критеріїв, параметрів та ознак, система яких визначається конкретною предметною областю та вимогами конкретних груп користувачів. По-третє, класифікація в значній мірі залежить від технологій обробки і аналізу інформації. На відміну від паперових технологій ведення земельного кадастру, коли є можливість на будь-якому етапі вносити в звітні документи корективи і доповнення, автоматизовані технології обробки інформації ставлять більш жорсткі вимоги до використання системи класифікаторів та аналізу даних. По-четверте, класифікатори повинні бути відкритими, а їх супровід централізованим. Зрозуміло, що в процесі функціонування автоматизованої системи державного земельного кадастру України будуть зустрічатися ситуації, не передбачені класифікаторами. У такому випадку після належного обґрунтування відповідальним за ведення класифікаторів органом може бути прийнято рішення про внесення до класифікатора додаткових значень, про що в директивному порядку сповіщаються причетні до ведення кадастру структури. Важливе значення має також статус класифікаторів. Якщо кадастрові бази даних мають статус міжвідомчих, то такими повинні бути й класифікатори. Це свідчить про необхідність затвердження класифікаторів баз даних функціонування автоматизованої системи державного земельного кадастру України Держкомстандартом України та про реєстрацію відповідних наказів в Міністерстві юстиції України, що дасть можливість міжвідомчого і багатоцільового застосування системи класифікаторів.

При розробці національних класифікаторів землекористувань необхідно також враховувати рекомендації Європейської Економічної Комісії (ЄЕК) при ООН, які наведені в «Стандартній статистичній класифікації землекористувань ЄЕК» [6, 7]. Згідно з цим документом система класифікації земель повинна відповідати наступним критеріям:

1) задоволення інформаційних потреб користувачів місцевого, національного та міжнародного рівнів. На місцевому рівні - з метою планування і регулювання землекористувань; на національному - з метою удосконалення механізмів земельної реформи, прогнозування її показників, захисту навколишнього середовища і т.п. ; на міжнародному - для цілей порівняльного аналізу використання національних земельних ресурсів на основі певних наборів критеріїв;

2) надавати можливість об'єктивного підрахунку площ і опису земельних ділянок відповідно до їх покриттям (угіддям, забудовою, водою, насадженнями тощо) і збору інформації про існуючу структуру землекористувань;

3) надавати інформацію про види діяльності на земельній ділянці, тобто, про цільове призначення земельних ділянок; 4) надавати інформацію про вплив землекористувань на стан навколишнього середовища;

5) надавати інформацію про планування розвитку структури землекористувань і про альтернативні варіанти використання земельних ділянок;

6) система класифікації повинна охоплювати всю країну і забезпечувати підрахунок площ земель і зведений баланс всіх категорій земель.

Відповідно до міжнародної стандартної класифікації землекорис-

тувань, СЕК розробила змішану систему класифікації земель за критеріями 2) і 3) на основі ієрархічної структури. Причому, розглядаються три ієрархічні рівні глибини класифікаторів: однорозрядних, дво- і трьохрозрядний. Основними вважаються перші два, а третій розглядається як факультативний. Так, наприклад, однорозрядних класифікатор має наступний вигляд:

1. Сільськогосподарські землі.
2. Ліси і інші лісовкриті площі.
3. Забудовані та інші землі в межах населених пунктів.
4. Відкриті заболочені землі.
5. Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом.

6. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом.

7. Води.

Двухрозрядний класифікатор, наприклад для категорії» 3. Забудовані і інші землі в межах населених пунктів», має такі значення:

3.1 Землі, забудовані житловими будинками.

3.2 Землі промисловості.

3.3 Землі, які використовуються для відкритих розробок, кар'єрів, шахт і відповідних споруд.

3.4 Землі, які використовуються в комерційних цілях.

3.5 Землі, які використовуються для громадського призначення.

3.6 Землі змішаного використання.

3.7 Землі, які використовуються для транспорту та зв'язку.

3.8 Землі, які використовуються для технічної інфраструктури.

3.9 Землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі.

Трьохрозрядний класифікатор, наприклад для розділу «3.9 Землі, які

використовуються для відпочинку та інші відкриті землі», має вигляд:

3.9.1 Парки, зелені зони, ділянки садівників - любителів, кладовища і т.п.

3.9.2 Землі, які використовуються для відпочинку, головним чином зайняті майданчиками для кемпінгів, будинками для відпочинку або для проведення відпустки.

3.9.3 Землі, зайняті під поточне будівництво.

3.9.4 Землі, відведені під майбутнє будівництво.

3.9.5 Інші землі, які не ввійшли в попередні категорії.

Аналіз розглянутої системи класифікації землекористувань СЕК дає можливість зробити наступні висновки:

1). Запропонована класифікація базується на чіткій системі критеріїв, які доцільно використовувати при розробці національних класифікаторів. Однак серед критеріїв відсутні вимоги щодо забезпечення необхідною інформацією механізму оподаткування земель і реєстрації прав. Це пояснюється тим, що в країнах з розвинутою ринковою економікою базою для оподаткування, як правило, є ринкова вартість земель. Для України цей критерій має важливе значення, тому система класифікації повинна включати інформацію щодо функціонального використання земель, їх правового режиму, надання пільг і т.п.

2). Система класифікації СЕК є концептуальною і не може застосовуватися в повному обсязі при розробці національних класифікаторів. Тому за основу доцільно брати не саму класифікацію земель (один з варіантів якої, до речі, носить факультативний характер), а сам методичний підхід до встановлення критеріїв, класифікації та структуризації земельних угідь і видів функціонального використання.

3). Прийнята в системі класифікації СЕК ієрархічна модель, яка базується на змішаному використанні критеріїв б) (види покриття земельних ділянок) і в) (види діяльності), не враховує вимоги інших критеріїв до системи класифікації.

4). Позитивним в системі класифікації землекористувань СЕК є її зв'язок з класифікатором видів економічної діяльності.

Висновки.

Поділ земель за категоріями як основним цільовим призначенням є досить важливою функцією управління землекористуванням в Україні. Проте підходи до класифікації земель за категоріями і цільовим призначенням потребують більш наукового обґрунтування із врахуванням системи класифікації землекористувань СЕК. Запропоновано виділити серед критеріїв вимог щодо забезпечення необхідною інформацією механізму оподаткування земель і реєстрації прав та застосування ієрархічної моделі, що базується на змішаному використанні критеріїв щодо видів покриття земельних ділянок і видів діяльності.

Отже, обґрунтування підходів щодо удосконалення класифікації земель за основним цільовим призначенням в Україні із врахуванням системи класифікації землекористувань СЕК потребує подальших досліджень, які будуть здійснюватися автором.

Список літератури

1. Земельний кодекс України: Прийнятий 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
2. Мартин А.Г. Сучасна класифікація земельних ділянок за цільовим призначен-

ням. Електронний ресурс: <http://zsu.org.ua/andrij-martin/82-2011-02-08-11-56-31>

3. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми NN 6-зем, ба-зем, 6б-зем, 2-зем), затверджена наказом Державного комітету статистики України 05.11.98 N 377.
4. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.12.2015 № 337 «Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення».
5. Класифікація видів цільового призначення земель. затверджена наказом Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 N 548.
6. Economic Commission for Europe, Statistical Division 1993. ECE standard statistical classification of land use. In Readings in international environment statistics (UN, New York), 1-5.
7. Стандартна статистична класифікація землекористування ЄЕК. Електронний ресурс: <http://kadastrua.ru/osnovi-zemelnogo-kadastru-m-o-volodin/660-standarti-mizhnarodnoji-klasifikatsiji-zemlekoristuvan.html>
8. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування : [монографія]. – Л. : СПЛОМ, 2011. – 520 с.

References.

1. Land Code of Ukraine, adopted 25.10.2001 number 2768-III // Supreme Council of Ukraine. - 2002. - № 3-4. - Art. 27.
2. Martin A. Modern classification of land for the intended purpose. Electronic resource: <http://zsu.org.ua/andrij-martin/82-2011-02-08-11-56-31>
3. Instructions for filling the state statistical reporting quantifying land (NN form

- 6-earth, earth-6a, 6b, earth, earth 2), approved by the State Statistics Committee of Ukraine 05.11.98 N 377.
4. Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine of 30.12.2015 number 337 «On approval of the administrative reporting quantifying land (forms №№ 11 earth, 12 earth, 15 earth, earth 16) and instructions for filling them out. »
 5. Classification of the purpose of land. approved by the State Committee for Land Resources of Ukraine of 23.07.2010 N 548.
 6. Economic Commission for Europe, Statistical Division 1993. ECE standard statistical classification of land use. In Readings in international environment statistics (UN, New York), 1-5.
 7. Standard ECE statistical classification of land use. Electronic resource: <http://kadastrua.ru/osnovi-zemelnogo-kadastru-m-o-volod-in/660-standarti-mizhnarodnoji-klasifikatsiji-zemlekoristuvan.html>.
 8. *Tretiak A.* Land Capital: theoretical and methodological bases of formation and functioning [monograph]. - L., spol, 2011. - 520 p.

Лобунько А.В.

РАЗДЕЛЕНИЕ ЗЕМЕЛЬ ПО ОСНОВНОМУ ЦЕЛЕВОМУ НАЗНАЧЕНИЮ КАК ФУНКЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕМ В УКРАИНЕ

Обосновано, что для повышения эффективности управления землепользо-

ванием в Украине необходимо усовершенствование подходов к классификации земель по основному целевому назначению с учетом системы классификации землепользования ЕЭК. Предложено выделение среди критериев требований по обеспечению необходимой информацией механизма налогообложения земель и регистрации прав и применения иерархической модели, основанной на смешанном использовании критериев покрытий земельных участков и видов деятельности.

Ключевые слова: разделение земель, целевое назначение, классификация земель, управление землепользованием

Lobunko A.

THE DIVISION OF LAND ON THE MAIN INTENDED PURPOSE AS A FUNCTION OF LAND USE MANAGEMENT IN UKRAINE

It is proved that to improve management efficiency of land use in Ukraine is necessary to improve approaches to the classification of land on the main intended purpose taking into account classification system of land use of ECE. Is proposed to selection among the criteria of requirements to ensure of the necessary information of taxation mechanism of land and registration of rights and the use of the hierarchical model based on the criteria of a mixed-use of covering of land plots and activities.

Keywords: division of lands, purpose, classification of land, land use management